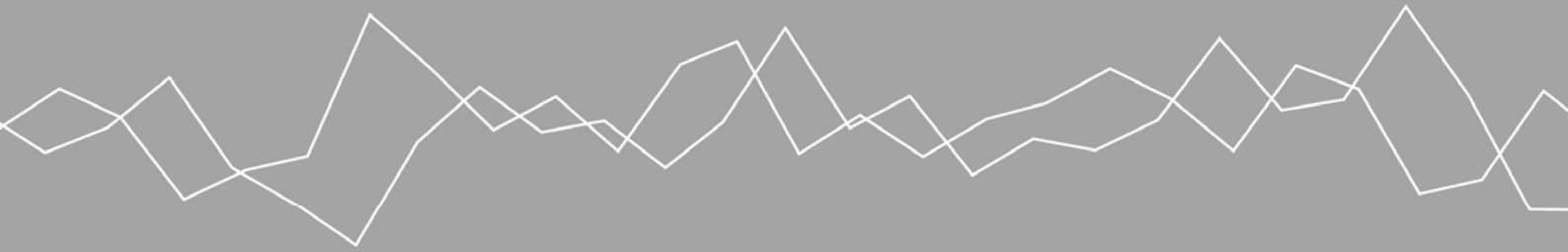

De tijd loopt door

seo economisch onderzoek

Amsterdam, september 2007
In opdracht van WODC

De tijd loopt door

De gevolgen van lange doorlooptijden in de rechtspraak

drs. Flóra Felsö
drs. David Hollanders
Jordi van Honk
mr. dr. Miek Laemers (RU)
drs. Michiel de Nooij
mr. Wannes Rombouts (RU)

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 994
ISBN: 9788-90-6733-414-3

Inhoudsopgave

Dankwoord	i
Samenvatting	iii
Summary	ix
1 Inleiding	1
2 Methode	3
3 WAO-zaken	13
3.1 Uitleg zaakstype en de procedure	13
3.2 Doorlooptijden en de steekproef.....	15
3.3 Case A (8 maanden)	18
3.4 Case B (8 maanden).....	19
3.5 Case C (11 maanden)	20
3.6 Case D (12 maanden).....	22
3.7 Gevolgen voor UWV, de verweerder	23
3.8 Gevolgen doorlooptijden volgens de rechtsbijstandverzekeraar.....	24
3.9 Aanvullende punten	25
3.10 Samenvatting (WAO-zaken).....	26
4 Koop anderszins tussen bedrijven	31
4.1 Uitleg zaakstype en de procedure	31
4.2 Doorlooptijden en de steekproef.....	32
4.3 Case A (10 maanden)	35
4.4 Case B (10 maanden)	40
4.5 Case C (28 maanden)	45
4.6 Aanvullende informatie	49
4.7 Samenvatting (koopzaken).....	51

5	Omgangsregelingen.....	59
5.1	Uitleg zaakstype en de procedure	59
5.2	Doorlooptijden en de steekproef.....	61
5.3	Case A (6 maanden)	63
5.4	Case B (11 maanden)	66
5.5	Case C (24 maanden)	70
5.6	Case D (24 maanden).....	73
5.7	Case E (27 maanden)	76
5.8	Aanvullende informatie	80
5.9	Samenvatting (omgangszaken)	83
6	Conclusies	87
6.1	Doel van het onderzoek	87
6.2	Worden de doorlooptijden zoals ze nu zijn als een probleem ervaren?.....	88
6.3	Lessen voor vervolgonderzoek	90
	Literatuur	93
	Leden van de begeleidingscommissie	95
	Geïnterviewden/praktijkdeskundigen die commentaar leverden op conceptteksten	97
	Bijlage A Vragenlijst gesprekken koop-zaken en WAO-zaken.....	99
	Bijlage B Vragenlijst omgangsregelingen	101

Dankwoord

De auteurs van dit rapport willen hun dank uitspreken voor de nuttige op- en aanmerkingen die zij hebben ontvangen van de leden van de begeleidingscommissie, te weten prof dr J.G.A. van Mierlo (Universiteit Maastricht, voorzitter van de begeleidingscommissie), de heer G.H.W. Eman (ministerie van Justitie), de heer R.J.J. Eshuis en mevrouw W.M. de Jongste (beiden WODC), de heer dr B.C.J. van Velthoven (Universiteit Leiden), de heer J. Visser (Raad voor de rechtspraak). Speciale waardering gaat uit naar de heer dr. A. Klijn (Raad voor de rechtspraak), agendalid van de begeleidingscommissie, voor zijn constructieve commentaar.

Daarnaast willen we de rechtbanken Haarlem en Arnhem bedanken dat zij medewerking hebben verleend aan het onderzoek. In het bijzonder willen we mevrouw B.E. Willemsen (coördinerend secretaris afdeling bestuurszaken bij de Rechtbank Haarlem), de heer S.N. Schipper (sectormanager civiele sector bij de Rechtbank Haarlem) en E. Krosenbrink (stafmedewerker familiekamer Rechtbank Arnhem) bedanken voor hun behulpzaamheid.

Een belangrijke bijdrage kwam van de deskundigen die wij tijdens het onderzoek hebben gesproken en die eerdere versies van het rapport hebben becommentarieerd, te weten de heer mr. M.J. Bos, de heer mr. J.H. Kolenbrander, mevrouw mr. M. Koolhaven, mevrouw mr. A.C.M. Peperkamp, de heer mr. M.K. Sterk, de heer mr. W.J.A. Vis, de heer mr. O.W. Wagenaar (allen DAS Rechtsbijstand), de heer C.R.J. Brent (UWV Afdeling Bezwaar en Beroep), de heer mr. B.J.M. de Leest (Orde van Advocaten, secretaris van de Specialisatievereniging Sociaal Zekerheidsrecht Advocaten), de heer R. van Rooij (Access2Justice), de heer mr. G. den Haan en de heer mr. W.J.M. Sprangers (beiden MKB Nederland), mr. L. de Haas, mr. H. van Winkel, mr. M. Drenth, mr. J. Cox, mr. E. Kokken (allen advocaten), de heer G. Verwey (Raad voor de kindbescherming, adviseur beleid Landelijk Bureau Raad voor de kindbescherming), mevrouw mr. J.H.C.van Ginhoven (Hof Arnhem) en de heer dr. F.P van Tulder (Raad voor de rechtspraak).

Tevens zijn wij uiteraard dank verschuldigd aan onze gesprekspartners die bereid zijn geweest om hun persoonlijke en/of professionele ervaringen over hun rechtszaak met ons te delen.

De leden van de begeleidingscommissie en de gesprekspartners zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van dit onderzoek; deze verantwoordelijkheid berust volledig bij SEO Economisch Onderzoek.

Samenvatting

Onderzoeksvragen en onderzoeksaanpak

Het doel van dit onderzoek is om de economische en maatschappelijke gevolgen die gepaard gaan met (lange) doorlooptijden in het civiele en het bestuursrecht inzichtelijk te maken aan de hand van de bestudering van enkele zaakstypen. Het gaat dan om de gevolgen voor betrokken partijen, hun procesvertegenwoordigers en eventuele derden. Ten behoeve van deze studie zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de (proces)partijen en andere relevante betrokkenen?
2. Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de relevante belangen?
3. Hoe wordt de lengte van de afdoening van deze zaken gepercipieerd door de betrokkenen?
4. Hoe kunnen economische kosten en maatschappelijke gevolgen van (te) lange doorlooptijden voor de geselecteerde zaakstypen worden beschreven of gedefinieerd?
5. Hoe kunnen deze kosten in geld worden gewaardeerd?
6. Wat kan worden gezegd over de relatie tussen de lengte van de doorlooptijden en de economische en maatschappelijke gevolgen van de onderzochte zaken?

Dit onderzoek is dus een verkennende studie van de mogelijke effecten van lange doorlooptijden. De inventarisatie is gedaan aan de hand van 12 casestudies voor de volgende zaakstypen:

- Sector bestuur: zaken op het terrein van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (4 cases)
- Sector civiel: bijzondere overeenkomsten, koop anderszins (3 cases)
- Sector civiel: omgangsregelingen (5 cases).

Bij de selectie van zaakscategorieën was het uitgangspunt dat drie verschillende partijconstellaties aan bod komen: een zaakscategorie waarbij een natuurlijk persoon tegen de overheid procedeert, een andere waarbij twee rechtspersonen tegenover elkaar staan en een derde categorie waarbij een natuurlijk persoon tegen een ander natuurlijk persoon procedeert.

Voor de genoemde zaakstypen zijn de cases zodanig geselecteerd dat er zowel normale als lange doorlooptijden tussen de bestudeerde zaken zitten. De opsomming en beschrijving van de aard van alle mogelijke effecten van de doorlooptijd is een doel op zich van deze verkenning omdat daar nog niet veel ervaring mee is opgedaan. De effecten op individueel zaaksniveau geven vervolgens een indicatie van het belang of omvang van de verschillende mogelijke effecten. De effecten van een procedure zijn dan ook in deze studie op twee niveaus in kaart gebracht:

- De effecten op individueel zaaksniveau worden in kaart gebracht door gesprekken met alle betrokkenen van een aantal geselecteerde zaken: eiser en gedaagde en hun professionele procesvertegenwoordigers.
- Een opsomming van alle mogelijke effecten op een algemener niveau verkrijgen we door de genoemde case specifieke effecten aan te vullen met mogelijke effecten aangedragen door

professionele ervaringsdeskundigen: advocaten, juristen van rechtsbijstandverzekeraars, rechters en overige professionele ervaringsdeskundigen zoals het UWV voor WAO-zaken, MKB Nederland voor koopzaken en de Raad voor de kindbescherming voor omgangsregelingen.

Om de effecten van doorlooptijden in de geselecteerde cases te benaderen hebben we drie methodes toegepast:

- We hebben respondenten de vraag gesteld welke effecten anders waren geweest als de zaak één maand, twee maanden of zes maanden langer of eventueel korter had geduurd.
- We hebben respondenten zogenaamde ‘willingness to pay’ vragen gesteld: “hoeveel zou u bereid zijn om te betalen om de zaak x-maanden te laten versnellen?”
- Voor zover het beperkte aantal waarnemingen dat toestaat, hebben we de geïnventariseerde gevolgen van zaken met een gewone doorlooptijd vergeleken met de gevolgen van zaken met een lange doorlooptijd.

Uit de casebeschrijvingen blijkt dat sommige aspecten van de methodes niet of niet optimaal benut kunnen worden.

In deze studie presenteren we de effecten van lange doorlooptijden in een analysekader dat geïnspireerd is op de zogenaamde maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA). Het MKBA kader wordt hier niet als meetinstrument, maar als ordeningsinstrument gehanteerd. Voor elk bestudeerde case wordt een kader opgesteld met de door betrokkenen aangedragen mogelijke effecten en wordt aangegeven in hoeverre de effecten bij de zaak in kwestie optreden.

Voor deze studie maken we een onderscheid tussen individuele effecten en niet-individuele (indirecte of externe) effecten. De individuele effecten zijn een verzameling van effecten op de actoren zelf die betrokken zijn bij de zaak in kwestie: eiser, gedaagde, de procesvertegenwoordigers, de rechtbank en eventueel andere direct betrokkenen (zoals het kind bij een omgangsregeling). De nadruk bij deze studie ligt op deze individuele effecten van doorlooptijden op de direct betrokkenen. De individuele effecten zijn gecategoriseerd in de volgende typen effecten: meerwerk, meer ruimte om taken te vervullen, emotionele effecten, effecten van de vertraging in de uitspraak, overige individuele effecten en de kwaliteit van de uitspraak. De effecten worden voor zover mogelijk gespecificeerd voor de actoren.

Indirecte of externe effecten zijn de effecten op individuen of organisaties die niet betrokken zijn bij de onderzochte zaak, zoals procederende partijen in andere lopende of toekomstige zaken, eventueel concurrenten, de maatschappij, maar ook rechtbanken. Indirecte of externe effecten van de lange doorlooptijden, zoals het afzien van het voor de rechter brengen van een zaak omdat het naar verwachting lang zal duren, of het verlies van vertrouwen in de rechtspraak, vormen niet de focus van dit onderzoek, deze effecten worden slechts benoemd indien een van de geïnterviewden daarnaar verwijst.

De gevolgen van lange doorlooptijden (onderzoeksvragen 1 - 4 en 6)

Hieronder geven we een beknopte samenvatting van de mogelijke individuele gevolgen van lange doorlooptijden voor de drie zaakstypen en een indicatie in hoeverre de mogelijke effecten in de praktijk optreden.

Meerwerk

Een langere doorlooptijd kan meerwerk betekenen, bijvoorbeeld doordat meer voorbereiding- of inleestijd nodig is of door de communicatie over de vertraging. Dit meerwerk kan zowel bij de betrokken partijen, bij hun procesvertegenwoordigers en bij de rechtbank optreden. Een langere doorlooptijd kan voorts tot meerwerk leiden doordat hiermee de kans op personeelwisseling (en daarmee overdrachtskosten bij betrokkenen, rechtsbijstandverleners of rechtbank) hoger is.

Voor alle drie de zaakstypen hebben we indicaties gevonden dat meerwerk naar aanleiding van een langere doorlooptijd optreedt.

De kosten van meerwerk gemaakt door de procesvertegenwoordigers worden gedragen door de procesvertegenwoordiger of door de cliënt. Als het meerwerk gedeclareerd kan worden aan de cliënt, dan worden deze kosten uiteraard door de cliënt gedragen. Indien de procesvertegenwoordiging wordt verzorgd op basis van een toevoeging of door een jurist van een rechtsbijstandverzekeraar of vereniging dan worden de kosten van meerwerk door de procesvertegenwoordiger (of diens organisatie) gedragen.

Meer tijd om taken te vervullen

Meer tijd om taken te vervullen is een mogelijke baat van doorlooptijden. Zo geeft een langere doorlooptijd ruimte om taken beter te plannen en efficiënter te werken. Ook is er meer ruimte voor gedegen voorbereiding. Deze mogelijke baat kan optreden bij de betrokken partijen, bij de procesvertegenwoordigers en ook bij de rechtbank. Theoretisch bestaat dit effect bij alle drie de zaakstypen, maar bij onze steekproef hebben we geen aanwijzingen gevonden dat dit optreedt bij zaken met een doorlooptijd rond de mediaan of daarboven.

Emotionele gevolgen

Partijen die betrokken zijn bij een rechtszaak kunnen onzekerheid en stress ervaren. Hoe langer een procedure duurt hoe langer men stress of onzekerheid ervaart. Er zijn aanzienlijke verschillen tussen de drie zaakstypen wat betreft emotionele gevolgen van een lange doorlooptijd.

WAO-zaken: De doorlooptijd blijkt in onze steekproef weinig invloed te hebben op de emotionele gevolgen. Zolang mensen goed ingelicht worden over de verwachte duur van de procedure, blijven de negatieve effecten van een lange doorlooptijd beperkt.

Koopzaken: We hebben bij alle door ons onderzochte koopzaken emotionele effecten gevonden: onzekerheid, stress bij procedurele stappen alsook bij stappen die uiteindelijk uitgesteld worden en frustratie over de gang van zaken. In welke mate dit soort emotionele gevolgen spelen hangt van veel factoren af. De belangrijkste factor is de grootte van het bedrijf. Indien het om een bedrijf gaat waar eigenaar en directeur een en dezelfde zijn, dan staat de zaak dichtbij het privéleven en zijn de emotionele effecten flink. Gaat het om een groter bedrijf, waar de zaak behandeld wordt door een werknemer in loondienst, dan zijn de effecten miniem. Daarnaast spelen de verhouding van het betwiste bedrag en de financiële kracht van het bedrijf een rol. Hoe groter het bedrag van de vordering hoe hoger de emotionele gevolgen kunnen zijn.

Omgangsregelingen: Het causaal verband tussen de duur van de procedure en de omvang van de emotionele kosten is niet eenduidig. Voor een deel hebben de duur en deze kosten dezelfde onderliggende oorzaak, namelijk de complexe situatie na echtscheiding. Deze kosten zijn dus voor een groot deel géén gevolg van de doorlooptijd. In een aantal van de door ons onderzochte

cases hebben we aanwijzingen gevonden dat de lange doorlooptijd tot meer stress heeft geleid. Vervreemding tussen ouder en kind als gevolg van de lange doorlooptijd hebben we niet zien optreden in onze steekproef.

Vertraging in de uitspraak

Een langere doorlooptijd impliceert ook uiteraard een latere uitspraak. De vertraging in de uitspraak kan allerlei gevolgen hebben die veelal specifiek zijn voor het zaakstype in kwestie. De belangrijkste hiervan zijn als volgt:

WAO-zaken: Een lopende WAO-procedure kan invloed hebben op de intensiteit waarmee men de arbeidsmarkt betreedt. Ook werkgevers kunnen terughoudend zijn met het aannemen van iemand die nog een WAO-procedure heeft lopen. Langere doorlooptijden zorgen dus mogelijk voor minder snelle en minder goede reïntegratie.

Koopzaken: Bij zakelijke geschillen betekent een latere uitspraak ook een latere uitvoering. Eisers zijn gebaat bij een snelle betaling, en gedaagden lijken baat te hebben bij een vertraging in de betaling. De wettelijke rente die bedoeld is als compensatie voor de vertraging lijkt geen invloed te hebben op de belangen: het gaat vaak om een liquiditeitskwestie. Wat wel invloed lijkt te hebben is de grootte van de vordering ten opzichte van de financiële kracht van het bedrijf. Hoe groter de vordering, hoe groter de kans op liquiditeitsproblemen aan de kant van eiser en hoe groter het liquiditeitsvoordeel aan de kant van gedaagde.

In een langlopende koopzaak in onze steekproef was de doorlooptijd van de procedure benut om de zaak leeg te halen waardoor de uitspraak niet meer uit te voeren viel. Een kortere doorlooptijd geeft wellicht minder ruimte voor dit soort praktijken.

In onze steekproef hebben we geen zaken gehad over de stilzwijgende verlenging van duurovereenkomsten, maar deze zaken vormen een specifieke categorie. Hier kan een vertraging in de uitspraak een grote impact hebben op de hoogte van de vordering: mocht de rechter beslissen dat de overeenkomst nog geldig is, dan moeten de ‘abonnementskosten’ over de hele periode inclusief de doorlooptijd van de zaak worden betaald.

Omgangsregelingzaken: De onzekerheid over de definitieve regeling kan ertoe leiden dat bepaalde beslissingen of activiteiten uitgesteld worden tot na de uitspraak. In onze steekproef is in één geval een vakantie uitgesteld.

Kwaliteit van de uitspraak

De doorlooptijd kan op vele verschillende manieren de kwaliteit van de uitspraak beïnvloeden. Een voorbeeld van een mogelijk gevolg van de doorlooptijd op de kwaliteit is dat betrokkenen of getuigen de toedracht niet meer correct kunnen weergeven doordat het geheugen vervormt. De uitspraak wordt hierdoor mogelijk beïnvloed. De (kwaliteit van de) uitspraak kan ook beïnvloed worden door een personeelwisseling bij de rechtbank, bij de procesvertegenwoordiging of bij de partijen zelf (als het om een bedrijf gaat). Hoe langer de doorlooptijd, hoe groter de kans op personeelwisseling bij één van de actoren.

Strikt genomen hebben we in onze steekproef niet waargenomen dat de kwaliteit van de uitspraak onder de doorlooptijd zou lijden. Bij één van de (lange) koopzaken heeft de lengte van de doorlooptijd er echter toe bijgedragen dat de uitspraak niet meer uit te voeren viel doordat de lengte van de rechtszaak benut was om het bedrijf van gedaagde leeg te halen. In de ogen van de

eiser in deze zaak heeft dit de kwaliteit van de uitspraak tenietgedaan. Het vertrouwen van eiser in de rechtspraak is ernstig geschaad.

Individuele waardering van tijd (onderzoeksvraag 5)

Zoals hierboven uiteengezet kan een lange doorlooptijd van een rechtszaak verschillende effecten hebben voor de betrokken partijen, hun procesvertegenwoordigers en eventuele derden. In dit onderzoek hebben we geprobeerd om de effecten op individueel niveau te waarderen door de betalingsbereidheid van betrokkenen te achterhalen om de rechtszaak met een aantal maanden te versnellen.

WAO-zaken: Voor WAO-zaken heeft geen enkele respondent geld ervoor over gehad om de zaak met zes maanden te verkorten¹. De beperkte betalingsbereidheid spoort met de algemene indruk dat de negatieve gevolgen van een lange doorlooptijd (bij goede voorlichting over de te verwachten duur) voor hen beperkt zijn. Respondenten geven echter aan dat zij de lengte van de doorlooptijd als enigszins vervelend ervaren. De beperkte betalingsbereidheid ligt waarschijnlijk dan ook deels ook aan de inkomenspositie van respondenten.

Koopzaken: Wat koopzaken betreft lijken de rol en de omvang van het bedrijf bepalend voor de effecten en daarmee op de betalingsbereidheid:

- Twee van de drie eisers die we hebben gesproken geven aan dat zij schade hebben geleden van de doorlooptijd. Het zijn bedrijven van een kleine of middelgrote omvang. De eiser die een groot bedrijf betrof gaf aan geen gevolgen te hebben gehad van de lengte van de doorlooptijd. Het ging in dit geval om een rechtszaak met een gewone doorlooptijd waarbij de advocaatkosten van eiser door de tegenpartij betaald moesten worden.
- Alle gedaagden hebben voordeel van de lange doorlooptijd gehad, omdat ze pas na afloop moesten betalen. Ondanks dit voordeel, geven de twee gedaagden die we hebben gesproken aan dat zij per saldo schade hebben geleden van de doorlooptijd. Beide gedaagden noemen een bedrag van € 2.000 tot € 3.000 dat ze bereid waren om te betalen als de rechtszaak half zo lang had geduurd. Het voordeel van de late betaling weegt dus niet op tegen de overige negatieve effecten van lange doorlooptijden.

Omgangszaken: Bij omgangszaken blijkt de tijd een heel andere rol te spelen dan bij de andere twee zaakstypen en is dus de 'willingness-to-pay' hier niet goed toepasbaar.

Worden de doorlooptijden zoals ze nu zijn als een probleem ervaren?

Zoals uit de bovenstaande uiteenzetting blijkt, treden sommige effecten van lang(er)e doorlooptijden bij alle zaakstypen op: meerwerk door procesvertegenwoordigers, of minder prettig cliëntencontact zijn bij alle zaakstypen gesignaleerd als mogelijk gevolg van een lange doorlooptijd. Voor de rest zijn er aanzienlijke verschillen tussen de drie zaakstypen wat betreft de set van mogelijke effecten en de mate waarin deze als een probleem worden ervaren door betrokkenen. Hieronder geven we een beschouwing van de algemene indruk die we hebben verkregen over de effecten van langere doorlooptijden voor de drie bestudeerde zaakstypen.

---

¹ Let op, de steekproef bevatte alleen zaken die ongegrond zijn verklaard! De betalingsbereidheid kan anders zijn voor eisers van wie het beroep gegrond wordt verklaard.

WAO-zaken: Een WAO-zaak heeft allerlei negatieve gevolgen voor betrokkenen: zowel in financiële als in emotionele zin. De doorlooptijd van de zaak lijkt hier - in onze steekproef - weinig invloed op te hebben. Merk hierbij op dat onze steekproef alleen beroepszaken bevatte die uiteindelijk ongegrond werden verklaard en in geen van de zaken had eiser psychische problemen. Met een goede voorlichting op de verwachte duur van de zaak waren de emotionele effecten van de duur van de procedure beperkt.

Wat met een casestudy aanpak niet goed valt te achterhalen, maar wat een potentieel economisch effect heeft buiten het justitiële domein, zijn de effecten van lange WAO-zaken op de intensiteit en slagingskans waarmee men de arbeidsmarkt betreedt. Langere doorlooptijden zorgen dus mogelijk voor minder snelle en minder goede reïntegratie.

Koopzaken: Bij koopzaken hebben we sterke aanwijzingen gevonden dat de lengte van de doorlooptijd van een procedure grote negatieve gevolgen kan hebben voor met name de eiser indien het om een vordering gaat die groot is ten opzichte van de financiële kracht van het bedrijf. Dit betekent dat vooral kleine en middelgrote ondernemingen getroffen worden door lange doorlooptijden. Soms betekent een lange duur van een procedure de ondergang van een (relatief) klein bedrijf. De verwachtingen omtrent de duur van de procedure kunnen (kleine) bedrijven tegenhouden om een procedure te starten. Soms is het van tevoren duidelijk dat eiser het zo lang niet gaat redden. Dan is betrokkene, gelet op de verwachte doorlooptijd, genoodzaakt om een voor hem ongunstige schikking na te streven. De toegang tot het recht komt hierdoor in gevaar.

De voortvarendheid in procedures wordt uiteraard door alle betrokken partijen in een proces beïnvloed alsook hun procesvertegenwoordigers en de rechtbank. Om strategische redenen kan een partij uit zijn op vertraging of uitstel. Merkwaardig hierbij is dat zelfs partijen die zelf (deels) verantwoordelijk zijn voor de vertraging, achteraf per saldo negatieve gevolgen van de lange doorlooptijd rapporteren.

De ergernis over veelvuldig uitstel en vertraging is groot. In de aanloop naar een bepaalde stap in een procedure loopt de stress bij partijen op: eiser en gedaagde leven toe naar een bepaalde datum. Als dan uitstel wordt verleend of het vonnis wordt vertraagd, dan treedt stress opnieuw op. De emotionele effecten zijn vooral groot indien het om een relatief klein bedrijf gaat waar eigenaar en directeur een en dezelfde persoon zijn.

Omgangsregelingen: Bij omgangsregelingen speelt (de lengte van) de doorlooptijd een heel andere rol dan bij de andere twee zaakstypen. Bij omgangsregelingen is de duur van een procedure grotendeels het resultaat van het aantal stappen en met name het aantal proefregelingen dat wordt uitgetoetst voor een bepaalde periode. Wat omgangsregelingen betreft lijkt ons een beter uitgangspunt om de effecten van de wachttijden bij de Raad voor de kindbescherming of het wachten op de eindbeschikking te onderzoeken in plaats van de effecten van de doorlooptijd. De aanwijzingen uit dit onderzoek geven echter aan dat het hier met name gaat om stress en irritatie. Vervreemding tussen ouder en kind als gevolg van de wachttijd bij de Raad voor de kindbescherming of als gevolg van het wachten op een eindbeschikking is in dit onderzoek niet aangetoond.

Summary

The aim of the study and research approach

This study is a stocktaking study of the possible effects of legal delay. The aim of this research is to provide insight in the effects of long duration of court cases for the parties involved, their legal representatives and third parties. The following research questions provide a further explanation of the purpose of this study:

1. What can be said, for the selected case types, about the (process) parties and other relevant parties involved?
2. What can be said about the interests of the parties?
3. How is the duration of cases perceived by those involved?
4. How can the economic costs and social consequences of legal delay, for the selected case types, be described or defined?
5. How can these costs be valued in monetary terms?
6. What can be said regarding the relationship between legal delay and the economic and societal consequences of the selected cases?

The inventory of effects of legal delay is done for the following three types of cases:

- Sector administrative: cases in the field of the Disablement Benefits Act (4 cases are being reviewed)
- Sector civil: purchase contracts (where both plaintiff and defendant are companies) (3 cases studies)
- Sector civil: arrangements concerning parental access (5 cases studies).

Note that the cases in the first category are cases of a natural person against a public body; the second category implies cases between two enterprises while the third category includes cases of a natural person versus another natural person.

With regard to the aforementioned case types, cases were selected in such a way that the sample for each case type includes cases with a normal as well as a long duration. A 'normal duration' is defined here as a duration around the median, whereas a 'long duration' in this study is considered a duration of the court procedure just under the ninth decile.

Creating a list and description of the nature of all possible effects of legal delay is a goal in itself. The effects at the level of individual cases then give an indication as to the importance or extent of the various possible effects. Therefore the effects of legal delay in this study are mapped at two levels:

- The effects at the level of individual cases are mapped through interviews with all the parties involved in a number of selected cases: plaintiff and defendant as well as their professional legal representatives.

- A list of all possible effects at a more general level is acquired by completing the effects we found during the case studies by additional possible effects according to professional ‘hands-on’ experts we interviewed: lawyers, jurists of legal expenses insurers, judges and other professional experts such as the social security agency UWV for Disablement Benefits Act cases, the Dutch SME Federation (MKB Nederland) for purchase cases and the Child Welfare Council for arrangements concerning parental access.

To indicate the effects of legal delay in the selected cases, we have used three methods:

- We asked the respondents what effects would have been different if the case would have lasted one month, two months or six months longer or, if possible, shorter.
- We posed so-called “willingness to pay” questions to the respondents: “How much would you be prepared to pay to speed up the case by x number of months?”
- We compared the effects of cases with a normal duration with the effects of cases with a legal delay.

As it turns out some aspects of these methods cannot be used optimally or at all.

In this study we present the effects of legal delay within an analytical framework that is inspired by the so-called social cost-benefit analytical framework. Here we use this framework as an ordering device, not as a measurement. For each case in our sample, a framework is constructed with the duration’s possible effects as mentioned by those involved and it is indicated to what extent the effects play a role in the case under consideration.

In this study we make a distinction between individual and not-individual (indirect or external) effects. Individual effects of a court case are the effects on the actors directly involved in the case: plaintiff and defendant, their legal representatives and the court. Non-individual effects are indirect or external effects on third parties: other parties with a current or future dispute, competitors, society, and again the court.

The emphasis in this study is on the individual effects of duration or legal delay on the parties involved, their legal representatives and other possible parties that are directly involved (for example the child in parental access disputes). The individual effects are categorised according to the following types of effects: additional work, more time to perform tasks, emotional effects, effects of a delay in the judgment, other individual effects and the quality of the judgment. The effects are specified for the actors in the case.

Indirect or external effects of the (long) duration of a certain court procedure are not the focus of this research. These effects are only named if one of the interviewees refers to them. Possible indirect or external effects are, for instance, the bumping-down effect of a long case on other cases being processed by the court: if a long case implies additional work for the court, other cases that are being processed might be delayed. Furthermore, a legal delay in a case could lead to the adjustment in the expectations on duration of cases of that type: the expected duration is prolonged that could in the future prevent some plaintiffs to bring a case to court. The loss of trust in the legal system is yet another external effect.

Possible effects of legal delay (research questions 1-4 and 6)

In the following we summarize the possible effects of legal delay in the three categories of cases we studied and we indicate the relevance of the effects.

Additional work

Legal delay can cause additional work, for instance because more preparation time or more time to read up on the case is necessary or due to the communication regarding the delay. This additional work can occur for the parties involved, their legal representatives and the court as well. In addition, a longer duration of a court procedure can lead to additional work as the probability of changes in personnel increases that implies additional costs arising from transferring the case from one person to another within the organisation. These costs could occur to for the parties involved, their legal advisers or the court).

For all three categories of cases we find indications that legal delay results in additional work.

The costs of additional work of the legal representatives are at the expense of the legal representative or the client. If it is possible to bill the client for additional work, these costs obviously are at the expense of the client. If the representation is in the framework of legal aid or representation is done by a jurist of a legal expenses insurer or another comparable association, then the cost of addition work are at the expense of the legal representatives.

More time to perform tasks

More time to perform tasks is a possible benefit of legal delay. Legal delay will, for instance, offer the opportunity to better plan tasks and to work more efficiently. There is also more room for a solid preparation. This possible benefit can occur for the parties involved, the legal representatives as well as the court. Our sample did not provide us with evidence that this effect occurs for cases with a duration around the median or ninth decile.

Emotional consequences

Parties involved in a court case can experience stress and uncertainty. The longer the duration of the court procedure, the longer one will experience stress or uncertainty. With regard to emotional effects there are considerable differences between the three categories of cases:

Disablement Benefits Act cases: With regard to such cases, the duration of the court procedure appears to have little influence on the emotional consequences in our sample. As long as people are informed properly regarding the expected duration of the procedure, the negative effects of a long duration are limited.

Purchase cases: We have found emotional effects in all of the purchase cases that we investigated: stress and uncertainty when certain steps in the procedure are expected to be taken (some of which are eventually postponed), and frustration about the way things are going. The extent of emotional consequences such as these is determined by many factors. The main factor is the size of the company. If it pertains to a company of which the owner and director are one and the same, the case touches closely upon the private life and the emotional effects are considerable. If it pertains to a bigger company, where a paid employee is treating the case, the effects are minimal. In addition, the ratio between the disputed amount and the company's financial power plays a part. The higher the claimed amount (in relation to the turnover, for instance), the bigger the emotional consequences can be.

Not only the litigating parties but also the lawyers can suffer emotionally as a result of long processing times; one lawyer indicates that even he suffered emotionally (frustration) from frequent delays.

Arrangements concerning parental access: The causal link between the duration of the procedure and the extent of the emotional costs is not straightforward here. The duration and these costs partly have the same underlying cause, i.e. the complex situation following a divorce. These costs therefore are to a large degree *not* a result of the duration of the court procedure. In a number of cases investigated by us, we have found indications that legal delay has led to more stress. However, we have not observed alienation effects between parent and child as a result of legal delay in our sample.

Delayed ruling

Delay in the ruling can also have various consequences for the parties involved.

Disablement Benefits Act cases: As long as someone has a case pending concerning his or her Disablement Benefits, the intensity with which one enters the job market could be lower than after the ruling. It could also be the case that employers are less willing to employ someone who has a case pending on his/her benefits. A longer court procedure might therefore lead to slower and poorer reintegration.

Purchase cases: When it concerns business disputes, a later judgment also means a later implementation. Plaintiffs benefit from swift payment and defendants seem to benefit from a delay in payment. The legal interest, which is meant as compensation in the case of delay, does not seem to influence the stakes: it often is a matter of liquidity. What does seem to have an influence is the value of the claim in relation to the company's financial power. The larger the claim, the higher the chance of liquidity problems for the plaintiff and the bigger the liquidity advantage for the defendant.

The time in a long-running case in our sample was used to strip the business of its assets so that it was impossible to implement the judgment. A shorter duration might have offered less opportunities for such practices.

Our sample of cases did not include cases regarding automatic renewal of long-term agreements. It seems, however, that these cases form a specific category of cases. In such instances a delay in the ruling can have a major impact on the value of the claim: if the judge would decide that the agreement is still valid, the "subscription costs" for the entire period – including the case's processing time – would have to be paid.

Cases regarding parental access arrangements: The uncertainty regarding the final arrangement can lead to the postponement of certain decisions or activities until after the judgment. Our sample survey includes one case where a holiday was postponed.

Quality of the judgment

The duration of the court procedure can have an indirect effect on the quality of the judgment in a variety of ways. An example of a possible effect of legal delay on the quality is the parties involved or witnesses are no longer able to correctly reproduce the facts because of memory distortions. This may influence the judgment. The (quality of the) ruling can also be affected by a

change in personnel at the court, the legal representatives or the parties themselves (if it concerns a business). The longer the court procedure, the greater the higher the probability that a change of personnel will take place with regard to one of the actors in the case.

Strictly speaking we have not observed in our sample that the quality of the ruling would indirectly suffer from the duration of the case. In one of the (lengthy) purchase cases, however, the length of the processing time contributed to the fact that implementation of the judgment was no longer possible since the duration of the court case had been used to strip the defendant's company of its assets. In the view of the plaintiff in this case, this has undone the judgment's quality. The plaintiff's trust in the legal system has been severely damaged.

Individual assessment of time (research question 5)

As explained above, legal delay can have different effects for the parties involved, their legal representatives and possible third parties. In this research we have endeavoured to assess the effects at an individual level by finding out the willingness of the parties involved to pay for speeding up the court case by a number of months.

Disablement Benefits Act cases: With regard to Disablement Benefits Act cases, none of the respondents would have paid money to shorten the procedure by six months². It should, however, be noted that all of the respondents experienced the duration of the procedure to some extent as unpleasant. The limited willingness to pay is probably partly due to the respondents' income situation. The plaintiffs' limited willingness to pay confirms the picture that came to the fore from our inventory of the consequences, i.e. that for them the negative effects of the legal delay are limited given that proper information is provided regarding the expected duration.

Purchase cases: With regard to purchase cases, the effects seem to be determined by the role and size of the company:

- Two of the three plaintiffs we interviewed indicate that they suffered damages as a result of the duration of the court procedure. Both businesses are small to mid-size companies. The plaintiff that concerned a large company indicated that he experienced no adverse effects due to the length of the processing time (it concerned a case with a normal processing time where the counterparty had to pay the plaintiff's legal costs).
- All defendants benefited from the duration of the process, because they only had to pay afterwards. Despite this advantage, the two defendants who we interviewed indicate that overall they have suffered damages as a result of the long duration. Both defendants state that they would have been willing to pay an amount of between € 2,000 and € 3,000 for the court case to have lasted half as long as it did. The advantage of a late payment thus does not outweigh the other negative effects of long processing times.

Cases regarding parental access arrangements: When it comes to cases regarding parental access arrangements, time turns out to play a very different role than with regard to the other two case types. The duration of a case regarding arrangements on parental access largely depends on the number of trial visitation arrangements that are tried out for a certain period of time. The willingness to pay question cannot really be applied here.

---

² Please note that our sample only included cases that were dismissed! The willingness to pay might be different for plaintiffs whose appeal against the ruling of the social security agency is granted.

Is legal delay really a problem?

As it turns out, some effects of the duration of court procedures occur for all types of cases: additional work for legal representatives or a less pleasant interaction with the client were observed for all case types as a possible consequence of the duration of the case. Apart from this, the three case types show considerable differences with regard to the set of possible effects. It seems that the effects that are specific to the case type to be more important for the overall effect.

In the remaining we reflect on the general impressions we got of the effects for the three categories of cases. The perspective is of course the durations as they are at the moment of the research.

Disablement Benefits Act cases: People who have lost their benefits and face a court case on it experience all kinds of negative effects both financially and emotionally. These effects are however mainly caused by the fact that there is a case and not so much by the duration of the case. Or at least this is true in our sample where all claims are dismissed and none of the plaintiffs suffered from psychological problems. Good information on what duration one should expect is however very important on limiting the (emotional) costs of long court case duration.

What cannot really be deduced using a case study approach such as ours, but potentially has economic consequences, is what effects long-running Disablement Benefits Act cases have on the intensity or chances of success with which one enters the job market. Legal delay might lead to slower and poorer reintegration.

Purchase cases: With regard to purchase cases we have found strong indications that the legal delay can have large negative effects for plaintiffs who's claim is a large sum relative to the financial strength of the company. This implies that mainly small and mid-size companies are hindered by long duration of court cases. A relatively small company can sometimes just not survive until the ruling arrives. The expectations on the duration sometimes forces plaintiffs to let go or to accept an unfavourable settlement as it is obvious that they would not survive. Access to justice for small and medium enterprise can be severely hampered by long procedures.

Obviously, the speediness of procedures is influenced by all parties that are involved in the process as well as their legal representatives and the court. For strategic reasons, a party (mainly the defendant) might pursue delay/postponement. Knowing this, it is remarkable that even parties who themselves were (partly) responsible for the delay report negative overall effects of the long duration afterwards.

Regular delay and postponement is widely seen as a nuisance. Parties live up to the date of the next step and being faced by yet another postponement can put a hard burden on the parties. The emotional effects can be large, especially for a relatively small company where the case is not handled by a salaried employer but by the (only or main) shareholder of the enterprise.

Arrangements concerning parental access: When it comes to arrangements concerning parental access, the (length of the) procedure plays an entirely different role than for the other two case types. The duration of a case regarding arrangements on parental access largely depends on the number of trial visitation arrangements that are tried out for a certain period of time. A complex situation between the parents (or the child and the parent who seeks visitation rights) can have a positive but also a negative effect on the duration. The effects of the case on the parents and children are

to a large extent dependent on the situation. The distinction between the effects of the underlying situation and the effects of duration is not easily made.

With regard to cases on parental access, the main fear is that there is alienation between parent and child. A possible hypothesis is that legal delay plays a role in alienation. However the main purpose of trials with different visitation arrangements (that eventually results in long duration) is to prevent alienation. Alienation is a fear if there is no visitation. This could be the case while one is waiting for Child Welfare Council to take the case on or while one is waiting for the final decision.

Therefore, with regard to parental access arrangements it seems to us that, instead of focusing on the effects of duration, it would be a better point of departure to investigate the effects of the waiting time at the Child Welfare Council or the waiting time for the final ruling. However, the clues arising from this research indicate that these effects concern stress and irritation in particular. No evidence was found in this investigation for alienation between parent and child resulting from the waiting time at the Child Welfare Council or due to the waiting time for a final decision.

The choice of taking parental access cases as an example of cases between a natural person versus another natural person, in retrospect is probably not the best choice. Alternatives are divorces or cases on the purchase of property.

1 Inleiding

Een goed functionerende juridische infrastructuur is van groot belang voor de economie en de welvaart van een land. Uit vele studies blijkt dat een goed functionerende juridische infrastructuur een voorwaarde is voor economische groei (Acemoglu et al 2004).³ In internationale vergelijkingen presteert Nederland over het algemeen heel goed als het gaat om de juridische infrastructuur (Van Velthoven 2005, Knack & Keefer 1997 en Mauro 1995).

Rechtspraak is een belangrijk onderdeel van de juridische infrastructuur. Het functioneren van de rechtspraak kan echter onder druk komen te staan door een snelle groei van het beroep op de rechtspraak. Als de vraag naar rechtspraak hoger is dan de capaciteit ervan, dan lopen de werkvoorraden bij de rechtbanken op. Als het vraagoverschot structureel is, dan ontstaan er lange wachttijden. Lange wachttijden en daarmee gepaard gaande lange doorlooptijden van rechtszaken kunnen de toegang tot het recht in gevaar brengen.

In tijden van financiële krapte zullen de minister van Justitie en het kabinet een duidelijke en beredeneerde afweging moeten maken van de wijze waarop de schaarse middelen worden ingezet. In het recente verleden heeft dit er meermaals toe geleid dat, alhoewel de instroomverwachtingen niet ter discussie stonden, de financiering van de rechtspraak achterbleef. Consequentie van deze discrepantie tussen instroom en financiering is over het algemeen dat de voorraden en doorlooptijden zullen oplopen. Traditioneel staat het thema veiligheid binnen het kabinet en het parlement hoog op de agenda. In de politiek en de maatschappij (w.o. met name ook de media een belangrijke rol spelen) zijn de effecten van langere doorlooptijden/wachttijden in strafzaken dan ook snel onderwerp van gesprek. De gevolgen voor met name civiele en bestuursrechtelijke zaken zijn vaak minder duidelijk. Het gevolg is dan ook dat met name ten aanzien van deze sectoren er bij de allocatie van middelen gemakkelijker de 'oplossing' wordt gezocht in (tijdelijk) oplopende doorlooptijden/voorraden. Om tot een meer verantwoorde afweging te kunnen komen is het dan ook van belang meer inzicht te krijgen in de concrete economische en maatschappelijke effecten hiervan.

Tegen deze achtergrond heeft WODC aan SEO Economisch Onderzoek gevraagd de gevolgen van lange doorlooptijden in de rechtspraak te onderzoeken. Het doel van dit onderzoek is om de economische en maatschappelijke gevolgen die gepaard gaan met (lange) doorlooptijden in het civiele en het bestuursrecht inzichtelijk maken aan de hand van de bestudering van enkele zaakstypen. Het gaat dan om de gevolgen voor betrokken partijen, hun procesvertegenwoordigers en eventuele derden.

Het gaat hier om een verkennende studie. Getracht wordt om de gevolgen van lange doorlooptijden te identificeren en aan te geven op welke manier de effecten gekwantificeerd kunnen worden.⁴ In eerste instantie focussen we bij dit onderzoek op de individuele effecten van lange doorlooptijden op de betrokkenen bij een zaak en hun procesvertegenwoordigers. Voor zover we ook indirecte of externe effecten tegenkomen, worden deze ook benoemd.

---

³ Acemoglu, D., S. Johnson and J. Robinson (2004) Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth, prepared for the Handbook of Economic Growth edited by Philippe Aghion and Steve Durlauf.

⁴ 'Effecten' en 'gevolgen' worden in dit rapport als synoniemen gebruikt.

Bij aanvang van het onderzoek is in overleg met het WODC en de begeleidingscommissie (mede op basis van door de Raad voor de rechtspraak aangeleverde overzichten) een selectie gemaakt van zaaks categorieën en daarbinnen van een aantal zaakstypen ten behoeve van deze studie. Bij de selectie van zaaks categorieën was het uitgangspunt dat drie verschillende partijconstellaties aan bod zouden komen: een zaaks categorie waarbij een natuurlijk persoon tegen de overheid procedeert, een andere waarbij twee rechtspersonen tegenover elkaar staan en een derde categorie waarbij een natuurlijk persoon tegen een ander natuurlijk persoon procedeert. De volgende zaakstypen werden geselecteerd:

- 1) Sector bestuur: zaken op het terrein van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering;
- 2) Sector civiel: bijzondere overeenkomsten, koop anderszins;
- 3) Sector civiel: omgangsregelingen.

Voor deze zaakstypen wordt in dit onderzoek een beperkt aantal casestudies gedaan aan de hand waarvan de onderzoeksvragen kunnen worden beantwoord. De verduidelijkende onderzoeksvragen luiden als volgt:

- Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de (proces)partijen en andere relevante betrokkenen?
- Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de relevante belangen?
- Hoe wordt de lengte van de afdoening van deze zaken gepercipieerd door de betrokkenen?
- Hoe kunnen economische kosten en maatschappelijke gevolgen van (te) lange doorlooptijden voor de geselecteerde zaakstypen worden beschreven of gedefinieerd?
- Hoe kunnen deze kosten in geld worden gewaardeerd?
- Wat kan worden gezegd over de relatie tussen de lengte van de doorlooptijden en de economische en maatschappelijke gevolgen van de onderzochte zaken?

Hoofdstuk 2 geeft uitleg over de methode waarop we de onderzoeksvragen beantwoorden. Het rapport is verder opgebouwd rond het empirische materiaal. In hoofdstuk 3 staan WAO-zaken centraal, in hoofdstuk 4 worden de effecten van de doorlooptijd bij koopzaken tussen bedrijven beschreven en in hoofdstuk 5 komen omgangsregelingen aan bod. De hoofdstukken 3 tot en met 5 hebben grofweg dezelfde opbouw. We beginnen met een korte beschrijving van type geschillen binnen het zaakstype in kwestie en geven een uitleg van de procedure en de typische stappen die genomen worden. In de tweede paragraaf geven we steeds een korte statistische schets van de doorlooptijden in het zaakstype. We vergelijken hierbij de doorlooptijden op landelijk niveau met de doorlooptijden in het arrondissement waarbinnen de zaken ten behoeve van de casestudies zijn geselecteerd. De paragrafen die volgen op de statistische beschrijving bevatten elk een casestudie. Voor elk zaakstype geven we vervolgens aanvullende informatie afkomstig uit achtergrondgesprekken. Elk hoofdstuk sluit af met een samenvatting van de mogelijke effecten en er wordt een indicatie gegeven van de omvang van die effecten aan de hand van de bevindingen uit de casestudies. Daar waar mogelijk worden suggesties gedaan voor vervolgonderzoek op macroniveau. Hoofdstuk 6 vat de onderzoeksresultaten samen.

2 Methode

Afbakening

Het doel van dit onderzoek is om de economische en maatschappelijke gevolgen die gepaard gaan met (lange) doorlooptijden in het civiele en het bestuursrecht inzichtelijk maken aan de hand van de bestudering van enkele zaakstypen. Onder economische en maatschappelijke gevolgen worden allerlei gevolgen verstaan voor betrokkenen bij een rechtszaak: de partijen, hun procesvertegenwoordigers en eventueel derden (waaronder partners, kinderen, concurrenten, de rechtsbijstandverzekeraars enzovoorts). De gevolgen voor de rechtspraak zelf vallen niet onder de focus van dit onderzoek. Mochten we echter effecten voor de rechtspraak tegenkomen, dan worden deze effecten benoemd.

Het gaat hier in eerste instantie om een inventariserende studie van de mogelijke effecten van lange doorlooptijden. De inventarisatie wordt gedaan aan de hand van een aantal casestudies voor elk zaakstype dat voor dit onderzoek geselecteerd is. De cases zijn zodanig geselecteerd dat er zowel normale als lange doorlooptijden tussen de bestudeerde zaken zitten. Het behoeft echter nadere uitleg wat we onder doorlooptijden en met name ‘gewone’ en ‘lange’ doorlooptijden verstaan.

Definitie van doorlooptijd

Onder de doorlooptijd van een zaak wordt de totale tijd verstaan die verstrijkt vanaf het moment dat een zaak voor de rechter wordt gebracht tot de afdoening in eerste aanleg. De doorlooptijd wordt in dagen (inclusief weekenden) of – voor het gemak – in maanden uitgedrukt.

Deze definitie van de doorlooptijd sluit niet altijd goed aan bij de belevenis van de betrokkenen. Er is altijd een aanlooperperiode naar een rechtszaak waardoor in de perceptie van betrokkenen een zaak al eerder begint dan het moment waarop de zaak daadwerkelijk voor de rechter wordt gebracht. Ook na de uitspraak van de rechter kan het een tijd duren voordat de uitspraak wordt uitgevoerd. In de perceptie van de betrokkenen duurt de zaak dus bijna altijd aanzienlijk langer dan de doorlooptijd die we meten. Het kan dus voor betrokkenen lastig zijn om de strikte doorlooptijd van de gerechtelijke procedure te onderscheiden van de duur van een geschil.

Om de gevolgen van een lange doorlooptijd te kunnen meten hebben we zowel zaken met een gewone doorlooptijd als langdurende zaken geselecteerd. Een ‘gewone doorlooptijd’ in deze studie is een doorlooptijd rond de mediaan. De mediaan is de middelste waarneming als we alle zaken op volgorde zetten van kort naar lang. De helft van de zaken duurt korter dan de mediaan en de andere helft van de zaken duurt langer. Als een verdeling niet symmetrisch is, bijvoorbeeld doordat veel zaken relatief kort duren en enkele zaken erg lang duren, dan is de mediaan een beter geschikte maat voor de doorsnee lengte dan het rekenkundige gemiddelde. Het rekenkundige gemiddelde is namelijk erg gevoelig voor enkele extreme waarden - in dit geval voor enkele extreem lang durende zaken. Door naar zaken te kijken die een mediane doorlooptijd hebben is de kans het grootst dat we een doorsnee zaak onderzoeken.

Ook voor wat betreft de lang durende zaken geldt dat we streven naar de selectie van zaken die lang, maar niet extreem lang duren. De keuze voor deze maatstaf is ingegeven door de wens om

de lange doorlooptijden zo realistisch mogelijk te houden. Een 'lange doorlooptijd' in deze studie is een doorlooptijd rond het negende deciel (en dan met name tussen het achtste en negende deciel). Het negende deciel van de doorlooptijd houdt in dat 90% van de zaken binnen de desbetreffende doorlooptijd wordt afgehandeld terwijl 10% van de zaken langer duurt.

De gevolgen van doorlooptijden: kosten en baten

Een rechtszaak brengt vele verschillende positieve en negatieve gevolgen met zich mee voor de betrokkenen, voor hun vertegenwoordigers en voor derden. Bij positieve gevolgen spreken economen van baten, bij negatieve gevolgen spreken economen van kosten. Sommige kosten (baten) zijn onafhankelijk van de duur van de procedure. In economische termen zouden deze kosten (baten) aangeduid kunnen worden als de vaste kosten (vaste baten) van een procedure. Kosten (baten) kunnen echter ook afhankelijk zijn van de duur van de procedure. In economische termen zou dit aangeduid worden als de variabele kosten (variabele baten) van een procedure.

In economische termen uitgedrukt zijn wij in dit onderzoek geïnteresseerd in de *variabele kosten en baten* van het hebben van een rechtszaak. Dit zijn de kosten en baten van doorlooptijden.

De effecten van de lengte van een procedure brengen we op twee niveaus in kaart. We doen dit op een individueel zaaksniveau en we doen dit ook op een meer algemeen niveau van type zaken waarbij alle mogelijke effecten worden opgesomd:

- De effecten op individueel zaaksniveau worden in kaart gebracht door gesprekken met alle betrokkenen van een aantal geselecteerde zaken: eiser en gedaagde en hun professionele procesvertegenwoordigers.
- Een opsomming van alle mogelijke effecten op een algemener niveau verkrijgen we door gesprekken met professionele ervaringsdeskundigen: advocaten, juristen van rechtsbijstandverzekeraars, rechters en overige professionele ervaringsdeskundigen zoals het UWV voor WAO-zaken, MKB Nederland voor koopzaken en de Raad voor de kindbescherming voor omgangsregelingen.

De opsomming en beschrijving van de aard van *alle* mogelijke effecten van de doorlooptijd is een doel op zich. De effecten op individueel zaaksniveau geven vervolgens een indicatie van het belang of de omvang van de verschillende mogelijke effecten.

De casebeschrijvingen in de komende hoofdstukken vatten de gevoerde gesprekken samen. Bij deze beschrijvingen komt meer aan bod dan alleen de effecten van de lengte van een zaak. De context en de reacties van gesprekspartners zijn leerzaam voor toekomstig onderzoek naar de effecten van doorlooptijden. Zo geeft een dergelijke beschrijving inzicht in de belevingswereld van betrokkenen rond een rechtszaak en in de mate waarin direct betrokkenen de effecten van de duur van de procedure kunnen onderscheiden van de effecten van het hebben van een geschil.

Een ander punt waarom de gevoerde gesprekken belangrijk zijn, is om aan te geven hoe (in)secuur de variabele kosten (de effecten van doorlooptijden) en de ontwikkeling daarvan in functie van doorlooptijd bepaald kunnen worden op individueel niveau. Als we heel secuur het verband willen aangeven dan moeten we de marginale kosten (en baten) identificeren voor elk moment in de doorlooptijd. De marginale (variabele) kosten zijn de extra kosten die optreden door een extra eenheid doorlooptijd (bijvoorbeeld een maand). Als we heel precies willen zijn, dan willen we achterhalen wat de marginale kosten zijn van een maand extra doorlooptijd ten

opzichte van 0 maanden doorlooptijd, 1 maand doorlooptijd, 2 maanden doorlooptijd enzovoorts. Uiteraard kunnen de marginale kosten van een extra maand doorlooptijd heel anders zijn ten opzichte van nul maanden doorlooptijd of ten opzichte van twee jaar doorlooptijd. De marginale kosten kunnen met de doorlooptijd stijgen, dalen of gelijk blijven. Dit bepaalt ook gelijk het verloop van de ‘gemiddelde variabele kosten’, bijvoorbeeld de gemiddelde maandelijkse variabele kosten over het eerste half jaar of over de periode van één jaar tot twee jaar.

Tijdens het onderzoek is veel uitgetoetst om een indicatie te verkrijgen van de effecten van extra doorlooptijd op verschillende momenten. Om de effecten van doorlooptijden te meten hebben we drie methodes toegepast:

- We hebben respondenten de vraag gesteld welke effecten anders waren geweest als de zaak één maand, twee maanden of zes maanden langer of eventueel korter had geduurd.
- We hebben respondenten zogenaamde ‘willingness to pay’ vragen gesteld: “hoeveel zou u bereid zijn om te betalen om de zaak x-maanden te laten versnellen?”
- We hebben de geïnventariseerde gevolgen van zaken met een gewone doorlooptijd vergeleken met de gevolgen van zaken met een lange doorlooptijd.

Bij de eerste en de tweede vergelijking waren we geïnteresseerd in het (subjectieve) oordeel van betrokkenen over de marginale effecten van doorlooptijden. Tijdens de gesprekken bleek heel snel (en daar getuigen de casebeschrijvingen van) dat een onderscheid naar maanden voor gesprekspartners niet gemakkelijk te maken valt. Gesprekspartners kunnen bijvoorbeeld de positieve en negatieve gevolgen van hun zaak benoemen en aangeven of een gevolg wel of niet in verband te brengen valt met de doorlooptijd. Maar bijvoorbeeld een verschil aan te brengen van twee maanden of vier maanden extra doorlooptijd, blijkt te abstract.

De door ons gevonden gevolgen zijn dus globale indicaties voor richting (en soms omvang) van de variabele kosten en baten van rechtszaken in de ‘buurt’ van waar we gemeten hebben: rond het mediaan en de negende deciel. Een meer secure weergave van de effecten bleek niet mogelijk.

Een andere implicatie is dat de bevindingen niet zonder meer kunnen worden veralgemeniseerd. Stel bijvoorbeeld dat we bij zaakstype A geen emotionele effecten kunnen achterhalen die in verband staan met de doorlooptijd. In dit geval kan dus nog niet geconcludeerd worden dat als de doorlooptijd verdubbelt, er dan ook geen emotionele effecten zullen zijn. De gevonden effecten moeten dus op die schaal bekeken worden, waar ze gevonden zijn: tussen een gewone en een lange, maar niet extreem lange doorlooptijd.

Analysekader

In deze studie verzamelen we de mogelijke effecten van doorlooptijd en presenteren we de effecten in een analysekader dat geïnspireerd is op de zogenaamde maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA). Het MKBA kader is een ordeningsinstrument, waarmee de effecten van beleid op een overzichtelijke manier worden gepresenteerd waarbij doorgaans onderscheid wordt gemaakt tussen directe effecten, indirecte of externe effecten (en verdelingseffecten).⁵ Voor deze studie maken we een onderscheid tussen individuele effecten en niet-individuele (indirecte of

---

⁵ Voor verdere informatie over het MKBA analysekader wordt de lezer verwezen naar de zogenaamde OEI-leidraad: C.J.J. Eigenraam et.al, 2000.

externe) effecten. De individuele effecten is een verzameling van effecten op de actoren zelf die betrokken zijn bij de zaak in kwestie (eiser, gedaagde, de procesvertegenwoordigers en de rechtbank). Indirecte of externe effecten zijn de effecten op individuen of organisaties die niet betrokken zijn bij de onderzochte zaak (bijvoorbeeld procederende partijen in andere lopende of toekomstige zaken, eventueel concurrenten, de maatschappij, maar ook rechtbanken).

Onder individuele effecten van lange doorlooptijden verstaan we in deze studie de volgende categorieën effecten:

Meerwerk: Een langere doorlooptijd kan meerwerk betekenen, bijvoorbeeld doordat meer voorbereiding- of inleestijd nodig is of door de communicatie over de vertraging. Dit meerwerk kan zowel bij de betrokken partijen, bij hun procesvertegenwoordigers en bij de rechtbank optreden. Een langere doorlooptijd kan voorts tot meerwerk leiden doordat hiermee de kans op personeelwisseling (en daarmee overdrachtskosten bij betrokkenen, rechtsbijstandverleners of rechtbank) hoger is. Of meerwerk bij de procesvertegenwoordigers een kostenpost is voor de procesvertegenwoordiger hangt af van de mate waarin de procesvertegenwoordiger meerwerk kan declareren.

Meer tijd om taken te vervullen: Meer tijd om taken te vervullen is een mogelijke baat van doorlooptijden. Zo geeft een langere doorlooptijd ruimte om taken beter te plannen en efficiënter te werken. Ook is er meer ruimte voor gedegen voorbereiding. Deze mogelijke baat kan bij betrokken partijen, bij de procesvertegenwoordigers en ook bij de rechtbank optreden. Meer ruimte om taken te vervullen kan eventueel ook tot meer werk leiden: uren die niet gemaakt zouden worden als een zaak korter zou duren. Deze uren of effecten worden echter impliciet meegenomen in de bovengenoemde categorie ‘meerwerk’.

Emotionele gevolgen: Partijen die betrokken zijn bij een rechtszaak kunnen onzekerheid en stress ervaren. Hoe langer een procedure duurt hoe langer men stress of onzekerheid ervaart.

Vertraging in de uitspraak: Vertraging in de uitspraak kan ook allerlei gevolgen hebben voor de betrokken partijen. Een voorbeeld voor deze categorie gevolgen is dat mensen zich pas later neerleggen bij de situatie en pas later verder kunnen met hun leven (of bedrijf). Bij zakelijke geschillen betekent een latere uitspraak ook een latere uitvoering wat tot liquiditeitsproblemen of juist liquiditeitsvoordelen kan leiden. Vertraging in de uitspraak kan ook voor de procesvertegenwoordigers van belang zijn: bijvoorbeeld doordat het honorarium pas na de uitspraak tot uitbetaling komt.

Overige individuele gevolgen: Overige individuele gevolgen is een verzamelcategorie van gevolgen die al dan niet specifiek zijn voor het type geschil. Een voorbeeld van niet zaakspecifiek gevolg is dat de lange duur tot irritatie leidt bij een partij waardoor het contact tussen deze partij en zijn procesvertegenwoordiger stroever verloopt.

Kwaliteit van de uitspraak: De doorlooptijd kan op vele verschillende manieren de kwaliteit van de uitspraak beïnvloeden. Een voorbeeld van een direct gevolg van de doorlooptijd op de kwaliteit is dat betrokkenen of getuigen de toedracht niet meer correct kunnen weergeven doordat het geheugen vervormt. De uitspraak wordt hierdoor mogelijk beïnvloed. De (kwaliteit van de) uitspraak kan ook beïnvloed worden door een personeelwisseling bij de rechtbank, bij de procesvertegenwoordiging of bij de partijen zelf (als het om een bedrijf gaat). Hoe langer de doorlooptijd hoe groter de kans op personeelwisseling bij een van de actoren.

Behalve de genoemde individuele effecten van doorlooptijd zijn ook indirecte of externe effecten van lange doorlooptijden⁶:

Uitstralingseffecten op de wachttijd/doorlooptijd andere zaken: Een zaak met een lange doorlooptijd kan tot meerwerk leiden bij de rechtbank. Dit extra tijdsbeslag werkt door op de doorlooptijd in andere zaken: langere wachttijden en doorlooptijden.

Uitstralingseffecten voor de *verwachte* duur toekomstige zaken: Door een lange procedure wordt de verwachte doorlooptijd van toekomstige zaken bijgesteld. Dit komt deels door het bovengenoemde uitstralingseffect, maar ook gewoon door de bijstelling van de verwachtingen van procesvertegenwoordigers naar aanleiding van een zaak. Door de verwachte lange doorlooptijd worden minder zaken aangebracht bij de rechtbank. In plaats daarvan kiezen partijen voor buitengerechtelijke geschilbeslechting, schikken of het geschil laten zitten. Dit uitstralingseffect kan zowel positieve als negatieve indirecte effecten hebben. Een positief gevolg is als partijen er samen uitkomen en daardoor het draagvlak voor de uitkomst groter is. Dit uitstralingseffect kan echter een negatief gevolg hebben indien het geschil niet wordt opgelost. De lengte van de verwachte doorlooptijd belemmert dan de toegang tot het recht.

Verlies vertrouwen in rechtspraak: Een grote vertraging in de uitspraak kan leiden tot verlies in het vertrouwen in de rechtspraak.

Overige indirecte en externe effecten: Een voorbeeld hiervan is de premieverhoging door een rechtsbijstandverzekeraar als gevolg van hogere (verwachte) kosten.

De mogelijke gevolgen van lange doorlooptijden zijn samengevat in tabel 2.1. Deze tabel lijkt veel op een MKBA kader. De diverse mogelijke effecten worden bijvoorbeeld voor zover mogelijk gespecificeerd voor de verschillende actoren. Voor dit onderzoek bleek het echter niet mogelijk om een uitgewerkt MKBA kader te ontwikkelen en in te vullen. We hadden per zaakstype te weinig zaken om te kunnen bepalen wat een representatieve lage en een representatieve hoge variant is en te weinig waarnemingen om de effecten naar behoren te kunnen waarderen en wegen.

Ons analysekader is dus meer een ordeningsinstrument dan een meetinstrument. Het kader is ingevuld aan de hand van de verwachtingen bij aanvang van het onderzoek. De '+' tekens in de betreffende cellen betreffen verwachte baten en de '-' teken betekent dat we verwachten dat het om een kostenpost gaat voor de desbetreffende (groep) actoren. '0' betekent geen verwachte effecten en '+/0' dat we in ieder geval geen negatieve effecten verwachten. '?' betekent uiteraard dat het effect zowel een positief als een negatief gevolg kan hebben voor de desbetreffende (groep) actoren. Tijdens deze studie gaan we na welke van de genoemde effecten in de praktijk optreden en schetsen de bevonden effecten. We geven een beschrijving van hoe deze effecten kunnen optreden en geven aan wat de aard en de omvang van deze effecten was in een aantal geselecteerde cases.

---

⁶ Het verschil tussen indirecte effecten en externe effecten is dat indirecte effecten via de markt lopen (en kunnen worden uitgedrukt in prijzen en hoeveelheden) terwijl externe effecten zich vaak niet zo gemakkelijk lenen voor kwantificering. Externe effecten worden dan ook vaak als PM posten opgenomen in een MKBA. Omdat indirecte en externe effecten hier slechts benoemd worden en niet gekwantificeerd, is een onderscheid tussen indirecte en externe effecten onnodig.

Zoals eerder aangegeven staan in dit onderzoek de individuele effecten van lange doorlooptijden centraal. De relevante cellen zijn in onderstaand analysekader omlijnd. Effecten voor de rechtspraak of anderen dan de betrokkenen en hun vertegenwoordigers alsook indirecte en externe effecten worden in dit onderzoek slechts benoemd, indien een van de gesprekspartners daarnaar verwijst.

Tabel 2.1 Mogelijke variabele kosten en baten van procedures

	Eiser	Gedaagde	Proces- vertegen- woordiger eiser	Proces- vertegen- woordiger gedaagde	Recht- bank	Maat- schappij	Totaal
<i>Individuele effecten</i>							
Meerwerk	0/-	0/-	0/-	0/-	0/-		0/-
Meer tijd om taken te vervullen	+/0	+/0	+/0	+/0	+/0		+/0
Emotionele gevolgen	0/-	0/-	0	0	0		0/-
Gevolgen van vertraging in uitspraak	-	+/-	0/-	0/-			?
Overige individuele gevolgen	?	?	?	?			?
Kwaliteit van de uitspraak	?	?			-		?
<i>Indirecte en externe effecten</i>							
Uitstralingseffecten					?	?	?
Verlies vertrouwen	0/-	0/-			0/-	0/-	
Totaal	?	?	?	?	?		?

De laatste kolom (het effectentotaal) wordt alleen dan ingevuld als alle cellen in de desbetreffende rij in één richting wijzen⁷. Als de effecten in tegenovergestelde richting wijzen, dan gaan we de effecten op de verschillende actoren niet wegen, maar geven we aan dat de som onbeslist is door een ? te plaatsen.

De onderste rij geeft de richting van de som van effecten op de desbetreffende actor weer: het actor-totaal. Indien de actor in kwestie de bovengenoemde “willingness-to-pay” vraag heeft beantwoord, dan wordt *dat* als uitgangspunt genomen: als het individu er een bepaald bedrag voor over heeft om de doorlooptijd met een aantal maanden te versnellen, dan heeft de lengte van de doorlooptijd kennelijk schade veroorzaakt. In dit geval staat bij deze actor een ‘-’-teken in de rij van het actor-totaal.

De laatste cel in de onderste rij (effectentotaal voor de actor-totalen) geeft aan of het effect van doorlooptijd in de zaak (of zaakscategorie) in kwestie positief dan wel negatief is. Deze cel wordt ingevuld door de ‘optelling’ van de actor-totalen, voor zover deze optelling te maken valt. Als voor alle actoren de doorlooptijd per saldo een non-positief effect heeft, dan komt hier een ‘-’-teken staan. Dit betekent dat de doorlooptijd in de zaak (of zaakscategorie) in kwestie een netto kostenpost is. Mocht het netto effect van de doorlooptijd op de verschillende actoren in tegenovergestelde richting wijzen, dan is de som onbeslist en dit wordt weergegeven met een ‘?’-teken.

⁷ De som van ‘+’-en en ‘0’-en is uiteraard een ‘+’. De som van in ieder geval niet-negatieve effecten, aangeduid met ‘+/0’, is ook in ieder geval niet negatief: ‘+/0’.

De steekproef

Bij de selectie van zaken hebben we getracht de steekproef zo representatief en homogeen mogelijk te houden. Met representatief bedoelen we dat de ‘situaties’ (de probleemstelling) zo representatief mogelijk zijn voor de geschillen in het zaakstype in kwestie. Om dit te bereiken hebben we een aantal keuzes gemaakt. Ten eerste is besloten om alleen naar zaken te kijken waar daadwerkelijk verweer wordt gevoerd (contradictoire zaken). Verstekzaken worden niet meegenomen in deze studie (en ook niet bij de berekening van de mediaan doorlooptijd en het negende deciel). Ook zaken die geroyeerd zijn (geschikt door partijen), worden niet meegenomen in dit onderzoek (en ook niet in de berekeningen van de mediaan van de doorlooptijd en het negende deciel).

Ten tweede wordt binnen de geselecteerde zaakstypen de volgende nadere selectiecriteria gehanteerd:

- Voor de WAO hebben we alleen zaken geselecteerd waar de eiser een natuurlijke persoon is. Dit betekent dat zaken die aanhangig worden gemaakt door de voormalige werkgever van een WAO-er (die van mening is dat de voormalige werknemer niet of in mindere mate arbeidsongeschikt is dan het besluit van het UWV) buiten beschouwing blijven. Voorts hebben we ook kunnen selecteren op zaken die gegrond of ongegrond zijn verklaard door de bestuursrechter. Aangezien we maar een beperkt aantal zaken konden bestuderen is besloten om hier ook een verdere selectie te maken. Omdat meer zaken ongegrond worden verklaard dan gegrond worden verklaard is besloten om alleen zaken te selecteren die ongegrond zijn verklaard. De genoemde selecties hebben ertoe geleid dat de steekproef redelijk vergelijkbare zaken bevat.
- Bijzondere overeenkomsten is een zeer brede categorie zaken. Bij aanvang is (in overleg met de begeleidingscommissie) besloten om alleen zaken te selecteren in het zaakstype ‘koop en ruil’ tussen bedrijven. Deze selectie is later nog eens verfijnd: de steekproef omvat alleen zaken over ‘koop anderszins’. Ondanks de verfijningen is dit een categorie zaken waar de cases vrij heterogeen zijn bijvoorbeeld wat betreft type partijen (klein, midden- of groot bedrijf) en ook het financiële belang van de zaak kan sterk variëren in verhouding tot de financiële kracht van de ondernemingen. Zoals later zal blijken zijn dit aspecten die van invloed zijn op de gevolgen van doorlooptijden.
- Ook bij omgangsregelingen is een zekere heterogeniteit in zaken: soms is het de moeder en soms de vader die omgang vraagt, soms is de omgang al enige tijd geleden gestaakt, in andere gevallen is de omgang nooit feitelijk gestopt en gaat de zaak over de praktische invulling van de omgang. Soms is de achtergrond van de ouders problematisch (drugs, zwerfgedrag, geweld e.d.) en in andere gevallen is er geen sprake van een dergelijke achtergrond, alleen is het een zaak van ‘wrijving en prestige’. Deze aspecten variëren in de geselecteerde zaken. Bij de selectie van zaken ten behoeve van de casestudies is echter besloten om alleen zaken mee te nemen waar de eiser omgang vraagt met het kind (of de kinderen). Zaken waar de verzorgende ouder omgang wil afdwingen met de niet verzorgende ouder die omgang met zijn/haar kind nalaat, zijn buiten beschouwing gelaten. Ondanks deze selectie is dus de genoemde heterogeniteit van zaken in de steekproef te zien.

Om te kunnen achterhalen of de zaak in kwestie wel of geen doorsnee zaak is, is aan de procesvertegenwoordigers steeds de vraag gesteld of de zaak een representatieve zaak was in zijn

of haar praktijk. Indien de procesvertegenwoordiger de zaak in zekere zin bijzonder vond, staat dat steeds bij de casebeschrijvingen vermeld.

Voor elk zaakstype is naast de casestudies een aantal algemene achtergrondgesprekken gevoerd met bijvoorbeeld rechters, advocaten, juristen bij rechtsbijstandverzekeraars of instanties die bij het type zaak (dikwijls) betrokken worden. (Een lijst met de gesprekspartners is in de Bijlage te vinden.) In deze achtergrondgesprekken kwamen ook zaken aan de orde die niet voldoen aan de genoemde selectiecriteria voor de casestudies: bijvoorbeeld of de effecten van de duur van WAO-zaken anders zijn als het beroep bij de bestuursrechter gegrond wordt verklaard in plaats van ongegrond wordt verklaard.

Het veldwerk

Het veldwerk bestond ten eerste uit interviews met partijen die bij de geselecteerde zaken betrokken waren en hun procesvertegenwoordigers (in totaal 30 gesprekken). De cases in de categorie WAO-zaken en koop anderszins zijn bij de rechtbank Haarlem geselecteerd, de cases wat betreft omgangsregelingen zijn behandeld door de rechtbank Arnhem. De keuze voor de genoemde rechtbanken was ingegeven door praktische overwegingen wat betreft reistijd van de onderzoekers, maar ook omdat deze rechtbanken een (voor de steekproeftrekking) geschikte registratie van zaken nahouden. Verder waren er geen aanwijzingen dat deze rechtbanken niet representatief zouden zijn voor de behandeling van de zaken in kwestie. Uit verdere analyses blijkt dat zaken bij de Rechtbank Haarlem kortere doorlooptijden hebben dan het landelijk gemiddelde. Er is echter geen reden om aan te nemen dat de effecten van de doorlooptijd van een zaak in Haarlem anders zouden zijn dan de effecten van de duur van een zaak die wordt behandeld in een andere rechtbank.

Uit het totale bestand van zaken bij de desbetreffende rechtbank is een steekproef getrokken. De desbetreffende dossiers zijn bestudeerd. Relevante gegevens, onder andere namen, adressen en telefoonnummers van betrokken partijen en hun advocaten, zijn genoteerd. Vervolgens zijn de geselecteerde interviewpartners door een brief van de desbetreffende rechtbank benaderd met het verzoek of zij hun medewerking wilden verlenen aan een vraaggesprek met een van de onderzoekers. In de maanden maart tot en met mei 2007 zijn door de onderzoekers interviews gehouden aan de hand van een halfgestructureerde vragenlijst (zie Bijlage). De meeste interviews waren telefonische interviews.

De response was vrij goed. Slechts enkele potentiële respondenten hebben geweigerd om mee te doen met het onderzoek. Het betrof een aantal contactpersonen uit het zaakstype omgangsregelingen. Ook een aantal advocaten zijn terugbelafspraken niet nagekomen (het betrof advocaten in zaken van het type 'koop anderszins').

Sommige advocaten die benaderd zijn over een specifieke case waren terughoudend met het verstrekken van informatie over de zaak in kwestie. Zij hebben zich beroepen op vertrouwelijkheid en gaven aan niet in detail te kunnen treden over de effecten voor hun cliënten. Deze gesprekken hadden dus een iets algemenere strekking. Toch is vaak uit deze gesprekken nuttige informatie naar voren gekomen over de *mogelijke* gevolgen van lange doorlooptijden.

Behalve de interviews over de specifieke cases is ook aanvullend een aantal achtergrondgesprekken gehouden met (ervarings)deskundigen: zoals rechters en andere medewerkers van de rechtbanken, advocaten, juristen van rechtsbijstandverzekeringen, Acces2Justice, het UWV, MKB Nederland en de Raad voor de kindbescherming.

Om na te gaan in hoeverre de bevindingen uit de casestudies aansluiten op de ervaringen van deskundigen uit het veld zijn eerdere concepten van de hoofdstukken 3, 4 en 5 ter commentaar

voorgelegd aan enkele ervaringsdeskundigen. Een complete lijst van de mensen die een concept ter commentaar hebben voorgelegd is te vinden in de bijlage. De reacties gaven aan dat de beschreven cases en de geïnventariseerde effecten goed aansluiten bij de professionele ervaringen van de geraadpleegde contactpersonen.

3 WAO-zaken

3.1 Uitleg zaakstype en de procedure

De Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) voorziet in een uitkering voor werknemers die door ziekte of handicap niet in staat zijn te verdienen wat gezonde mensen met soortgelijke opleiding en werkervaring gewoonlijk verdienen.⁸ Het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) is belast met de uitvoering van de WAO. Naast het verstrekken van de verzekering, valt hieronder de beoordeling of iemand recht heeft op de WAO-uitkering. Als iemand langer ziek is dan 12 maanden dan loopt de ziekteperiode af en wordt de persoon in kwestie gekeurd voor de WAO door het UWV. Ook nadat iemand arbeidsongeschikt is verklaard, wordt de persoon in kwestie periodiek herkeurd. Tegen de uitkomst van de (her)keuring kan bezwaar aangetekend worden bij het UWV. Indien betrokkene zich vervolgens evenmin met de beslissing op bezwaar kan verenigen, kan hij/zij beroep aantekenen bij de bestuursrechter. In dit hoofdstuk gaat het om deze beroepsprocedure in WAO-zaken bij de bestuursrechter.

Omdat een WAO-zaak zoals uit bovenstaande blijkt een hele aanloop heeft, leggen we hieronder de procedure rond de keuring, het bezwaar en uiteindelijk het beroep bij de bestuursrechter nader uit.

Bij (her)keuringen wordt onderscheid gemaakt naar verschillende maten van arbeidsongeschiktheid; er zijn acht onderscheidenlijke categorieën, variërend van mate 0-15% tot 80%-100%. De keuring bestaat daarbij uit zowel een medisch als een arbeidskundig deel. De verzekeringsarts diagnosticeert de 'objectiveerbare ziektebeelden'. Op grond hiervan wordt een Functionele Mogelijkheden Lijst (FML) opgesteld. Deze lijst geeft een algemeen overzicht van de belastbaarheid waartoe gekeurde in staat geacht wordt. Mede op basis daarvan beoordeelt de arbeidsdeskundige welke functies de betrokkene kan verrichten en wat gelet op de daarmee te realiseren verdienmogelijkheden het arbeidsongeschiktheidspercentage is.

Bij beslissing op de WAO-aanvraag wordt de uitkomst van die beoordeling direct 'geëffectueerd'.⁹ Het aantekenen van bezwaar of beroep tegen het besluit van het UWV heeft geen opschortende werking op de korting op de WAO-uitkering. Wie geheel of gedeeltelijk arbeidsgeschikt verklaard wordt, komt echter in aanmerking voor een WW-uitkering of bijstand. Dit moet dan op tijd worden aangevraagd en er moet voldaan worden aan de daarvoor gestelde eisen. Iemand die de WAO-uitkering kwijtraakt dient dus bijvoorbeeld voor de eerste werkloosheidsdag een WW-uitkering aan te vragen en daarnaast moet men voldoen aan bijvoorbeeld de sollicitatieplicht die aan WW'ers gesteld wordt.

Een bezwaarschrift tegen het besluit van het UWV dient binnen zes weken na het besluit ingediend te worden. Hier zijn geen kosten aan verbonden. Het is daarbij mogelijk een voorlopig

---

⁸ De WAO is per 1 januari 2006 vervangen door de WIA die op een aantal punten afwijkt van de WAO-regeling, waaronder dat bij de WIA een wachttijd van 2 jaar geldt in plaats van 1 jaar.

⁹ Bij een latere aanpassing op grond van een herbeoordeling wordt een verhoging van het arbeidsongeschiktheidspercentage ook direct geëffectueerd. Bij een verlaging van de arbeidsongeschiktheid of beëindiging ervan gebeurt dit pas na afloop van de zogenoemde aanzegtermijn van twee maanden.

bezwaarschrift, een 'bezwaar op nader aan te voeren gronden', in te dienen. Gronden voor bezwaar kunnen zijn:

- a) Medische bezwaren waarbij de eiser bezwaar aantekent tegen de conclusie van de keuringarts.
- b) Arbeidskundige bezwaren waarbij bezwaar wordt aangetekend tegen de functies waar eiser volgens de arbeidsdeskundige voor in aanmerking komt.
- c) Loonkundige bezwaren waarbij bezwaar wordt aangetekend tegen het loon waar bij berekeningen van uitgegaan is.

Het bezwaar wordt veelal behandeld tijdens een hoorzitting bij het UWV. Voor of tijdens die hoorzitting kan besloten worden een nieuw medisch of arbeidskundig onderzoek uit te laten voeren door de bezwaarverzekeringsarts. Het UWV neemt hierna een beslissing op het bezwaar. Tegen die beslissing kan beroep aangetekend worden bij de bestuursrechter in de woonplaats van de eiser. Beroep is alleen mogelijk nadat bezwaar is gemaakt bij het UWV.¹⁰ Dit betekent dat op het moment dat de doorlooptijd van een rechtszaak begint te tellen, al een hele tijd is verstreken waarin de eiser gekort is op de WAO-uitkering of waar de uitkering als geheel is gestopt.

Bij WAO-zaken wordt de rechter doorgaans verzocht het besluit van het UWV te vernietigen. Het is mogelijk om een pro forma beroepschrift, met daarbij motivatie voor het nodig hebben van meer tijd, in te dienen.

Aan het beroep bij de bestuursrechter zijn ook kosten verbonden. Eiser dient een bijdrage in kosten van de rechtspraak te betalen, het griffierecht. De hoogte is afhankelijk van type zaak, type rechtspersoon en soort gerecht. Voor onder andere WAO geldt een standaard laag tarief van € 39. Het te betalen bedrag dient binnen vier weken te zijn overgemaakt.

Bij WAO-zaken geldt geen verplichte procesvertegenwoordiging. Dit betekent dat men in principe vrij is om de eigen zaak te bepleiten. De meeste eisers in WAO zaken kiezen echter voor procesvertegenwoordiging; dit kan een advocaat zijn (al dan niet op basis van een toevoeging) of een jurist van een rechtsbijstandverzekeraar of een belangenvereniging (zoals de Algemene Nederlandse Gehandicapten Organisatie).

Tijdens de beroepsprocedure blijft de beschikking van het UWV van kracht. Het is evenwel mogelijk om tegelijk met het beroepschrift een voorlopige voorziening aan te vragen. Hier moet apart griffierecht voor betaald worden. Eiser of verweerder (bij WAO-zaken altijd het UWV) kunnen ook versnelde behandeling aanvragen indien zij de zaak spoedeisend oordelen. De rechter beslist hierover. In dat geval gelden kortere termijnen voor het betalen van het griffierecht, voor het inzenden van de stukken en voor de uitnodiging voor de zitting. Voor een versnelde behandeling hoeft niet apart griffierecht betaald worden.

Na het indienen van het beroep vraagt de rechtbank voor het vooronderzoek alle stukken bij het UWV op. Het UWV wordt tevens gevraagd een verweerschrift op te stellen. Hier kan eiser schriftelijk op reageren. Het UWV kan op zijn beurt hier weer op reageren. Tot tien dagen voor de zitting kan eiser zijns inziens relevante stukken indienen. De eiser is niet verplicht deze stukken ook aan het UWV te sturen, de rechtbank stuurt nadere stukken altijd door naar de andere partij. Na het vooronderzoek kan de zaak 'kennelijk niet-ontvankelijk' verklaard worden. Dit is bijvoorbeeld het geval als het beroep te laat aangetekend is. De bestuursrechter kan zichzelf

---

¹⁰ Indien reactie op bezwaar uitblijft, kan ook wel beroep aangetekend worden tegen niet tijdig nemen van een besluit.

ook 'kennelijk onbevoegd' achten. Dit is het geval indien de rechtbank van mening is dat de zaak bij de civiele rechter ingediend had moeten worden.

Indien de zaak ontvankelijk verklaard wordt, volgt in beginsel een rechtszitting. In een procesverbaal wordt verslag gedaan van de zitting. De eiser kan met een pleitnota reageren op het verweerschrift. De rechter doet binnen zes weken uitspraak. Deze termijn kan met zes weken verlengd worden. Het beroep wordt vervolgens gegrond of ongegrond verklaard. Als de beschikking vernietigd wordt, dan is de eerder genomen beslissing op bezwaar niet meer van kracht. Dit houdt niet in dat eiser volledig arbeidsongeschikt verklaard wordt, maar dat een nieuwe beslissing op bezwaar dient te worden afgegeven, met inachtneming van hetgeen de rechter in de uitspraak heeft aangegeven. In dit geval krijgt de eiser overigens het griffierecht terug. Er kan door eiser ook verzocht worden om een vergoeding van proceskosten of, bij aantoonbare schade, een schadevergoeding.

Indien eiser ook de uitspraak in eerste aanleg onbevredigend vindt, kan hij/zij in hoger beroep gaan bij de Centrale Raad van Beroep (CRvB).

3.2 Doorlooptijden en de steekproef

In 2006 zijn landelijk totaal 2870 WAO-zaken behandeld door rechtbanken. De gemiddelde doorlooptijd van een WAO zaak is 307 dagen, de mediaan is 248 dagen en het achtste en negende deciel ligt tussen de 386 tot 531 dagen. Uitgedrukt in maanden is de gemiddelde doorlooptijd 10 maanden, de mediaan van de doorlooptijd is 8 maanden en het achtste en negende deciel ligt tussen circa 12,5 tot 17,5 maanden (zie ook Tabel 3.1). Ten behoeve van deze studie hebben we een steekproef getrokken uit de zaken die in het arrondissement Haarlem zijn afgedaan. Tabel 3.1 vergelijkt de landelijke statistieken met die van Haarlem. Uit de vergelijking blijkt dat de Rechtbank Haarlem WAO-zaken relatief snel afhandelt.

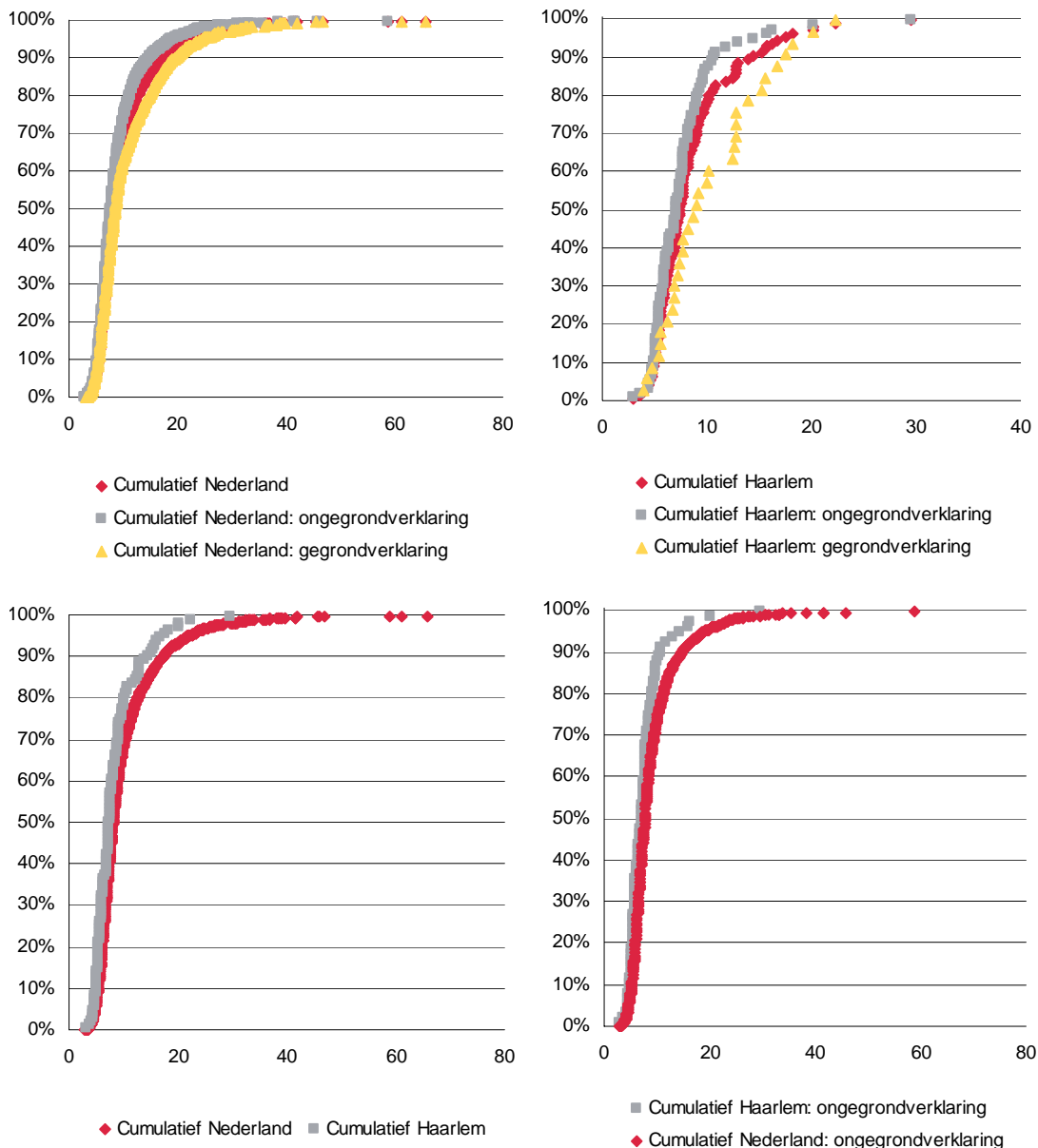
Tabel 3.1 Enkele statistieken over de doorlooptijden van WAO-zaken in Nederland en in Haarlem

WAO-zaken	Nederland	Haarlem
Aantal zaken	2.870	117
<i>Doorlooptijden</i>		
Gemiddeld	307 dagen	264 dagen
Mediaan	248 dagen	228 dagen
9 ^e deciel	531 dagen	431 dagen
<i>% zaken dat afgedaan wordt binnen tijdsduur</i>		
Binnen 3 maanden	0,2%	0,9%
Binnen 6 maanden	17,9%	29,1%
Binnen 1 jaar	77,5	83,8%
Binnen 1,5 jaar	91%	96,6%

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

De doorlooptijden van zaken wordt tevens in figuur 3.1 geschetst. Deze figuur geeft de cumulatieve percentages van afdoening weer. Op de horizontale as wordt de doorlooptijd weergegeven en op de verticale as het percentage zaken dat binnen een bepaalde termijn wordt afgehandeld. Uit deze figuur valt af te leiden dat er vrijwel geen zaken zijn die minder dan 3 maanden duren. Dit is niet vreemd aangezien we alleen zaken hebben geselecteerd waarin een uitspraak is gedaan. Zaken die werden ingetrokken, werden niet meegenomen in het onderzoek.

Figuur 3.1 Afdoeningstermijnen WAO-zaken (in maanden)

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Figuur 3.1 maakt ook een onderscheid naar de uitspraak in de zaak. Het valt op dat zaken die gegrond worden verklaard een langere doorlooptijd hebben dan zaken die ongegrond worden verklaard: de gele lijn die de gegrond verklaarde zaken weergeeft ligt onder de lijn van ongegrond verklaarde zaken. Dit betekent dat het percentage zaken dat binnen x maanden is afgerond lager is voor zaken die gegrond worden verklaard dan die ongegrond worden verklaard.

Ingegeven door deze constatering, en het feit dat we maar een beperkte steekproef kunnen trekken, hebben we de keuze gemaakt tussen zaken die wel of niet gegrond worden verklaard. Omdat de meeste zaken ongegrond worden verklaard (zoals aangegeven in tabel 3.2) hebben we de keuze gemaakt om alleen ongegrond verklaarde zaken te selecteren.

De onderste twee plaatjes in Figuur 3.1 bevestigen het beeld dat de Rechtbank Haarlem WAO-zaken relatief vlot afhandelt.

Tabel 3.2 Verdeling zaken naar uitspraak

	Alle rechtbanken	Rechtbank Haarlem 2006
Aantal afdoeningen	2.870	117
<i>Uitspraak</i>		
Ongegrond	54%	72%
Gegrond	46%	28%

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Ten behoeve van het veldwerk zijn vier zaken geselecteerd die in 2006 zijn voorgekomen bij de sector bestuursrecht van de rechtbank Haarlem en die uiteindelijk ongegrond zijn verklaard.¹¹ Twee zaken hebben een normale doorlooptijd (rond de 8 maanden) en twee zaken een relatief lange doorlooptijd (11 tot 12 maanden).

Tabel 2.3 Overzicht cases, doorlooptijden en respondenten

	Doorlooptijd	Respondenten
Case A	8 maanden	• eiseres • procesvertegenwoordiger
Case B	8 maanden	• eiser • procesvertegenwoordiger
Case C	11 maanden	• eiseres • procesvertegenwoordiger
Case D	12 maanden	• eiseres • procesvertegenwoordiger

In de vier geselecteerde zaken zijn de eisers en hun procesvertegenwoordigers benaderd via een brief van de Rechtbank Haarlem. Alle eisers en procesvertegenwoordigers zijn geïnterviewd. Tijdens de interviews met de eisers is gevraagd naar de gevolgen van de WAO-zaak en naar de mate waarin deze gevolgen afhankelijk zijn van de lengte van de doorlooptijd. De vragenlijst van de halfgestructureerde interviews is in de Bijlage opgenomen. De gesprekken met de procesvertegenwoordigers hadden een iets algemener strekking. Dit omdat procesvertegenwoordigers zich veelal hebben beroepen op vertrouwelijkheid. De concrete effecten van doorlooptijden in de geselecteerde cases zijn in de paragrafen 3.2 tot en met 3.5 beschreven.

Met het UWV die de gedaagde is in alle WAO zaken, hebben we een gesprek gehad waar wij over de mogelijke effecten van lange doorlooptijden voor het UWV discussieerden met de heer K. Brent van de Afdeling Bezwaar en Beroep. De mogelijke effecten van lange doorlooptijden voor het UWV worden in de paragrafen 2.6 geschetst.

In paragraaf 3.7 geven we aanvullende informatie wat betreft de effecten van lange doorlooptijden voor rechtsbijstandverzekeraars. Paragraaf 3.8 bevat algemene aanvullende informatie. Ten slotte vat paragraaf 3.9 de bevindingen samen.

¹¹ In eerste instantie hadden we nog een vijfde zaak in onze steekproef, die we bij nader inzien buiten beschouwing hebben gelaten. In deze zaak was de voormalige werkgever van een WAO'er degene die beroep aantekende tegen de beslissing van het UWV. De werkgever eiste dat haar voormalige werknemer niet of minder arbeidsongeschikt verklaard werd. Een werkgever tekent zo'n zaak aan om te voorkomen dat zijn verzekeringspremie omhoog gaat. Hoe meer van zijn werknemers arbeidsongeschikt zijn, hoe hoger (in het vervolg) zijn verzekeringspremie.

3.3 Case A (8 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier
- interview met eiseres
- interview met de procesvertegenwoordiger van de eiseres.

De zaak liep van voorjaar 2005 tot begin 2006. Eiseres is in het voorjaar na de wachttijd van de ziekteperiode gekeurd en krijgt een uitkering naar mate 15-25%. Eiseres stelt niet in staat te zijn tot het verrichten van arbeid, het medisch onderzoek was niet zorgvuldig.

Gevolgen voor de eiser

De keuring had financieel heel veel negatieve gevolgen. Eiseres is kostwinner. Ze had na keuring recht op een WW-uitkering maar deze loopt binnenkort ten einde, waarna ze een bijstandsuitkering zal ontvangen.

Bij de keuring zelf en bij de bezwaar- en beroepsprocedure had ze het gevoel een hamerstuk te zijn; er wordt niet geluisterd en zij had de indruk dat de uitkomst van tevoren vast stond. Ze is daarbij vooral negatief over het UWV en de politiek. De rechter kon haars inziens niet veel anders.

Voor haar zowel als voor haar man was het proces een ‘zeer stressvolle periode’. Wachten is vervelend. Zij is echter van tevoren goed ingelicht over de verwachte duur van de procedure. De prognose van de procesvertegenwoordiger kwam precies uit. Twee maanden langer had ze ook nog wel kunnen wachten. “Je kunt het wel prettig vinden dat het sneller gaat, maar je kunt er toch niets aan doen.” Eiseres is vooral negatief en verdrietig over de uitspraak zelf. “Het was op zich prettiger geweest als de duur tot de uitspraak korter was geweest, maar deze was wel volgens verwachting.”

De procedurekosten waren gedekt door verzekeringen.

Eiseres wil werken en heeft ook veel gesolliciteerd, maar dit heeft volgens geïnterviewde geen zin en is frustrerend. “Ze lachen je uit” en “er zijn honderd jongere wachtenden voor je” vertelt zij.

Ook de procesvertegenwoordiger van eiseres heeft een onbevredigend gevoel overgehouden aan de zaak. In tegenstelling tot de medische keuring was de keuring van de arbeidsdeskundige niet openbaar.¹² Het werd daarmee niet duidelijk hoe diens keuring tot stand was gekomen. Hij vond ook de uitspraak zelf niet juist.

In algemene zin kunnen volgens de procesvertegenwoordiger de emotionele gevolgen van een WAO-zaak voor cliënten groot zijn. Er is een gevoel van onvrede en gevoel van miskend zijn, daar de arts een autoriteit is. De procedure kan hen niet snel genoeg gaan om zo snel mogelijk duidelijkheid te krijgen. Hangende de rechtszaak leven mensen tussen hoop en vrees. Als een procedure langer duurt, dan beginnen mensen vervolgens later met een reïntegratietraject of een omscholing. Het duurt dan ook weer langer voordat mensen weer aan het werk komen. Tijdens de procedure met reïntegratie beginnen kan wel, reïntegratie wordt door de rechter buiten de zaak gehouden, maar ligt niet voor de hand omdat eiser vaak mate 80%-100% arbeidsongeschiktheid eist.

¹² Volgens het UWV moet dit ‘niet inzichtelijk’ zijn, immers in alle zaken worden een zogenaamde arbeidsdeskundige rapportage en de bijbehorende stukken overgelegd.

Gevolgen voor de procesvertegenwoordiger

De gevolgen voor de procesvertegenwoordiger zelf zijn gering volgens de procesvertegenwoordiger. Deze procesvertegenwoordiger is jurist in dienst van een vereniging. Langere doorlooptijd is niet zo'n punt: "Of het nu negen of zestien maanden duurt, inlezen moet je toch".

In tabel 3.3 vatten we de gevonden case specifieke effecten samen. In het kader worden alleen die effecten genoemd die door de gesprekspartners in deze case in verband zijn gebracht met de doorlooptijd van de zaak. Op de gevolgen voor het UWV komen we in paragraaf 3.8 terug.

Tabel 3.3 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case A – gewone doorlooptijd

	Eiser	Procesvertegenwoordiger eiser	UWV	Totaal
<i>Individuele effecten</i>				
Meerwerk		0	0	0
Emotionele gevolgen	0/-			0/-
Gevolgen van vertraging uitspraak	0 ¹			0
Totaal	0/-	0	0	0/-

¹ De effecten van doorlooptijd op de slagingskans van reïntegratie: effect hier niet aangetoond.

3.4 Case B (8 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview met eiser;
- interview met de procesvertegenwoordiger van de eiser.

Eiser heeft in het voorjaar 2005 beroep ingesteld tegen een terugvordering door het UWV van uitgekeerd voorschot op een WAO-uitkering van ongeveer € 14.000. Eiser stelt dat hij hierdoor in een hachelijke situatie is gebracht. Najaar 2006 verklaart de rechter de eis ongegrond.

Gevolgen voor de eiser

De geïnterviewde beheerst het Nederlands in onvoldoende mate om een lang interview te houden. Nadat eiser geen recht bleek te hebben op een WAO-uitkering, werd de uitkering teruggevorderd. Eiser heeft vervolgens niet binnen de gestelde termijn een WW-uitkering aangevraagd. Het niet op tijd hebben van een WW-uitkering had grote financiële gevolgen.

De doorlooptijd had op zich geen financiële gevolgen, maar een snelle beslissing had hier wel eerder duidelijkheid over gegeven.

De procedure zelf was vervelend, 'je wordt er juist ziek van'.

De vervelende ervaringen betreffen met name de ervaringen met het UWV, niet met die van de rechtbank.

Op dit moment is eiser weer aan het werk. Hij betaalt het voorschot in maandelijkse termijnen af aan het UWV.

Volgens de procesvertegenwoordiger van deze eiser is een snelle beslissing altijd beter voor een cliënt. In deze zaak was van tevoren duidelijk dat de zaak niet kansrijk was, omdat eiser niet binnen de gestelde termijnen gereageerd had.

Op de vraag wat de procesvertegenwoordiger als een lange doorlooptijd ziet, antwoordt ze dat een doorlooptijd van meer dan een jaar ‘wel lang’ is.

Gevolgen voor de procesvertegenwoordiger

De procesvertegenwoordiger is advocaat. Ze is een bekende van eiser en ze procedeerde in deze zaak zonder vergoeding.

De gevolgen van een lange doorlooptijd voor haarzelf hangen van de situatie af. Een snelle afwikkeling is beter voor het cliëntencontact, maar ‘soms is het zo druk dat je lange doorlooptijden niet in de gaten hebt.’

De case specifieke effecten zijn in tabel 3.4 samengevat. Wederom, alleen die effecten zijn genoemd die door de gesprekspartners als een mogelijk effect van doorlooptijden werden genoemd.

Tabel 3.4 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case B – gewone doorlooptijd

	Eiser	Procesvertegenwoordiger eiser	UWV	Totaal
<i>Individuele effecten</i>				
Meerwerk		0	0	0
Emotionele gevolgen	0/-			0/-
Gevolgen van vertraging uitspraak	0			0
Overige individuele gevolgen		0 ¹		
Totaal	0/-	0	0	0/-

¹ Cliëntencontact kan lijden onder lange doorlooptijden. Hier niet aangetoond.

3.5 Case C (11 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview met eiseres;
- interview met de procesvertegenwoordiger van de eiseres.

Najaar 2005 stelde eiseres beroep in tegen volledige arbeidsgeschiktheidsverklaring door UWV. Voor de keuring was zij ingedeeld in arbeidsongeschiktheidsklasse 80-100%. Zij stelt dat medische klachten onderschat zijn en ten onrechte geen informatie ingewonnen is bij de behandelend arts.

Gevolgen voor de eiser

De emotionele gevolgen van het beroep waren voor de eiseres in eerste instantie groot. Daarna heeft eiseres de knop omgedraaid; ‘dat moet je wel kunnen’. De lange doorlooptijd had dan ook weinig emotionele gevolgen.

De financiële gevolgen van de uitspraak zelf waren groot. De doorlooptijd had hier evenwel geen invloed op.

Behoudens een vaste eigen bijdrage, werden alle advocaatkosten vergoed.

Een indirect gevolg van de zaak was dat het moeilijker was om een baan te vinden. Werkgevers willen geen onzekerheid en willen niet iemand die een WAO-procedure heeft lopen. Hoe langer de doorlooptijd, hoe langer deze situatie voortduurt.

Eiseres stelt dat een doorlooptijd van een jaar wat lang is; een doorlooptijd van een half jaar is beter. Van haar advocaat wist ze wel van tevoren dat het zo lang kon duren.

De procesvertegenwoordiger van eiser stelt dat er voor cliënten grote emotionele gevolgen kunnen zijn van een lange doorlooptijd. Er is druk en onzekerheid. Bij mensen met psychische klachten wordt het genezingsproces vertraagd door lange doorlooptijden (dat was hier niet het geval). Zolang mensen niet weten of het gaat lukken, bevinden ze zich in een ‘status quo’. Dit heeft ook praktische gevolgen. Mensen volgen geen studie of reïntegratietraject. Juridisch is dat wel mogelijk omdat het door de rechter buiten de zaak wordt gehouden, maar emotioneel werkt het niet zo. Mensen willen eerst hun zaak afronden.

De gemiddelde doorlooptijd in haar praktijk is een jaar. Ze zegt cliënten ook met een jaar rekening te houden en “alles wat eerder is, is mooi meegenomen”.

Gevolgen voor de procesvertegenwoordiger

Gemachtigde is advocate.

Een korte doorlooptijd geeft haar de mogelijkheid snel en efficiënt te werken. “Hoe sneller, hoe prettiger.” Er is dan geen tijdverlies aan (steeds weer) inlezen. Het is ook prettiger voor het cliëntcontact. De extra tijd besteed aan een zaak met doorlooptijd van twaalf maanden in vergelijking met een van zes maanden schat ze op een dagdeel.

Dit heeft bij toevoegingzaken financiële gevolgen; de betaling is een vast bedrag, dus het risico van meer voorbereidingstijd ligt bij de procesvertegenwoordiger. Ook komt het bij een toevoegingzaak tot betaling als de zaak afgerond is. Elk jaar is er een aanzienlijk bedrag aan voorschotten, met name als gevolg van toevoegingzaken, dit kan zij zien aan de jaarrekeningen. Ongeveer 60% van de zaken in haar praktijk is op basis van toevoeging.

Tabel 3.5 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case C – lange doorlooptijd

	Eiser	Procesvertegenwoordiger eiser	UWV	Totaal
<i>Individuele effecten</i>				
Meerwerk		-	0	-
Emotionele gevolgen	0			0
Gevolgen van vertraging uitspraak	- ¹	- ²		-
Overige individuele gevolgen		0 ³		0
Totaal	-	-	0	-

¹ Zolang de zaak duurt, is het moeilijker om een baan te vinden

² Honorarium wordt pas na de uitspraak uitbetaald.

³ Cliëntencontact kan lijden onder lange doorlooptijden. Hier niet aangetoond.

3.6 Case D (12 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview met eiseres;
- interview met de procesvertegenwoordiger van de eiseres.

Deze zaak liep in de periode najaar 2005 tot najaar 2006. Eiseres ontving voor herkeuring naar arbeidsongeschiktheidsklasse 35-45%. Eiseres stelt dat medische klachten onjuist zijn ingeschat en dat voorts haar beperkingen onvoldoende in de zogenaamde Functionele Mogelijkheden Lijst zijn verwerkt.

Gevolgen voor de eiseres

De herkeuring had voor eiseres negatieve financiële gevolgen. In plaats van de WAO-uitkering ontvangt eiseres nu een bijstandsuitkering. De duur van de zaak heeft op deze financiële gevolgen geen invloed. Er waren evenmin bijkomende advocaatkosten: eiseres had een rechtsbijstandverzekering.

Na afloop van de uitspraak heeft eiseres zonder resultaat gesolliciteerd. De duur van de uitspraak heeft naar haar eigen inschatting geen invloed gehad op de uitkomst van haar sollicitaties.

Eiseres stelt niet negatief te staan tegenover het verloop van de zaak; alles is keurig en volgens de regels verlopen. Zij werd daarbij op de hoogte gehouden door haar gemachtigde en de doorlooptijd was conform de prognose van de procesvertegenwoordiger. De uitspraak was vervelend maar de duur veranderde daar op zichzelf niets aan. “Het gaat erom dát het gebeurt, niet hoe lang het duurt.” Ze had er dan ook niet iets voor over gehad de zaak korter te doen laten duren.

In tegenstelling tot de beroepsprocedure staat zij wel negatief tegenover de herkeuringsprocedure van het UWV en de bezwaarprocedure. Haar negatieve gevoelens betreffen verder de politiek in het algemeen. Ze heeft het gevoel niet serieus te zijn genomen en niet mee te tellen. De doorlooptijd in de beroepsfase had hier evenwel niets aan veranderd.

Samenvattend had de uitspraak negatieve financiële gevolgen. Ook de rol van het UWV en de politiek wordt door geïnterviewde als negatief ervaren. De rechtsgang zelf, met inbegrip van de duur wordt daarentegen als keurig en netjes gezien. De doorlooptijd was lang, maar niet te lang volgens haar.

De procesvertegenwoordiger van eiser stelt dat er grote financiële gevolgen zijn voor cliënten bij het verliezen van de WAO-uitkering (bijvoorbeeld verkoop huis). Dit is echter niet afhankelijk van de duur van de procedure.

Een WAO-zaak is verder frustrerend voor mensen; het gaat om hun identiteit. Met name mensen die al psychische klachten hebben, vreten zich op. De emotionele gevolgen van lange doorlooptijden vallen mee, zolang je cliënten daarover goed voorlicht. Cliënten willen vooral zekerheid. Tegen cliënten stelt ze dat een procedure zes maanden tot een jaar duurt. Als de zaak lang duurt, worden cliënten wel negatiever over rechtspraak in algemeen.

Als iemand gedeeltelijk of geheel arbeidsgeschikt wordt verklaard dan kan die persoon in aanmerking komen voor een bijstand- of WW-uitkering. Indien iemand in aanmerking komt voor een WW-uitkering dan dient die persoon tijdig een WW-uitkering aan te vragen. Beroep of bezwaar tegen de beslissing van het UWV heeft geen schorsende werking. Dat levert de merkwaardige situatie op dat mensen verplicht zijn tot reïntegreren en solliciteren en een baan

moeten accepteren. Naarmate de beroepsprocedure langer duurt, neemt de kans op dit soort vreemde situaties toe.

Gevolgen voor de procesvertegenwoordiger

Gemachtigde is jurist in dienst van een rechtsbijstandverzekeraar. Tot een zekere grens maakt het voor een procesvertegenwoordiger zelf niet uit wat de doorlooptijd is. Dat heeft geen invloed op het totale aantal aan een zaak bestede uren. Als een zaak snel op zitting komt, dan kan dat zelfs lastig zijn voor de planning en voorbereiding. Een korte doorlooptijd kan ook lastig zijn voor een medische contra-expertise. Daarbij geldt wel dat ze aan zes maanden genoeg heeft. Een redelijke termijn is vijf tot zeven maanden.

Als een zaak erg lang duurt, dan is dat wel vervelend voor het cliëntencontact.

Langlopende zaken hebben ook financiële gevolgen. Zaken die niet snel doorlopen, kosten geld. Gemachtigde werkt voor een rechtsbijstandverzekeraar en voor de rechtsbijstandverzekeraar zijn er specifieke gevolgen. Voor elke zaak dient een schadereserve opgenomen te worden; gemachtigden bij toegevoegde zaken worden per handeling (beroep en zitting) vergoed en dit wordt uitbetaald na de uitspraak. Er geldt dan ook ‘de beste zaak is een gesloten zaak’.

Tabel 3.6 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case D – lange doorlooptijd

	Eiser	Procesvertegenwoordiger eiser	UWV	Totaal
<i>Individuele effecten</i>				
Emotionele gevolgen	0			0
Gevolgen van vertraging uitspraak	0 ¹	- ²		-
Overige individuele gevolgen		0 ³		-
Totaal	0	-	0	-

¹ Mogelijke invloed op succes met sollicitaties: effect hier niet aangetoond.

² Schadereserve: procesvertegenwoordiging op basis van rechtsbijstandverzekering

³ Cliëntencontact: had hier geen negatief effect.

3.7 Gevolgen voor UWV, de verweerder

Voor het UWV heeft de lengte van de doorlooptijd in beginsel nauwelijks *praktische* gevolgen in een zaak die ongegrond wordt verklaard. Het beroep heeft geen opschortende werking. Voor het UWV blijft de zaak veelal beperkt tot het opstellen van een verweerschrift en de zitting zelf. Op een zitting is het gebruikelijk dat een medewerker meerdere zaken behandelt. Dit betekent dat een eventuele personeelwisseling waarop een hogere kans is bij een langere doorlooptijd, niet veel uitmaakt. Dossieroverdracht vindt bij het UWV vaker plaats om één zittingsvertegenwoordiger meerdere zaken te kunnen laten behandelen. Dit wordt bij het UWV minder bezwaarlijk beschouwd dan bijvoorbeeld bij een rechtsbijstandverzekeraar. Langere doorlooptijden hebben daarmee in beginsel geen invloed op de tijd die aan de zaak besteed wordt.

Lange doorlooptijden hebben daarentegen wel nadelige gevolgen bij een voor het UWV negatieve uitspraak. Als het beroep gegrond wordt verklaard, dan kan dit betekenen dat er een nieuwe beslissing genomen dient te worden. Als in het kader daarvan nieuwe geschikte functies worden geduid, dan moeten die opnieuw worden aangezegd en kan de nieuwe beslissing niet per datum in geschil worden geëffectueerd. Uitkeringslasten worden daarmee hoger als de rechter

oordeelt dat het onderzoek niet zorgvuldig was en er nieuw onderzoek dient plaats te vinden. Hiernaast kan de eiser een schadeclaim indienen en om vergoeding van proceskosten vragen. Naast deze nieuwe beslissing speelt dat als bij de nieuwe beslissing een hogere uitkering wordt vastgesteld ook verrekening met eventuele andere (WW/bijstand-)uitkeringen dient plaats te vinden. Daarbij dient niet alleen de uitkeringsaanspraak per datum in geschil te worden vastgesteld, maar dient ook beoordeeld te worden of relevante (medische) ontwikkelingen sinds het moment van de datum in geschil invloed hebben op de hoogte van de uitkering. Dan moet zonedig ook per latere data de uitkeringsaanspraak te worden vastgesteld en kan op basis van het totaal van deze beoordelingen worden bepaald wat er verrekend en/of nabetaald moet worden. Ook als eiser werk gevonden heeft, dient te worden beoordeeld of dat invloed heeft op de vastgestelde uitkeringshoogte.

Hoe langer de zaak geduurd heeft, hoe lastiger het wordt om deze beoordeling over een datum in het verleden te doen en hoe bewerklijker het kan worden om het te verrekenen bedrag vast te stellen. Het wordt dan, in de woorden van een van de geïnterviewde procesvertegenwoordigers, medische archeologie. Het vaststellen van het bedrag kost dan ook meer tijd.

Volgens het UWV zijn de doorlooptijden inmiddels korter geworden. Waren ze voorheen langer dan een jaar, nu zijn ze gemiddeld negen tot twaalf maanden. In enkele gevallen duurt het wel aanmerkelijk langer, waarbij zaken die langer dan twee jaar duren ook nog voorkomen. Zaken die daarbij zeker langer duren zijn die met een internationaal aspect. Het gaat dan om eisers die in het buitenland wonen. Voor (her)keuringen zijn er samenwerkingsovereenkomsten met buitenlandse instanties. Ook kan het zijn dat eiser beroep doet op internationale verdragen (Europese wetgeving).

Omdat alle bestudeerde zaken ongegrond zijn verklaard, zijn de effecten van doorlooptijden voor het UWV in de tabellen 3.3-3.5 op 0 gezet. Dit had anders kunnen uitpakken als we ook gegrond verklaarde zaken hadden geselecteerd.

3.8 Gevolgen doorlooptijden volgens de rechtsbijstandverzekeraar

Ten behoeve van dit onderzoek is ook een achtergrondgesprek gehouden met drie juristen van DAS Rechtsbijstand die zich bezig houden met het sociale verzekeringsrecht.

Gevolgen voor de rechtsbijstandverzekeraar

De gesprekspartners menen dat voor henzelf langere doorlooptijden zowel voor- als nadelen hebben. De genoemde nadelen houden met name in dat de zaak meer tijd kost. De kennis van een dossier zakt weg, er moet daarmee meer ingelezen worden. ‘Als je het dossier een half jaar geleden gelezen hebt, weet je nog wel ongeveer waar het over gaat, anderhalf jaar later moet je je opnieuw inlezen.’ Bij een eventuele personeelwisseling dienen meer dossiers overgedragen te worden en door jurisprudentie worden de dossiers dikker. Ook het cliëntencontact vraagt meer tijd; cliënten bellen vaker. Desgevraagd wordt de tijd die een standaardzaak van anderhalf jaar meer kost dan één van een half jaar op een dagdeel (vier uur) geschat. Als de jurist ook al bezwaar heeft aangetekend en dus het dossier kent, dan kost een standaardzaak van een half jaar om en nabij de twaalf uur (beroep en zitting, inclusief reistijd).

Langere doorlooptijden kennen ook voordelen. Het werk kan beter gepland worden. Een zaak kent enkele piekmomenten en met zestig beroepszaken in de kast moet een jurist ‘er niet aan denken dat een zaak binnen een half jaar op zitting komt.’ Tweede voordeel is dat in een weinig kansrijke zaak, er tijd is om de cliënt te overtuigen om het beroep in te trekken. Derde voordeel is dat er meer tijd is om een medisch deskundige te raadplegen. Verder geldt ook: ‘Je gaat er naar werken, je houdt er rekening mee.’

De gesprekspartners merken verder ook op dat de verwachte doorlooptijd soms een rol speelt in het afzien van het instellen van hoger beroep.

Verder zijn de gesprekspartners van mening dat als de zaak echt kansrijk is, dan is het soms niet eens nodig in beroep te gaan; het UWV valt dan te overtuigen het besluit te heroverwegen.

Gevolgen voor cliënten

Er zijn meerdere negatieve gevolgen voor de cliënt. Deze is er steeds mee bezig, er hangt hem of haar iets boven het hoofd. Dat kost veel energie. Mensen blijven hoop houden; mensen kunnen pas verder als ze weten dat het afgelopen is. Sommige eisers blijven ‘medisch shoppen’ gedurende de hele periode om hun gelijk te halen. Er geldt daarbij wel dat het eerste half jaar het meest slopend is.

Praktisch nadeel van langer durende procedures is dat mensen later beginnen met het reïntegratietraject en met het zoeken naar werk.

Een ander nog niet genoemd nadeel is dat een lang lopende WAO-zaak de snelle afwikkeling van een eventuele letselschadeprocedure kan verhinderen. Soms wordt bij het laatste de uitkomst van de WAO-zaak afgewacht.

Voordeel van een lange(re) doorlooptijd voor de cliënt is het eerdergenoemd punt van toenemende acceptatie. Een beroepsprocedure kan daarmee een ‘therapeutische werking’ hebben (maar dat moet ook weer niet te lang duren). De acceptatie van cliënt groeit. Na een half jaar hebben ze werk gezocht of hun leven anders ingericht. Rechtsbijstandjuristen (maar zoals eerder aangegeven ook de andere procesvertegenwoordigers) benadrukken bewust dat de doorlooptijd lang kan zijn (‘rekent u op één of twee jaar’).

3.9 Aanvullende punten

Lengte van de zaak lijkt niet gecorreleerd met ingewikkeldheid

Bij dit onderzoek gaat het met name om de gevolgen van doorlooptijden, niet om de oorzaken. Het is echter van belang dat de procesvertegenwoordigers die we in het kader van dit onderzoek hebben gesproken stellen dat verschillen in doorlooptijden het gevolg zijn van verschillen tussen de (werkdruk van) rechtbanken. De doorlooptijd ligt niet aan de zaak zelf, in het bijzonder geldt niet dat ingewikkelde of ingrijpende zaken langer duren. Deze constatering is van belang voor deze studie. Indien moeilijke en ingrijpende zaken langer zouden duren, valt niet goed te scheiden of gevolgen toe te schrijven zijn aan de doorlooptijd van een zaak of aan andere zaakkenmerken. Dit is voor dit zaakstype niet het geval, hetgeen betekent dat we hier geen rekening hoeven te houden met een endogeneiteitsprobleem.

Wellicht is het hier illustratief om aan te geven dat de rechtbank Haarlem waar wij onze cases hebben geselecteerd in beginsel volgens het First-in-first-out principe werkt.

Voorlopige voorziening mogelijk maar wordt weinig toegepast

Er wordt nauwelijks om versnelde behandeling gevraagd of om een voorlopige voorziening verzocht in WAO-zaken. Wel probeert een jurist een enkele keer de rechtbank telefonisch te bewegen een lang liggende zaak te behandelen, met name als de cliënt steeds belt.

3.10 Samenvatting (WAO-zaken)

Mogelijke effecten van doorlooptijd in WAO-zaken

De mogelijke effecten van lange doorlooptijden in WAO-zaken zijn in onderstaand schema samengevat en hieronder verder uiteengezet.

Tabel 3.7 Mogelijke effecten lange doorlooptijden in WAO-zaken

	Eiser	Procesvertegenwoordiger eiser	UWV	Rechtbank	Maatschappij	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk		0/-	0/-			0/-
Meer tijd om taken te vervullen		+/0				+/0
Emotionele gevolgen	0/-					0/-
Gevolgen van vertraging uitspraak	-	0/-			0/-	-
Overige individuele gevolgen	0/-	0/-				0/-
<i>Indirecte en externe effecten</i>						
Uitstralingseffecten verwachte duur				+	+	+
Verlies vertrouwen	-			-	-	-
Overige indirecte/externe effecten				0	-	
Totaal	0/-	?	0/-	?	?	?

Meerwerk

Procesvertegenwoordigers

De meeste procesvertegenwoordigers zijn van mening dat een lange doorlooptijd iets meer werk voor hen betekent en dat heeft met name met de communicatie met cliënt en rechtbank te maken. Een standaard beroepszaak wordt inclusief reistijd op 12 uur tijdsbesteding geschat. De weinige respondenten die een inschatting hebben kunnen geven van de effecten van de doorlooptijd denken dat een half jaar langere doorlooptijd ongeveer een halve dag (4 uur) meerwerk betekent.

Een langere doorlooptijd verhoogt verder de kans op personeelwijzigingen bij de rechtsbijstandverlener. Aan een personeelwijziging zijn overdrachtskosten verbonden waardoor een lange doorlooptijd (op een indirecte wijze) tot meerwerk kan leiden aan de kant van de rechtsbijstandverlener.

Procesvertegenwoordiger of eiser

De kosten van meerwerk worden gedragen door de procesvertegenwoordiger of door de cliënt. Deze kosten worden gedragen door de procesvertegenwoordiger wanneer deze juristen van een rechtsbijstandverzekeraar of vereniging zijn of wanneer zij de zaak op basis van een toevoeging doen. In deze situaties kan meerwerk namelijk niet gedeclareerd worden richting cliënt. Als het meerwerk gedeclareerd kan worden aan cliënt, dan worden deze kosten uiteraard door de cliënt gedragen.

UWV

Of een lange doorlooptijd effect heeft op het UWV hangt uiteindelijk van de uitspraak af. Voor het UWV heeft de lengte van de doorlooptijd nauwelijks praktische gevolgen in een zaak die ongegrond wordt verklaard. Op zitting is het gebruikelijk dat een medewerker meerdere zaken behandelt. Dit betekent dat een eventuele personeelwisseling waarop een hogere kans is bij een langere doorlooptijd, niet veel uitmaakt.

Voor het UWV zijn er echter negatieve gevolgen van langere doorlooptijden wanneer het beroep gegrond verklaard wordt. In dit geval dient een nieuwe beslissing op bezwaar over de uitkeringsaanspraak (per de datum in geschil) te worden afgegeven en dienen ook latere wijzigingen in de (medische) situatie te worden beoordeeld om vast te stellen welk bedrag verrekend en/of nabetaald moet worden. Omdat het dan om beoordeling(en) per een datum in het verleden gaat, is deze exercitie lastig. Ook als eiser werk gevonden heeft, dient beoordeeld te worden of dat invloed heeft op de hoogte van de uitkering. Hoe langer de zaak geduurd heeft, hoe lastiger het wordt om het te verrekenen bedrag vast te stellen. Op zo'n manier kan een lange doorlooptijd tot meerwerk leiden bij het UWV.

Meer tijd om taken te vervullen*Procesvertegenwoordigers*

Over of korte of juist lange doorlooptijden efficiëntieverbeterend kunnen werken voor procesvertegenwoordigers lopen de meningen uiteen. Een advocaat meent dat snelle afdoening snel en efficiënt werken bevordert. Een andere gemachtigde is daarentegen van mening dat het lastig kan zijn als een zaak snel op zitting is. Daarbij geldt wel dat ze aan zes maanden genoeg speling heeft, hetgeen betekent dat zij hiermee op de extreem korte doorlooptijden doelt. Een derde procesvertegenwoordiger meent juist weer dat de lengte van de procedure weinig verschil uitmaakt, een zaak voorbereiden moet je toch. Waarschijnlijk zijn de marginale baten van doorlooptijd bij de eerste maanden positief en vlakken na zes maanden af tot nul.

Emotionele gevolgen*Eiser*

Het beroep zelf heeft vaak emotionele gevolgen. Onzekerheid, stress, frustratie, spanning en miskend zijn, zijn de woorden die gebruikt worden om de gevoelens te omschrijven. Hoe langer een procedure duurt, hoe langer men onzekerheid, stress, frustratie en spanning ervaart. Volgens meerdere procesvertegenwoordigers ondervinden met name mensen die al psychische klachten hebben, emotionele last van een (lange) procedure.

Daartegenover stelt een andere gemachtigde dat in weinig kansrijke zaken een langere doorlooptijd een 'therapeutische werking' kan hebben in een zaak die vanaf het begin weinig kans van slagen heeft en die toch gestart wordt tegen het advies van de procesvertegenwoordiger in.

Na een half jaar of een jaar, heeft de eiser de uitkomst geaccepteerd en zijn leven anders ingericht. Soms wordt de zaak dan alsnog ingetrokken.

Een belangrijk punt is dat zolang mensen vooraf goed voorgelicht worden over de verwachte duur, de effecten van de doorlooptijd beperkt worden. Mensen willen vooral zekerheid, en dat betekent hier zekerheid over de periode waarin ze in onzekerheid zitten. De meeste procesvertegenwoordigers die we spraken benadrukken dan ook bewust aan hun cliënten dat de doorlooptijd lang kan zijn ('reken u op één of twee jaar').

Gevolgen van vertraging in de uitspraak

Eiser (en maatschappij)

Een WAO-procedure kan invloed hebben op de intensiteit waarmee iemand de arbeidsmarkt tracht te betreden. Wanneer mensen in de WW of de bijstand komen, dienen ze beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt. Dit leidt tot de situatie dat mensen in beroep stellen arbeidsongeschikt te zijn, evenwel tegelijkertijd dienen te reïntegreren. Reïntegratie en sollicitatie worden daarbij door de rechter buiten de zaak gehouden, maar meerdere geïnterviewden geven aan dat dit evengoed een 'geestelijke spagaat' oplevert. Mensen beginnen later of ongemotiveerd aan reïntegratie en sollicitatie. Mocht het beroep gegrond worden verklaard, terwijl iemand een baan heeft gevonden, dan wordt de WAO-uitkering tot het moment van het vinden van de baan uitgekeerd en vervolgens wordt de hoogte van de WAO-uitkering berekend conform de ontstane situatie. Dit is voor het individu uiteraard niet prikkelend om zich met volle kracht in te zetten om werk te vinden zolang de procedure duurt. Ook potentiële werkgevers kunnen terughoudend zijn met het aannemen van iemand die nog een WAO-procedure heeft lopen. Langere doorlooptijden zorgen dus mogelijk voor minder snelle of minder succesvolle reïntegratie.

Advocaten

Advocaten die op basis van toevoeging werken hebben een additioneel financieel effect. Zij krijgen hun vergoeding pas op het moment dat de zaak afgerond is. Een toevoegingzaak kan dus gezien worden als werken op krediet.

Rechtsbijstandverzekeraar

Een specifiek gevolg van de vertraging in de uitspraak in een zaak voor een rechtsbijstandverzekeraar is dat voor elke zaak een reservering moet worden gemaakt. Hoe langer een zaak duurt hoe langer het geld niet aangewend kan worden aan andere activiteiten. Dit is een liquiditeitskwestie specifiek voor de verzekeraars.

Overige individuele gevolgen

Eiser

Als een beroep gegrond wordt verklaard (in Haarlem ca 25% van de zaken), dan dient een nieuwe beslissing op bezwaar te worden afgegeven en dient zonodig te worden verrekend. (Eiser kan ook een schadeclaim indienen.) Over de nabetaling is de wettelijke rente verschuldigd. Een langere doorlooptijd betekent dat het rentebedrag dat eiser ontvangt in volume groter is. Let op, de rente compenseert tegelijk voor de geleden schade door een langere doorlooptijd.

Een langlopende WAO-zaak kan tevens het neveneffect hebben dat een parallel lopende letselschadeprocedure vertraagd wordt.

Procesvertegenwoordigers

Alle gemachtigden stellen dat een korte doorlooptijd het contact met cliënten ten goede komt.

Uitstralingseffecten

Door een lange doorlooptijd in een individuele zaak wordt de verwachte doorlooptijd in andere toekomstige zaken bijgesteld. Enkele procesvertegenwoordigers geven aan dat de verwachte doorlooptijd soms een rol speelt in het afzien van een zaak. De procesvertegenwoordigers in kwestie doelden hiermee op een situatie waarbij de zaak kansloos is. In dit geval heeft het uitstralingseffect een positief maatschappelijk effect: de rechtbank en het UWV wordt niet belast met een zaak die toch geen kans van slagen heeft. De lengte van de verwachte doorlooptijd is dan de laatste druppel die bijdraagt tot de beslissing om geen beroep aan te tekenen.

Mocht het echter gaan om een situatie waarin de zaak wel degelijk kans van slagen heeft en wordt vanwege de verwachte lange doorlooptijd van de zaak afgezien, dan is dat uiteraard een probleem uit een oogpunt van toegang tot het recht. Zo'n situatie werd echter niet als mogelijke situatie genoemd door onze gesprekspartners.

Verlies in vertrouwen

Een gemachtigde geeft aan dat mensen mogelijk negatiever tegenover de rechtspraak in het algemeen kunnen komen te staan als zaken lang duren.

Overige indirecte of externe effecten

Door een lange doorlooptijd in een individuele zaak wordt de verwachte doorlooptijd in andere toekomstige zaken bijgesteld. Indien een lange doorlooptijd tot meerwerk leidt, dan worden de verwachte kosten van een procedure bij de rechtsbijstandverzekeraar bijgesteld, met als gevolg dat de premies van rechtsbijstandverzekeringen stijgen.

Indicatie relevantie en omvang van de mogelijke effecten

Als we de hierboven geschetste lijst met mogelijke effecten van doorlooptijden afzetten tegen de effecten die we in de individuele cases hebben gevonden, dan kunnen we het volgende stellen.

Bij de zaken met een gewone doorlooptijd hebben we geen of zeer weinig variabele kosten en baten gevonden. Wat emotionele gevolgen betreft, was een kortere doorlooptijd wellicht fijn geweest, maar men had zich ingesteld op de verwachte duur en daarmee bleek het effect van een iets langere of kortere doorlooptijd beperkt.

Ook bij de langdurende zaken waren eisers van mening dat de duur van de procedure geen rol speelde bij de effecten van de zaak. Zo mogelijk, waren eisers in langlopende zaken er nog meer van overtuigd dat de duur geen rol speelt. Het lijkt er dus op dat bij goede voorlichting over de te verwachten duur de emotionele effecten beperkt blijven.

De betalings(on)bereidheid van eisers bevestigt dat de negatieve gevolgen van doorlooptijd voor hen beperkt zijn. We hebben eisers de vraag gesteld wat voor bedrag zij bereid zijn te betalen om de doorlooptijd van de zaak tot de helft te beperken. Voor WAO-zaken heeft geen enkele respondent geld ervoor over gehad om de zaak met zes maanden te verkorten¹³. Merk echter op

---

¹³ Let op, de steekproef bevatte alleen zaken die ongegrond zijn verklaard! De betalingsbereidheid kan anders zijn voor eisers van wie het beroep gegrond wordt verklaard.

dat alle respondenten de lengte van de doorlooptijd als (enigszins) vervelend ervaren. Waarschijnlijk ligt de beperkte betalingsbereidheid deels ook aan de inkomenspositie van respondenten.

Bij de twee zaken met een langere doorlooptijd zijn wel aanwijzingen gevonden dat de doorlooptijd een rol speelt voor de procesvertegenwoordigers:

- Bij één van de twee langlopende zaken is meerwerk (van ongeveer een dagdeel) gerapporteerd door de procesvertegenwoordiger vanwege de langere doorlooptijd (van vier maanden ten opzichte van de mediaan). De procesvertegenwoordiger was hier een jurist in dienst van een rechtsbijstandverzekeraar: de kosten van dit meerwerk zijn dus gedragen door de rechtsbijstandverzekeraar. Voor deze rechtsbijstandverzekeraar was verder een specifiek gevolg dat de reservering ten behoeve van deze zaak langer gereserveerd moest blijven. De schade kan benaderd worden door de reservering maal de rente over de periode van de vertraging (van vier maanden ten opzichte van mediaan).
- Voor de advocaat die op basis van toevoeging werkte in de andere langlopende zaak, heeft de langere doorlooptijd het gevolg gehad dat het honorarium pas later betaald werd. De schade voor deze advocaat kan benaderd worden door de rente over het honorarium over de periode van de vertraging (hier drie maanden).

Voorts zijn aanwijzingen gevonden dat een langere duur snelle reïntegratie mogelijk in de weg staat. In de case in kwestie ging het om de terughoudendheid van werkgevers om eiser met een nog hangende WAO-procedure aan te nemen.

Mogelijk kwantitatief vervolgonderzoek

Van de genoemde effecten is één onderwerp een traditioneel economisch onderwerp dat zich bij uitstek leent voor kwantificering op macroniveau. Het gaat om de effecten van het hebben van een beroepsprocedure en de duur van die procedure op het (kunnen) vinden van een baan.

Het UWV verzamelt veel gegevens over iedereen die een sofinummer heeft. Bestanden van het UWV kunnen via het sofinummer gekoppeld worden met andere bestanden (waaronder CWI e.d.) waardoor een gigantisch bestand aangemaakt kan worden met allerlei informatie over persoonskenmerken, arbeidsverleden, reïntegratietrajecten e.d. Als we aan dit bestand de gegevens koppelen van aantekenen beroep en uitspraak dan is het mogelijk om duurmodellen te schatten en antwoord te geven op vragen als:

- Heeft de duur van de procedure invloed op het krijgen van een reïntegratietraject?
- Is een reïntegratietraject voor afgeschatte WAO'ers die wel of geen beroep aantekenen even effectief?
- Wat is het effect van de duur van de procedure op de 'baanzoekduur'?

Een voorwaarde van een dergelijk onderzoek is echter dat aan de gegevens van de procedure (begin en einddatum) een sofinummer gekoppeld kan worden. Dit moet waarschijnlijk handmatig gebeuren. Uiteraard is een toestemming van het UWV ook vereist bij dergelijk onderzoek.

4 Koop anderszins tussen bedrijven

4.1 Uitleg zaakstype en de procedure

In dit hoofdstuk bespreken we de gevolgen van lange doorlooptijden bij koop tussen bedrijven in de categorie koop anderszins. Bij koop tussen bedrijven gaat het om een heel brede categorie zaken. Het kan zowel om de koop van ICT-apparatuur gaan, als om onenigheid over de koop van een mammoettanker. Ook de partijen die tegen elkaar procederen kunnen sterk verschillen, het kan gaan om, bij wijze van spreken, de bakker om de hoek waarbij de eigenaar en directeur dezelfde zijn, als om een groot (internationaal) bedrijf waarbij management en eigenaren elkaar niet kennen. Door deze grote verscheidenheid zal duidelijk zijn dat de effecten die optreden substantieel tussen de zaken kunnen verschillen. Zo zal stress bij de bakker kunnen optreden bij een zaak om een relatief klein bedrag, terwijl het bij de multinational pas bij veel grotere bedragen gaat spelen, en dan nog in mindere mate omdat het geen directe invloed heeft op het privé-leven. Ook de mate van complexiteit kan sterk verschillen. Bij de bouw van een mammoettanker zijn meerdere partijen betrokken, dus als er iets fout gaat, kan het verhalen van de schade ingewikkeld worden omdat eerst vastgesteld zal moeten worden welke partij verantwoordelijk is voor de schade. Andere zaken kunnen wat betreft het aantal partijen weer eenvoudig zijn. Koop tussen bedrijven is daarmee dus een erg brede categorie zaken, hetgeen het doen van algemene uitspraken, zeker op basis van drie zaken, ernstig belemmert. Toch zijn er op basis van de interviews en de literatuur een aantal algemene lessen te trekken.

In dit hoofdstuk wordt de focus zo veel mogelijk op de doorlooptijd gelegd en zo min mogelijk op de genomen stappen in de procedure. Daarom houden we de uiteenzetting van de procedure beknopt.

De zaken die we in dit hoofdstuk behandelen zijn zaken die door de sector civiel worden behandeld, oftewel het gaat hier om vorderingen boven de 5000 Euro. Bij de zaken in kwestie vraagt de eiser bij de rechter een geldvordering van de gedaagde partij. De tegenpartij krijgt een dagvaarding: dat is een oproep om voor de rechter te verschijnen. De doorlooptijd telt vanaf de dag van de eerste rolzitting, al is het zo dat op dat moment het geschil al een aanzienlijke periode bestaat. De aanloop naar een zaak behelst al gauw enkele maanden, de tijd die gemoeid is met het versturen van rekeningen, aanmaningen en het inschakelen van een incassobureau.

In de dagvaarding staat weergegeven wat een eiser wil. De gedaagde kan hierop schriftelijk reageren. Het inleidende schriftelijke stuk van de eiser heet de conclusie van eis en het stuk waarin de gedaagde zijn verweer geeft heet de conclusie van antwoord (ook wel verweerschrift genoemd). Ook de gedaagde heeft de mogelijkheid een tegeneis of een tegenvordering in te stellen. Dit heet dan de eis in reconventie. Na de conclusie van antwoord, kan de rechter een zogenaamde comparitie van partijen aanbevelen. Dit betekent dat de partijen voor de rechter moeten verschijnen. Als er geen comparitie plaatsvindt, dan volgt meteen na de conclusie van antwoord van de gedaagde de conclusie van repliek van de eiser, gevolgd door de conclusie van dupliek van de gedaagde.

De termijnen van procesvoering zijn beschreven in het Landelijke Rolreglement. Partijen kunnen echter van het Rolreglement afwijken als de rechter een afwijkende procesvoering toestaat. De rechter volgt hierbij partijen in hun voorstel, tenzij dit in strijd is met de wet of de goede

procesorde, dan wel tot een onredelijke vertraging van de procedure zou leiden. Met andere woorden, partijen kunnen uitstel vragen en het is aan de rechter of dit uitstel wordt toegewezen. Vervolgens bepaalt de rechter de datum van de uitspraak (het vonnis). Deze datum wordt aan de procespartijen van tevoren medegedeeld. Soms wordt de datum van uitspraak uitgesteld. Dit wordt dan ook aan partijen medegedeeld.

4.2 Doorlooptijden en de steekproef

In 2005 en 2006 zijn in totaal 1219 (contradictoire) zaken in de categorie ‘koop anderszins’ afgedaan in Nederland.¹⁴ Iets minder dan de helft (562 zaken) van de zaken eindigde met een eindvonnis plus afgifte. De overige zaken zijn geschikt (en zijn dus bij de rechtbanken geregistreerd als geroyeerd). Als we alleen naar de zaken kijken waar een eindvonnis is afgegeven, dan zien we dat de gemiddelde doorlooptijd van zaken 583 dagen is (ofwel 19 maanden), de mediaan is 392 dagen (ofwel 13 maanden) en het negende deciel is 1224 dagen (ruim 40 maanden).

Zoals Tabel 4.1 laat zien is de rechtbank Haarlem een relatief snelle rechtbank. De gemiddelde doorlooptijd van de 58 contradictoire zaken in de categorie ‘koop anderszins’ waarin een eindvonnis plus afgifte is afgegeven is 452 dagen (ongeveer 15 maanden), de mediaan is 301 dagen (ofwel 10 maanden) en het negende deciel 595 dagen (ruim 19 maanden).

Figuur 4.1 geeft grafisch de doorlooptijden in Haarlem en in Nederland weer. Deze figuur geeft de cumulatieve percentages van afdoening weer. Op de horizontale as wordt de doorlooptijd weergegeven in maanden en op de verticale as het percentage zaken dat binnen een bepaalde termijn wordt afgehandeld. Ook de figuren laten duidelijk zien dat de doorlooptijden in Haarlem over het algemeen korter zijn dan de landelijke doorlooptijden.

---

¹⁴ Voor deze zaakscategorie is besloten om niet alleen zaken die in 2006, maar ook zaken die in 2005 zijn afgedaan mee te nemen in het onderzoek. Dit vanwege het relatief kleine aantal contradictoire zaken dat met een eindvonnis plus afgifte is afgedaan in Haarlem in 2006.

Tabel 4.1 Enkele statistieken over doorlooptijden van zaken in de categorie koop anderszins,

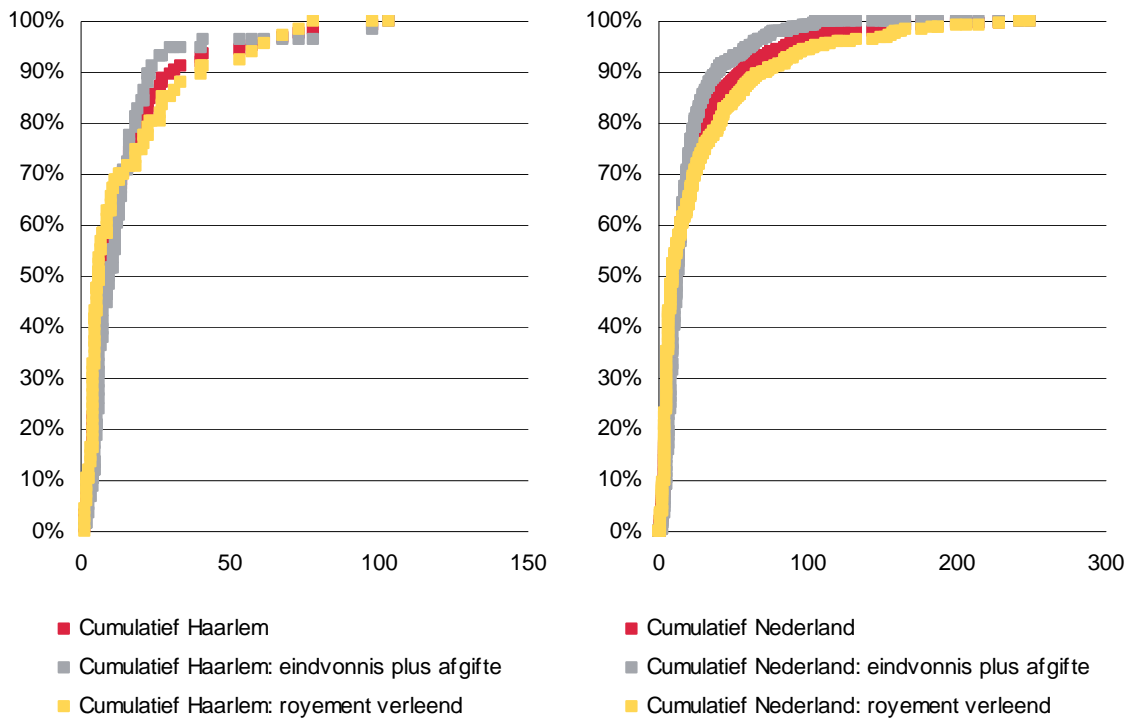
	Landelijk totaal (inclusief royementen)*	Landelijk, afgedaan met een eindvonnis*
Aantal zaken	1.219	562
<i>Doorlooptijd</i>		
Gemiddelde	718	583
Mediaan	363	392
9 ^e deciel	1.779	1.224
<i>Afgedaan binnen</i>		
Binnen 3 maanden	4,8%	2%
Binnen 6 maanden	25,3%	15,3%
Binnen 1 jaar	50,9%	46,4%
Binnen 1,5 jaar	63,9%	66%
	Haarlem totaal (inclusief royementen)**	Haarlem, afgedaan met een eindvonnis**
Aantal zaken	125	58
<i>Doorlooptijd</i>		
Gemiddelde	460	452
Mediaan	231	301
9 ^e deciel	938	693
<i>Afgedaan binnen</i>		
Binnen 3 maanden	6,4%	6,9%
Binnen 6 maanden	27,2%	31%
Binnen 1 jaar	79,2%	58,6%
Binnen 1,5 jaar	87,2%	84,5%

* Landelijke cijfers hebben betrekking op het jaar 2006

** Cijfers Haarlem hebben betrekking op het jaar 2005 en 2006

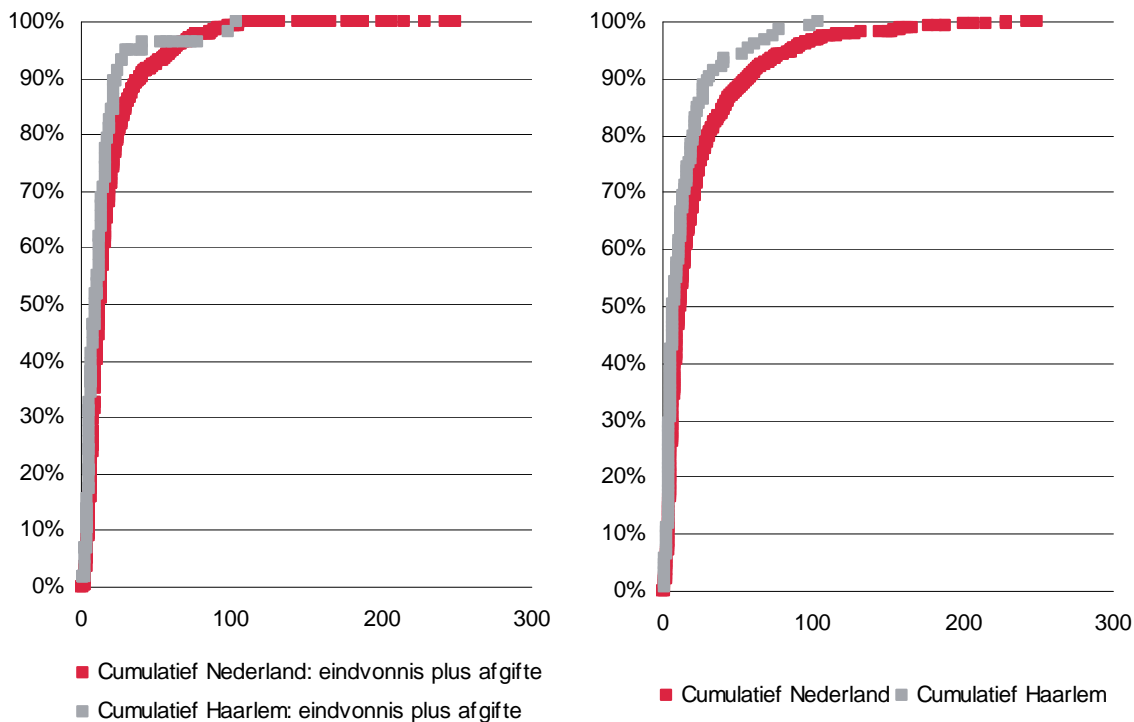
Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Figuur 4.1 Afdoeningstermijnen Haarlem en Nederland (in maanden, let op horizontale as verschilt)

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Figuur 4.2 Afdoeningstermijnen Haarlem en Nederland (in maanden)

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Uit de 58 contradictoire zaken in de categorie ‘koop anderszins’ die in Haarlem met een eindvonnis en afgifte zijn afgedaan hebben we in eerste instantie vier zaken geselecteerd: twee zaken met een doorlooptijd rond de mediaan (10 maanden) en twee zaken met een doorlooptijd rond het negende deciel: 22 maanden en 28 maanden. Van de vier zaken is er uiteindelijk één die buiten beschouwing is gebleven (de zaak van 22 maanden). De reden hiervoor is non-response aan de kant van advocaten en een eiser die niet vindbaar was. Het bedrijf bestaat namelijk niet meer.

Tabel 2.3 geeft een overzicht van de cases, de doorlooptijd van de zaak en de betrokkenen met wie wij een geslaagd gesprek hebben gehouden. De drie cases zijn in de paragrafen 3.3 tot en met 3.4 beschreven. Paragraaf 3.5 geeft aanvullende informatie afkomstig uit een aantal achtergrondgesprekken met drie juristen van DAS Rechtsbijstand en met Access2Justice. Paragraaf 3.6 vat de mogelijke effecten van (lange) doorlooptijden samen en trekt de conclusies uit de casestudies.

Tabel 4.3   **Overzicht cases, doorlooptijden en respondenten**

	Doorlooptijd	Respondenten
Case A	10 maanden	interview met de eiser (groot bedrijf) interview met de gedaagde (klein bedrijf) interview met advocaat van gedaagde
Case B	10 maanden	interview met de eiser (klein bedrijf) interview met de gedaagde (middelgroot bedrijf) interview met advocaat van eiser interview met advocaat van gedaagde
Case C	28 maanden	interview met de eiser (klein bedrijf) interview met advocaat van gedaagde (was een klein bedrijf)

4.3 Case A (10 maanden)

Beschikbaar materiaal:

- dossier;
- interview met de eiser (groot bedrijf);
- interview met de gedaagde (klein bedrijf);
- interview met de advocaat van de gedaagde.

Een handelsbedrijf levert een handelaar een vervoersmiddel, voordat betaald is. Na het versturen van de rekening maar voor betalen, gaat het kopende bedrijf failliet. De eigenaar van het kopende bedrijf betaalt een deel van de rekening en verklaart het overige nog schuldig te zijn. Het leverende bedrijf heeft een proces aangespannen om het resterende bedrag alsnog vergoed te krijgen. De doorlooptijd in eerste aanleg is 10 maanden.

Gevolgen voor de eiser

Eiser is een groot bedrijf. De contactpersoon binnen het bedrijf is in loondienst bij dit bedrijf (is dus geen eigenaar).

Gedaagde was een handelaar die wel eens producten van eiser kocht en doorverkocht. In dit geval bleef gedaagde in gebreke met het betalen van een ‘levering’. Eiser heeft gedaagde aansprakelijk gesteld en heeft ook gelijk gekregen bij de rechtbank. Eiser moest 100% van het verschuldigde bedrag betalen plus proceskosten. Gedaagde heeft voorsnog niet betaald in verband met financiële problemen. Eiser heeft ondertussen beslag laten leggen op de bezittingen

van de gedaagde, onder andere op zijn huis waar overwaarde op zit. Het duurt even om dat te verkopen, maar de verwachting is dat eiser het geld uiteindelijk zal krijgen. Een lange doorlooptijd van de zaak en vertraging in de naleving is nadelig voor de eiser omdat de vordering lang (en in dit geval nog steeds) loopt. Over het verschuldigde bedrag moet echter ook rente worden betaald door gedaagde. De nadelen van vertraagde betaling voor eiser zijn hiermee beperkt.

De vordering bedraagt € 25.000,-. Dit is een relatief klein bedrag voor een beursgenoteerd bedrijf met een omzet van € 8.000 miljoen. Het bedrijf heeft dus geen grote financiële last van de vertraagde betaling. Aan de andere kant is het bedrag wel zo groot dat zij het de moeite waard vonden om een rechtszaak aan te spannen. Ze hadden er recht op en ze zagen een kans op om het te krijgen. Als zij geen kans op slagen zagen, dan waren ze afgehaakt. Het gaat volgens onze gesprekspartner meer om het geld dan om het principe.

Hoe lang een zaak duurt maakt voor de contactpersoon niet uit qua hoeveelheid werk. Ten eerste ligt het werk bij de advocaat, die moet het doen. Ten tweede weet hij nu nog precies waar het over gaat. Kortom, een langere of kortere doorlooptijd maakt niet uit qua voorbereiding van de zaak aan de kant van de eiser.

Een zaak zoals deze levert voor contactpersoon geen extra stress op. Hij is maar een medewerker in loondienst.

We hebben ten slotte deze contactpersoon de vraag gesteld hoeveel geld het bedrijf het naar zijn mening waard was geweest om de zaak te versnellen. In eerste instantie interpreteert hij de vraag verkeerd en vindt dat 'betalen om een zaak sneller af te ronden, bijvoorbeeld een half jaar in plaats van één jaar, is moreel niet juist'. Na doorvragen begreep hij het doel van de vraag, en gaf aan dat de schade van een jaar doorlooptijd in plaats van een half jaar alleen wat rente is, die je bovendien nog (deels) vergoed krijgt. De advocaatkosten zijn misschien hoger, maar die moeten door de tegenpartij worden betaald. Kortom de schade voor eiser neemt niet toe als een zaak één jaar in plaats van een half jaar duurt. De kosten van doorlooptijden zijn naar eigen zeggen niet noemenswaardig.

Ook de andere betrokkenen bij deze zaak hebben ideeën over de mogelijke effecten van de doorlooptijd voor de eiser:

- Advocaat gedaagde: “Aan het eind van het jaar moet je als advocaat vaak een brief naar de bedrijven sturen die je vertegenwoordigt over de lopende procedures. Hiermee kunnen bedrijven de lopende zaken opnemen in hun jaarrekening/verantwoording. Of er nog een zaak loopt beïnvloedt mogelijk ook de overname van een bedrijf.” Eiser is in die periode overgenomen. Mogelijk heeft dit een rol gespeeld bij de overname, al gaat het hier om een relatief klein bedrag.
- Advocaat gedaagde: “Als een zaak langer duurt dan wisselen er bij het bedrijf ook steeds meer mensen van baan. Hierdoor wordt het moeilijker om betrokkenen te vinden. Het aantal mensen dat nog weet waar de zaak over gaat neemt af, betrokken werknemers zijn niet meer in dienst. Dit beïnvloedt mogelijk de uitkomst van de rechtszaak, maar vergroot zeker ook de kosten.” De advocaat van de gedaagde wist niet of dit bij deze zaak speelde of niet. (Omdat wij de contactpersoon bij eiser hebben gesproken, weten wij dat dit probleem bij deze zaak niet speelde.)

Gevolgen voor de advocaat van eiser

De advocaat van de eiser hebben we niet kunnen bereiken. Volgens de eiser kost een langere doorlooptijd in tegenstelling tot zichzelf de advocaat wel meer tijd, want die moet zich meer inlezen. Die hebben vast te veel zaken om alles precies te kunnen onthouden. Mogelijk komt dit ook tot uitdrukking in de rekening van de advocaat, maar dat kan hij moeilijk beoordelen.

Gevolgen voor de gedaagde

Na het faillissement van zijn bedrijf, moest hij nog € 30.000,- betalen aan een leverancier. De directeur daarvan was een vriend, en hij heeft daarom € 10.000,- zelf betaald. Hij was van plan een nieuw bedrijf te starten en van daaruit de rest van de rekening te betalen. Het opnieuw starten van een bedrijf is er nooit van gekomen. Toen dat duidelijk werd heeft de eiser de rest van de betaling van de privé-persoon geëist.

De zaak is erg snel gegaan, de gedaagde zat toen ook nog met de naweeën van zijn faillissement. Dat was net daarvoor afgerond: in maart 2006 was zijn faillissement helemaal afgelopen, deze zaak begon in december 2005. Het hoofd van gedaagde zat tijdens de zaak in kwestie nog vol met de faillissementszaak. Deze zaak heeft de mentale schade van de faillissementszaak erger gemaakt. De zaak had volgens hem ook binnen 3 maanden gekund. In werkelijkheid duurde de zaak 10 maanden wat overeenkomt met de mediaan van de doorlooptijd van dit type zaak. Onzekerheid over de duur van de zaak heeft geen rol gespeeld. De advocaat had de duur vooraf goed ingeschat.

De effecten die al dan niet in verband te brengen zijn met de duur van de procedure zijn als volgt:

- De zaak op zich heeft geld gekost en hij heeft geen gelijk gekregen en hij moet dus ook aan de eiser betalen. Betalen moet je aan het einde van de zaak en in die zin is een lange doorlooptijd mooi meegenomen.
- Qua advocaatkosten is het niet zozeer de duur van de zaak, maar het aantal keren dat je naar de rechtbank moet, van belang. Het had in kosten gescheeld als er minder gangen naar de rechtbank waren geweest, drie keer per jaar of drie keer per half jaar scheelt niet in advocaatkosten. Hij merkt hierbij op dat hij het vreemd vindt dat hij niet zelf zijn 'zegje' kon doen. Als een ander een zaak tegen je begint, ben je verplicht een advocaat te nemen en te betalen.
- Qua eigen tijdsbesteding maakt een langere doorlooptijd niet uit. De zaak is zo belangrijk dat alle details volledig in het hoofd geprent zitten.
- Als de zaak eerder was afgelopen had hij eerder werk gezocht. "Je realiseert je dat het geven van een positieve uitstraling bij een sollicitatiegesprek erg moeilijk is als je zo'n zaak hebt lopen. Dat hindert bij het solliciteren en maakt terughoudend." Geïnterviewde heeft een jaar/anderhalf jaar geen werk gehad. Geïnterviewde heeft sinds oktober weer een vaste baan, maar merkt de mentale gevolgen van het faillissement nog dagelijks. 'Dat geeft toch een grote knauw.' Mentale schade is met name door de faillissementszaak opgelopen en niet zozeer door de onderzochte zaak.
- De zaak had duidelijk emotionele gevolgen, met name stress. "Het hebben van de zaak heeft een grote impact, op de eigen stemming, en op het gezinsleven. Als de zaak korter duurt, dan

kan je het eerder verwerken en afsluiten. Het is zo dat iedere keer dat je wat moet doen, je daarna weer geestelijk moet herstellen. Het hangt steeds boven je hoofd, kost privé veel energie, op het werk kost het energie. Je bent er altijd mee bezig.”

Ook de gedaagde hebben we de vraag gesteld hoeveel geld het hem waard zou zijn geweest als de zaak sneller afgerond had kunnen worden. Geïnterviewde vindt de vraag eerst erg lastig. Na de vraag of het hem een royaal maandsalaris van € 3.000,- waard was geweest om de zaak te versnellen (met dezelfde advocaatkosten) reageert hij positief. “Ja, dat had hij redelijk gevonden”. Even later bij het afsluiten van het interview, komt hij hier nog op terug. Geïnterviewde geeft aan dat alles tussen € 1.000,- en € 5.000,- redelijk zou zijn geweest om de zaak met zes maanden te versnellen.

De advocaat van gedaagde vat de effecten voor zijn cliënt samen als volgt. “Cliënt in deze zaak was gedaagde. Zo lang er geen vonnis ligt hoeft de gedaagde niet te betalen. Tijdswinst is nooit weg. Een gedaagde die uiteindelijk moet betalen moet uiteindelijk wel rente betalen, maar soms is later betalen erg belangrijk voor de cliënt. Omgekeerd werkt het natuurlijk voor de eiser, die kan eventueel in de financiële problemen komen als de zaak erg lang duurt.”

Onze contactpersoon (in loondienst) bij de eiser gaf aan dat naar zijn mening een langere doorlooptijd eerder in het nadeel van gedaagde was dan voor het eisende bedrijf. Aan de andere kant merkte de eiser op dat gedaagde wel steeds bezig was om tijd te rekken. Soms leek het ook wel of hij het ene gat met het andere trachtte te dichten.

Volgens de eiser was alles in overweging nemend de schade van de lange duur groter bij gedaagde dan bij de eiser.

Gevolgen voor advocaat gedaagde

De advocaat geeft aan dat de duur van de zaak, met dezelfde stappen, voor een advocaat niet veel uitmaakt. “Als het werk een tijd stil ligt vergeet je meer en hoe langer het stil ligt hoe meer je vergeet. Maar of een zaak vier maanden stil ligt of twee maanden maakt voor wat je nog weet – of vergeten bent – niet veel uit.” Geheugenverlies speelt dus binnen de mogelijke doorlooptijden geen grote rol.

Bij lange procedures word je als advocaat soms ook moedeloos. Dit hangt ook af van de reden van de lange duur. Dit treedt zeker op als er elke maand uitgesteld wordt en dat zeven of acht keer achter elkaar. Dan moet je iedere keer een brief naar de cliënt sturen met de mededeling dat het nog een maand duurt. Dit heeft een aantal gevolgen:

- De advocaat en de procureur besteden er iedere keer een paar minuten aan. De cliënt moet deze tijdbesteding uiteindelijk betalen.
- Het steeds moeten aankondigen (communiceren) dat het toch langer duurt dan de vorige keer aangekondigd, komt ook voor de advocaat niet professioneel over.
- De cliënt wordt er iedere keer mee geconfronteerd. Leeft naar de zaak toe en denkt er de week voor de verwachte uitslag aan en krijgt dan een brief waarin staat dat er toch geen uitslag komt.

Deze advocaat had duidelijk onvrede met de manier waarop rechtbanken steeds uitstellen. Hij denkt dat het beter zou zijn dat ze in een keer zeggen dat het nog een half jaar gaat duren, en dat ze het dan misschien eens een keer vervroegen. Hij is van mening dat dat voor de cliënten beter is. Dit probleem hangt dus zowel met de lange doorlooptijd samen als met de manier waarop gerechtshoven deze lange duur plannen en communiceren.

De advocaat merkt nog op dat met de nieuwe rolreglementen de partijen nog maar heel moeizaam uitstel krijgen. Een keer lukt, een tweede keer soms ook nog wel, maar het kost allemaal erg veel moeite. Tegelijkertijd liggen zaken erg lang bij de rechtbank en dat is krom. Rechtbank Haarlem werd echter als positief ten opzichte van andere rechtbanken gememoreerd. Een ander algemeen punt wat bij deze zaak niet speelde maar wel in een andere zaak, is dat de rechters te veel rouleren. “In een zaak van 300 dagen heb ik drie rechters gehad. Je moet dan steeds weer alles uitleggen, maar de rechter die het uiteindelijke vonnis wijst weet toch niet alles. Hierdoor verslechtert de kwaliteit van de rechtspraak. Dat rechters af en toe wisselen zal niet te voorkomen zijn (ziek, zwanger, carrièremove). Als zaken sneller afgehandeld zouden zijn dan speelt dit probleem veel minder.”

In het algemeen merkt de advocaat verder nog op dat tijdsverloop volgens hem geen invloed heeft op de hoeveelheid emoties. Emoties zijn in het begin het sterkst, later is dit afgezwakt. Het is niet zozeer de duur maar het steeds terugkerende uitstel dat emotionele belasting oplevert. Als er zes keer uitspraak lijkt te komen maar er komt dan weer uitstel, dan is er natuurlijk wel zes keer extra emotionele belasting. Als in een keer duidelijk is dat het zes maanden gaat duren dan speelt dit niet.

Ook de gedaagde heeft een mening over de effecten van de doorlooptijd voor zijn advocaat. Volgens de gedaagde heeft een langere doorlooptijd voor de advocaat geen gevolgen. Hij kan immers alles declareren. “Als rechtszaken beter georganiseerd waren, dat wil zeggen dat meerdere zittingen gecombineerd waren zodat men niet drie keer moet komen opdagen, dan zou dat fors schelen in de kosten.” Misschien kan een advocaat wat meer uren schrijven bij een langere doorlooptijd. Zijn advocaat schreef toch al erg veel, vond hij.

De case specifieke effecten zijn in tabel 4.3 samengevat. We noemen alleen die effecten die door de betrokkenen in deze zaak als mogelijke effecten van de doorlooptijd zijn genoemd.

Tabel 4.3 Case specifieke effecten van de doorlooptijd case A – gewone doorlooptijd

	Eiser	Advocaat eiser	Gedaagde	Advocaat gedaagde	Maatschappij	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk	0 ¹	0 ¹	- ¹	0 ¹		-
Emotionele gevolgen	0		-	0		-
Gevolgen van vertraging uitspraak	0/- ²		+ ³ - ⁴			?
Overige individuele gevolgen	0/- ⁵			- ⁶		-
Kwaliteit uitspraak	0 ⁷ 0 ⁸		0 ⁷ 0 ⁸		0 ⁷ 0 ⁸	0
Totaal	0⁹	0	-¹⁰	-	0	-

¹ Er was sprake van meerwerk aan de kant van beide advocaten. Gedaagde draagt de kosten van het meerwerk van beide advocaten. Geen meerwerk aan de kant van eiser of gedaagde.

² Latere betaling is nadelig. Over de vordering wordt echter rente betaald. Vordering is klein in vergelijking met financiële kracht. Per saldo negatieve financiële effecten zijn zeer beperkt.

³ Vordering en advocaatkosten (van eigen advocaat en advocaat tegenpartij) hoeven pas na uitspraak betaald worden.

⁴ Kan pas na afloop verder met zijn leven (solliciteren e.d.).

⁵ Opvoeren lopende zaak in jaarrekening. Mogelijk, maar zeer klein effect op overname.

⁶ Nadelig voor cliëntencontact.

⁷ Door langere doorlooptijd was kans op personeelwisseling bij eiser. Had invloed kunnen hebben op de uitspraak. Er is geen personeelwisseling geweest, effect is dus nul.

⁸ Kans op roulering rechters wat mogelijk van invloed zou zijn op de uitspraak. Er is geen personeelwisseling geweest, effect is dus nul.

⁹ Som kolom is 0/-, maar betalingsbereidheid is 0.

¹⁰ Som is onbeslist, betalingsbereidheid geeft echter aan dat gedaagde per saldo schade heeft geleden van de doorlooptijd.

4.4 Case B (10 maanden)

Beschikbaar materiaal:

- dossier;
- interview met de eiser (klein bedrijf);
- interview met de gedaagde (middengroot bedrijf);
- interview met de advocaat van de gedaagde.

Een grondstoffenleverancier levert een partij materiaal, waarvan het bouwbedrijf dat dit moet verwerken vindt dat dit niet in overeenstemming is met de vooraf afgesproken kwaliteitseisen. Het bouwbedrijf claimt hiervoor extra kosten en heeft een deel van de rekening daarom niet betaald. De leverancier is het hier niet mee eens en claimt betaling van het resterende bedrag. De doorlooptijd in eerste aanleg is 10 maanden.

Gevolgen voor de eiser

Eiser is een kleine ondernemer.

De zaak heeft een doorlooptijd die rond de mediaan ligt, maar eiser wijst er op dat het geschil op het moment van aantekenen van de zaak al een tijdje loopt. Het geschil dateert van mei 2005. De eerste aanleg loopt van november 2005 tot september 2006. Momenteel loopt er ook nog een hoger beroep. In de beleving van eiser heeft de zaak lang geduurd.

De eiser praat gepassioneerd over de zaak en over de gevolgen van de zaak. Zijn frustratie dat het zo lang duurt is groot. Eiser vindt dat bij deze zaak onvoorstelbaar veel is getraineed. Er is heel vaak uitstel aangevraagd door de tegenpartij wat steeds is toegekend. “Daar kan je zelf niks aan doen.” De termijnen zijn volgens hem ook veel te lang. “Iedereen schuurt tegen de laatste dag

aan. Als ergens 50 dagen voor staat dan wordt het op dag 49 gedaan terwijl het een middag werk was en het ook de eerste week had kunnen gebeuren.”

“Uitstel en vertraging leveren de advocaten veel geld op. Als weer uitstel wordt aangevraagd, dan zit iedereen elkaar weer een briefje te schrijven, tegen € 200 per uur. Dat het zo eindeloos lang duurt, is nog het meest irritante. Op een gegeven moment lopen de advocaatkosten zo hoog op dat je het gevoel krijgt dat je de zaak beter niet had kunnen aanspannen.”

Lange doorlooptijden zijn in het voordeel van gedaagde die de betaling zo lang mogelijk wil rekken en zo mogelijk helemaal achterwege laten: “Hier speelt in wezen een legale vorm van oplichting. Je mag je in Nederland achter verschillende BV's verschuilen met toestemming van de overheid.” Bij deze zaak was ook een deel van het verweer gebaseerd op het punt dat de rekening naar de verkeerde BV was gegaan. Alle BV's zijn volledig in handen van dezelfde persoon. “De truc is om betalen zo lang mogelijk op te rekken en om als er niet onderuit te komen is een lege BV achter te laten. Lange doorlooptijden zijn in het voordeel van dit soort oplichters. Door de lange doorlooptijden, en het feit dat de overheid het geknoei met BV's toestaat, is dit in wezen legale oplichting.” Volgens eiser gebeurt dit ‘geknoei’ met BV's die failliet gaan nadat ze veel artikelen hebben gekocht en snel hebben doorgeleverd, vaak. “Het is te gek dat dit kan, ook schuldsanering is een te makkelijke manier om onder betalen uit te komen.” Gesprekspartner geeft aan dat ook bij deze zaak hiervoor te vrezen is. “Deze constructies zijn aantrekkelijk voor de advocaten. Zij verdienen er een goede boterham mee. En het levert de overheid een hoop werk op.”

“Het is vervelend als je je geld – nu € 20.000 – een tijd niet of uiteindelijk nooit krijgt. Voor een klein bedrijf zijn dit substantiële bedragen.” Hij merkt ook op dat hij op deze manier geen zaken meer doet. “Wat dat betreft is het vertrouwen duidelijk minder.”

“Kleine ondernemers komen ook in de problemen door de trage rechtsgang. Als een rekening niet wordt betaald en ze moeten vervolgens de advocaatkosten betalen om hun geld te krijgen, dan kan dat financieel de doodsteek betekenen.”

“De rechtbank interesseert dit soort zaken geen bal, de zaak is te klein. De advocaat zag dat de rechter dingen niet had meegenomen in de besluitvorming, hij zei dat de rechter eroverheen had gelezen. Daarom zijn we opnieuw in beroep gegaan.”

“Schikken lijkt ook wel heilig te zijn voor rechters. De rechter wou ook dat we probeerden te schikken. Dit zou gunstig zijn geweest voor de tegenpartij, want dan is toch een deel van de rekening niet betaald, en dat is uiteindelijk zijn doel. Schikken in dit soort zaken is gewoon onrechtvaardig; als je wat koopt moet je gewoon betalen. Schikken is vooral makkelijk voor de rechter, het scheelt ze werk.”

“Door de lange doorlooptijden denken veel mensen waarschijnlijk ‘laat maar’. Als het zo lang duurt dan wordt het onaantrekkelijk om je recht te halen.”

Ten slotte refereert eiser nog naar de kosten verbonden aan geheugenverlies: “Alle ins en outs staan wel op papier maat als het lang duurt, moet je het steeds terughalen en nogmaals lezen omdat je de details vergeet. Dit kost niet alleen de partijen meer tijd, maar ook de advocaten.”

Ook volgens de advocaat van eiser kan een lange doorlooptijd voor de cliënt grote gevolgen hebben. Als de zaak lang duurt, blijft de spanning voor de cliënt rond iedere keer dat er een stap wordt gezet, terugkomen. De emotionele belasting is dan groot waar cliënten (soms) slecht tegen kunnen.

De advocaat noemt daarnaast nog een aantal niet zaakspecifieke mogelijke zakelijke gevolgen: “Soms zijn er door de lange doorlooptijden ook zakelijke gevolgen. In ongeveer 30 procent van

de gevallen is het voor de ondernemer onhandig dat hij het geld nog niet heeft. Dit kunnen daadwerkelijke liquiditeitsproblemen zijn, maar hier zitten ook ondernemers tussen die niet weten hoe ze de claim in de jaarrekening en balans moeten verwerken op een manier die door de accountant wordt geaccepteerd.”

Gevolgen voor de advocaat van de eiser

Volgens de advocaat van de eiser had deze zaak geen excessieve uitloop. Zijn cliënt vond het echter lang duren. Er zijn getuigen geweest en er is comparitie geweest, dus was de doorlooptijd redelijk.

In de conclusie van antwoord stond volgens de advocaat bijna niks, het was geen inhoudelijk verweer. Hij heeft daarom de rechter gevraagd om de tegenpartij te vragen om echt te antwoorden. Dit is niet gebeurd, zij hebben pas antwoorden gekregen ter comparitie.

De advocaat vond het vonnis in deze zaak heel slecht, waardoor “het Hof nu weer wordt belast met een minder spannende zaak.”

Wat de doorlooptijd van de zaak betreft geeft deze advocaat aan dat als hij sneller zou moeten concluderen dan in deze zaak, hij dan tegen planningsproblemen zou aanlopen. “Je hebt als advocaat meerdere zaken tegelijk. In deze zaak heb ik ook een keer uitstel aangevraagd, omdat het anders weekendwerk zou worden.” Volgens de advocaat werkt het huidige systeem wel, want je kan niet te veel uitstellen.

Om de doorlooptijden te versnellen zou volgens deze advocaat de wet gewijzigd moeten worden. Rechters mogen nu geen directe uitspraak doen, maar partijen moeten in blokken van vier comparitie doen. Er is geen kortgedingrechter die meteen een definitieve uitspraak kan doen. Dat zou wel mogelijk moeten zijn als beide partijen daarmee akkoord zijn.

De voorzieningenrechter in het bestuursrecht kan wel een definitieve uitspraak doen. Nu is het zo dat bij koop tussen bedrijven een simpel probleem toch een jaar duurt. Dat is niet aan een cliënt uit te leggen.

Een zaak zoals de onderhavige kost de advocaat 20 uur werk. Dat neemt niet heel veel toe als de zaak langer duurt, afgezien van het sturen van wat briefjes. Dat stelt volgens hem niet veel voor.

Gevolgen voor gedaagde

Onze contactpersoon bij deze zaak is in loondienst bij het gedaagde bedrijf. Ook deze partij is gefrustreerd over de lengte van de doorlooptijd maar ook gewoon over de procedure.

“De gang van zaken is irritant. Tegenpartij tekent hoger beroep aan. Vervolgens is de zitting in maart gepland en dan vraagt hij uitstel aan. Dat wordt gehonoreerd, volgende zitting in mei. Daar kan je dan bezwaar tegen aantekenen, maar wat schiet je daar mee op, dan ga je procederen over het procederen.” “Tegenpartij tekent beroep aan, en vraagt vervolgens uitstel aan. Waar gaat het om?” “Uitstel aanvragen is ook een zwakgebod, dan heeft die partij hun zaak niet op orde.”

“Dat het zo lang duurt, is gewoon in de rechtstaat. Ik ben niet anders gewend. Ik heb meerdere zaken die lang lopen. Maar het is en blijft irritant. Als een rechtszaak lang duurt dan irriteert het vooral. Het is niet zo dat ik er slecht van slaap, al hangt dat waarschijnlijk ook van het bedrag dat betwist wordt af.”

“Hoe lang een zaak duurt, maakt mij niet uit, het gaat om het principe. Of de juiste uitspraak na een half jaar, een jaar, of twee jaar komt is van ondergeschikt belang.”

Als er door een rechtszaak later betaald wordt dan maakt dat voor de bedrijfsvoering uit als het een groot bedrag is. Een groot bedrag is bijvoorbeeld een ton. In deze zaak is het bedrag te klein om echt uit te maken (€ 10.000,-).

Als een zaak langer duurt dan moet je je iedere keer weer inlezen. Als een zaak een jaar duurt in plaats van een half jaar dat kost hem twee a drie weken werktijd en extra kosten van de advocaat, hij schat € 2.000,- à € 3.000,- extra kosten als gevolg van een half jaar vertraging.

Langere doorlooptijd kost volgens deze respondent ook de rechter meer tijd.

“Lange doorlooptijd is onzinnig, zoveel moet er niet gebeuren.”

Stel dat je zou kunnen betalen voor een afhandeling in een half jaar in plaats van één jaar. Hoeveel zou u bereid zijn daarvoor te betalen? Deze gesprekspartner zou ervoor willen betalen. Hij noemt een bedrag van € 2.000,- à € 3.000,-.

Volgens de advocaat van gedaagde had zijn cliënt geen haast. Want als hij zou verliezen, dan moest hij betalen. Het belang van de eiser is vermoedelijk andersom (die wou een aardig bedrag krijgen). Bij een veroordelend vonnis had de gedaagde weliswaar het wettelijk rentepercentage over de looptijd van de zaak moeten betalen, maar dat gaat maar om kleine bedragen in vergelijking tot het totale bedrag. Plus het langer in kas hebben van het geld kan een voordeel zijn (bijvoorbeeld als de liquiditeitspositie krap is) dat opweegt tegen eventuele wettelijke rente.

Als een zaak langer duurt, dan zit de cliënt lang in onzekerheid, dat is niet leuk. In deze zaak speelde dat niet echt, omdat deze zaak een relatief korte doorlooptijd had. De hoogte van de vordering was voor de cliënt relatief klein, waardoor het niet cruciaal was. Verder was vanaf het begin duidelijk dat de tegenpartij te hoog in de boom zat. De grondslag (argumenten) van de vordering sloeg nergens op.

Gevolgen voor de advocaat van gedaagde

Volgens de advocaat van de gedaagde verliep deze procedure slecht. “De inleidende dagvaarding was slecht ingediend, waardoor de eisers een herstel exploit moesten indienen. In december was de rolzitting. Daarna werd binnen de maximaal toegestane 6 weken geconcludeerd. Daarna kwam een tussenvonnis, en daarna moest een zitting worden gepland. Dat werd pas in juni. Deels kwam dit uitstel door de verhinderdata. Daarna was er begin september het vonnis. Dat laatste is dan weer best snel. Soms moet je een jaar wachten op een vonnis.”

Tegenwoordig is er standaard een zitting voor comparitie, maar als het drie maanden na de conclusie van antwoord is, dan houdt het erg op, vindt deze advocaat.

Als een zaak een paar maanden stil ligt, dan kost het voor hem meer tijd om in te lezen en voor te bereiden voor een zitting. De extra tijd is ruwweg 1,5 uur. Dit treedt op als het gaat van 2 weken naar 3 maanden, als het nog langer duurt, wordt de extra voorbereidingstijd niet nog groter.

Verder merkt hij op dat als een zaak snel gaat, dat de cliënt dan meer bij de les is, beter weet waar de zaak precies over gaat en hoe het er juridisch aan toe gaat. “Als je als advocaat de conclusie schrijft en daarover met de cliënt overlegt, en twee weken later is de zitting, dan is dat ook voor de cliënt makkelijker.”

De lengte van de procedure was hier niet extreem lang vindt de advocaat.

Een lange doorlooptijd en het daarmee gepaard gaande meerwerk kan een probleem worden voor een advocaat wanneer deze gesubsidieerde rechtshulp aanbiedt. “Het bedrag dat je krijgt is al aan de lage kant, en dat wordt op deze manier verder uitgehold.” “In wezen daalt hierdoor het uurtarief voor gesubsidieerde rechtshulp, dit is frustrerend en op een gegeven moment wordt rechtshulp hierdoor te onaantrekkelijk. Ik zie dit als een serieus probleem voor de gesubsidieerde

rechtshulp.” Bij betalende klanten speelt dit probleem minder. “Om te beginnen betalen die een hoger uurtarief en deels betalen die de extra inleestijd. Deels, want het is niet netjes dit geheel door te berekenen.”

Volgens deze advocaat moeten advocaten door de nieuwe rolreglementen sneller reageren, en dat is goed. “Maar de knoop die doorgehakt moet worden, ligt nu bij de rechtbank en daar verstopt het en houdt op. De rechtbank vormt nu de bottleneck voor de doorlooptijden.”

Verder snijdt deze advocaat nog een ander punt aan. Als een zaak lang duurt, neemt ook de wisseling van het aantal rechters toe. Gesprekspartner had niet lang geleden een zaak met 3 of 4 rechters. “Dit is logisch, want ook rechters gaan wel eens wat anders doen of worden ziek. Maar de wisseling van rechters zorgt voor vertraging, verwarring en onbegrip bij de cliënt, zeker als het vaker dan één keer gebeurt in een relatief korte tijd.” “Wisseling van de wacht hoeft niet perse tot slechtere uitspraken te leiden, al kan er wel makkelijk die indruk worden gewekt. Je krijgt dan vaak het gevoel dat de rechter die het vonnis schrijft geen gevoel voor de zaak heeft. Je krijgt de indruk dat hij er zich vanaf maakt.”

De advocaat vond dat het vonnis bij onderhavige zaak ook erg kort was en weinig gemotiveerd. Het probleem van wisselende rechters speelde bij deze zaak echter niet: hier was er een rolrechter en daar is wat mee gecorrespondeerd, maar de zitting en het vonnis zijn door dezelfde rechter geschreven.

In het algemeen geeft deze advocaat verder nog het volgende aan. “Soms is het voor cliënten nadelig als ze nog geld moeten krijgen, en de zaak duurt erg lang. Voor sommige bedrijven is het bedrag dat ze moeten krijgen in verhouding tot de omzet/winst/liquiditeit groot, en die missen dat. Geldgebrek door een trage procedure kan kleine zelfstandigen of particulieren de kop kosten. Ik kan me voorstellen dat dat speelt. Dan levert dat uiteraard ook de nodige emotionele stress op.”

In tabel 4.4 worden de door gesprekspartners genoemde mogelijke effecten genoteerd en aangegeven in hoeverre de effecten in deze zaak speelden.

Tabel 4.4 Case specifieke effecten van de doorlooptijd case B – gewone doorlooptijd

	Eiser	Advocaat eiser	Gedaagde	Advocaat gedaagde	Maatschappij	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk	- ¹	0 ¹	- ¹	0 ¹	-	-
Meer tijd om taken te vervullen		0 ²				0
Emotionele gevolgen	-		-			-
Gevolgen van vertraging uitspraak	- ³		+0 ⁴	- ⁵		?
Overige individuele gevolgen	- ⁶			0 ⁷		-
Kwaliteit uitspraak	0 ⁸		0 ⁸		0 ⁸	0
<i>Indirecte of externe effecten</i>						
Uitstralingseffect					- ⁹	-
Verlies vertrouwen	-				-	-
Totaal	-	0	- ¹⁰	-	0	-

¹ Er was sprake van meerwerk aan de kant van advocaten. Meerwerk wordt doorgedeclareerd aan cliënten. Ook meerwerk aan de kant van eiser en gedaagde.
² Hier geen effect, maar als doorlooptijd korter was, dan had advocaat tegen een planningsprobleem aangelopen.
³ Latere betaling voor eiser is nadelig. Vordering is groot in vergelijking met financiële kracht. Per saldo een zeer negatief effect.
⁴ Latere betaling is voor gedaagde voordelig. Vordering is klein in vergelijking met financiële kracht. Per saldo is het effect klein.
⁵ Bij toevoegingzaken komt het pas aan het einde tot betaling van honorarium. Dit was geen zaak op basis van toevoeging, effect speelt niet.
⁶ Opvoeren lopende zaak in jaarrekening is lastig voor (kleine) onderneming.
⁷ Bij lange doorlooptijden is cliënt minder bij de les. Doorlooptijd hier is niet lang, effect speelt.
⁸ Kans op roulering rechters wat mogelijk van invloed zou zijn op de uitspraak. Er is geen wisseling van rechters geweest, effect is dus nul.
⁹ De negatieve gevolgen van het uitstralingseffect worden genoemd.
¹⁰ Som van de kolom is onbeslist, maar de betalingsbereidheid geeft aan dat gedaagde per saldo schade heeft geleden van de in zijn ogen lange doorlooptijd.

4.5 Case C (28 maanden)

Beschikbaar materiaal:

- dossier;
- interview met de eiser (klein bedrijf);
- interview met de advocaat van de gedaagde.

Een bedrijf in de bouw huurt een ander bedrijf in om gevelbeplating en bestrating te leveren en aan te brengen. De hoofdaannemer komt een aantal afspraken niet na, waardoor uitloop ontstond. Voor de uitloop worden door de onderaannemer extra kosten in rekening gebracht bij de hoofdaannemer. Een deel van de oorspronkelijke rekening en de extra in rekening gebrachte kosten worden door de hoofdaannemer niet voldaan. De hoofdaannemer claimt tevens schade door een slechte bewerking van het materiaal door de onderaannemer. De onderaannemer krijgt gelijk. De doorlooptijd in eerste aanleg is 28 maanden. De hoofdaannemer is ondertussen failliet.

Gevolgen voor eiser

Onze gesprekspartner is directeur en eigenaar van het bedrijf (de onderaannemer). Toen het geschil ontstond had hij 33 mensen in dienst. Nu zijn het nog maar 12 mensen. 20 mensen moest

hij ontslaan, deels als gevolg van deze rechtszaak en deels door recessie. Hij had ook nog te maken met andere gevallen waar niet werd betaald, maar die geschillen zijn niet tot een rechtszaak gekomen. Die andere niet betalende klanten gingen failliet en als die wanbetalers failliet gaan, dan gaat de kredietverzekeraar uitkeren. Hier was het probleem dat de niet betalende klant de rekening heeft betwist voordat hij failliet is gegaan. In dit geval wacht de kredietverzekeraar de uitspraak van de rechter af alvorens wordt overgegaan tot uitbetaling. Alleen dan betaalt de kredietverzekeraar uit, als eiser de zaak wint.

De zaak in zijn uiteenzetting ging als volgt. Gedaagde (de hoofdaannemer) was directeur/eigenaar van zijn bedrijf. Het was vroeger een goed bedrijf. Eiser heeft in het verleden veel werk voor deze hoofdaannemer gedaan als onderaannemer. In dit geval was hij ook onderaannemer van gedaagde. De directeur/eigenaar van gedaagde is echter verslaafd geraakt en verkeerde in verkeerde kringen in Amsterdam. Op een gegeven moment ging het helemaal niet meer goed met gedaagde. Gedaagde had nergens meer geld voor, maar wel – waarschijnlijk onder invloed van verkeerde vrienden - voor een hele goede maar ook heel dure advocaat. Die slaagde erin de zaak erg lang te rekken.

Er waren ook andere bedrijven die een vordering hadden op gedaagde. Deze vorderingen waren echter een stuk kleiner dan die van eiser. Met deze andere bedrijven is een schikking getroffen. Voor zover onze gesprekspartner weet is slechts een klein percentage van deze andere vorderingen uitbetaald aan die andere bedrijven na veel correspondentie.

Onderhavige zaak was echter volgens de eiser zo lang gerekt dat alle onroerend goed uit de bedrijven was gehaald. “Zij hebben de zaak net zo lang gerekt tot er niks meer in kas was. Toen de zaak afgerond was, was al het onroerend goed - en dat was substantieel - weggesluisd.” Gesprekspartner was door de rechter in gelijk gesteld, maar “er was niks meer over”. Het waren verkeerde vrienden van gedaagde die het onroerend goed weggesluisd hebben. “Het is laakbaar dat dit zomaar kan. Ik ben nu nog aan het werken om dit goed te maken.”

Bij deze zaak is nog een partij op de achtergrond. Eiser had een kredietverzekering bij een kredietverzekeraar. “Als iemand failliet gaat op wie je een kredietverzekering hebt afgesloten, dan wordt uitgekeerd. In dit geval was de gedaagde nog niet failliet, maar heeft (onder invloed van verkeerde vrienden) de vordering betwist.” In dit geval – zoals eerder aangegeven - gaat de kredietverzekeraar uitbetalen pas na de uitspraak van de rechter. Hoe langer de rechtszaak duurt hoe langer de kredietverzekeraar niet hoeft uit te keren. Eiser wijst op een verkeerde prikkel van kredietverzekeraar: hoe langer de zaak duurt, hoe langer zij niet hoeven uit te betalen. “Als ze de zaak net zo lang laten duren dat zelfs de eiser failliet gaat, dan hoeft de kredietverzekeraar ook niet uit te betalen.”

De kredietverzekeraar verzorgde ook de procesvertegenwoordiging van eiser tijdens de procedure. De advocaat in de zaak is door de kredietverzekeraar aangewezen. Eiser heeft geen zeggenschap gehad over welke advocaat de zaak zou moeten vertegenwoordigen. Eiser was niet tevreden met deze advocaat. Toch moet hij meebetalen aan de advocaatkosten omdat het krediet niet 100% gedekt was door de verzekering. Eiser heeft geen inzicht in de kosten van de advocaat. Wel heeft hij het gevoel dat de advocaat heel weinig tijd aan de zaak heeft besteed. “Hij was het dossier twee keer kwijtgeraakt.”

De advocaat heeft eiser geen indicatie gegeven over de verwachte duur van de rechtszaak. Na een jaar werd eiser onrustig en vroeg om een voorschot bij de kredietverzekeraar. Dat heeft hij niet gekregen.

De effecten van de (lange doorlooptijd) van de zaak zijn als volgt.

Er is een grote impact op het persoonlijke leven door het hebben van zo'n zaak. "Je bent er dag en nacht mee bezig. Alles lijdt eronder." Hoe langer de zaak duurt hoe langer deze situatie blijft bestaan.

Het belangrijkste financiële effect van de lange doorlooptijd is dat op zo'n termijn het mogelijk was om de zaak van gedaagde leeg te halen. "Als de zaak één jaar had geduurd in plaats van twee jaar en vier maanden, dan was er nog veel meer in het bedrijf om te halen. Na twee jaar en vier maanden was er niks meer."

Er waren ook andere indirecte effecten via de kredietverzekering/kredietverzekeraar:

- De premie voor kredietverzekering is gebaseerd op de omzet van het jaar daarvoor. "Als je een zaak hebt en je mensen moet ontslaan, dan moet je het jaar daarna de hoge premie betalen gebaseerd op je omzet daarvoor."
- Leveranciers van eiser konden op een gegeven moment geen krediet meer nemen op eiser bij de kredietverzekeraar. Dit vanwege onderhavige zaak. Eiser moest heel wat uitleggen aan de eigen leveranciers. Gelukkig bleven ze leveren

Nu heeft hij geen kredietverzekering meer. Nu laat hij bedrijven met een gespecialiseerd bureau toetsen op kredietwaardigheid. En als hij iemand niet vertrouwt, dan vraagt hij een voorschot. Privé-personen moeten van tevoren betalen. En als iemand dat niet bevalt, dan maar niet leveren. Het vertrouwen is weg.

Op de willingness-to-pay vraag geeft gesprekspartner eerst aan dat hij € 150.000 bereid was geweest om te betalen als de zaak daarmee met zes maanden verkort had kunnen worden. Later stelt hij dit bedrag bij. "Het bedrag van € 150.000 is de vordering en de advocaatkosten. Ook al had de zaak zes maanden korter geduurd, dan had ik nog niet alles kunnen verhalen. Het bedrag dat ik voor de versnelling over zou hebben, moet toch minder zijn geweest. Maar ik weet niet precies hoeveel ik dan wel had kunnen verhalen."

Ook volgens de advocaat van gedaagde had de eiser negatieve gevolgen van de lange doorlooptijd, al denkt hij dat eiser zijn vordering ook niet had gekregen als de zaak een gewone doorlooptijd had gehad. "Ook als de zaak korter had geduurd, had de eiser zijn geld niet gekregen. Maar het is uiteraard extra cru dat je lang moet procederen, veel advocaatkosten moet maken en dan nog krijg je je geld niet." Overigens heeft ook de advocaat van gedaagde problemen gehad met zijn honorarium, maar zo meent hij, ook daar speelde de doorlooptijd geen rol.

Gevolgen voor advocaat eiser

De advocaat van de eiser hebben we niet kunnen spreken.

Gevolgen gedaagde

De gedaagde hebben we niet kunnen bereiken. Volgens zijn advocaat heeft de lange doorlooptijd voor zijn cliënt geen implicaties gehad. Geen voordelen en geen nadelen. Zijn problemen zijn ook niet veroorzaakt door de procedure in kwestie.

Gevolgen voor advocaat gedaagde

Deze procedure was vrij atypisch in de praktijk van de advocaat van gedaagde, in die zin dat hij zijn cliënt moeilijk kon bereiken. Zijn cliënt verkeerde in “zwaar weer” – in de uitdrukking van de advocaat waarmee hij op moeilijke persoonlijke omstandigheden doelt. Dat hij zijn cliënt moeilijk kon bereiken, heeft natuurlijk niet meegeholpen aan een vlotte afhandeling van de zaak.

Deze advocaat geeft verder het volgende aan. Dat langere doorlooptijden tot langer inlezen leidt, klopt, maar de relatie is indirect. Als er veel processtukken zijn, als het dossier dikker wordt, dan duurt het inlezen en voorbereiden langer. De hoeveelheid processtukken zijn gecorreleerd met de duur van de procedure: dus ja een lange doorlooptijd betekent meer werk, maar dat ligt niet aan de duur op zich. De advocaat noemt overigens moeiteloos de namen van getuigen zonder dat hij het dossier heeft bekeken.

Wat planning betreft maakt het niet uit of het een lange of een korte procedure is. “In beide gevallen weet je een paar weken eerder dat je moet concluderen.” Wat hem betreft, liever kortere zaken dan langere zaken.

Over de effecten van lange doorlooptijden merkt hij verder nog het volgende op. “Naarmate zaken langer duren zijn cliënten bereid om te schikken. In het begin hebben ze veel principes. Na verloop van tijd, zijn de principes minder, zeker als zij de eerste rekeningen binnenkrijgen van advocaten.”

Over het algemeen hebben eisers meer problemen met lange doorlooptijden. Gedaagden hebben daar over het algemeen niet zo veel moeite mee. Ze moeten wel rente betalen, maar daar zitten ze niet mee.

Daarnaast merkt de advocaat op dat kleine bedrijven (waar directeur en eigenaar een en dezelfde persoon zijn) emotioneel meer betrokken zijn. “Uiteraard gaat het dan om iets wat je eigen bestaan raakt. In dit geval was zowel eiser als gedaagde een kleinere onderneming, waar het om een groot bedrag ging in verhouding tot de financiële sterkte van het bedrijf.” Hij vroeg zich af of de eiser het gered had na deze zaak.

In tabel 4.5 worden de door gesprekspartners genoemde mogelijke effecten genoteerd en aangegeven in hoeverre de effecten in deze zaak speelden.

Tabel 4.5 Case specifieke effecten case C - lange doorlooptijd

	Eiser	Advocaat eiser	Gedaagde	Advocaat gedaagde	Kredietverz.	Maatschappij	Totaal
<i>Individuele effecten</i>							
Meerwerk	- ¹	0	0	- ²	- ¹		-
Emotionele gevolgen	-		0				-
Gevolgen van vertraging uitspraak	- ^{3,4}		? ⁵ ? ⁶				?
Overige individuele gevolgen	- ⁷				+ ⁸		?
<i>Indirecte of externe effecten</i>							
Uitstralingseffecten						+ ⁹	-
Verlies vertrouwen	-					-	-
Totaal	-¹⁰	0	?	-	?	?	?

¹ Er was sprake van meerwerk aan de kant van advocaat eiser. Meerwerk wordt doorgedeclareerd aan cliënten. Hier worden proceskosten eiser gedeeld door eiser en kredietverzekeraar.
² Er was sprake van meerwerk aan de kant van advocaat gedaagde. Advocaat had moeite met innen honorarium. Kosten meerwerk komen voor eigen rekening.
³ Latere betaling voor eiser is nadelig. Vordering is groot in vergelijking met financiële kracht. Per saldo effect zeer negatief.
⁴ Door uitloop in uitspraak komt de uitvoering van de uitspraak in gevaar. Effect zeer groot.
⁵ Latere betaling is voor gedaagde voordelig. Gezien de persoonlijke situatie van gedaagde, weten we niet precies of het in deze zaak voordelig uitpakte voor gedaagde.
⁶ Geen betaling is natuurlijk nog voordeliger dan late betaling: lange doorlooptijd is voordelig als iemand de zaak leeg wil halen. Gezien de persoonlijke situatie van gedaagde, weten we niet precies of het in deze zaak voordelig uitpakte voor gedaagde.
⁷ Slechte financiële positie vanwege rechtszaak: slechte kredietrating met allerlei negatieve indirecte gevolgen voor eiser.
⁸ Mocht eiser failliet gaan (mede als gevolg van een lange procedure) dan hoeft kredietverzekeraar niet uit te keren.
⁹ De positieve gevolgen van het uitstralingseffect door advocaat gedaagde genoemd.
¹⁰ Som van de kolom is negatief. Deze is bevestigd door de betalingsbereidheid om de doorlooptijd te beperken.

4.6 Aanvullende informatie

Veel zaken die bij rechtbanken binnenkomen zijn zaken tussen kleine en middelgrote ondernemingen. Grotere bedrijven procederen relatief minder, zij geven de voorkeur aan mediation of andere buitengerechtelijke geschiloplossing.

Veel kleine bedrijven verzekeren zich voor rechtsbijstand of proberen de risico's van het krijgen van een rechtszaak op een ander manier af te dekken. Dit betekent dat er vaak nog een partij tussen advocaat en cliënt zit: de rechtsbijstandverzekeraar of de kredietverzekeraar. De effecten van lange doorlooptijden voor de rechtsbijstandverzekeraar zijn hieronder kort geschetst.

De effecten voor de rechtsbijstandverzekeraar

De effecten van lange doorlooptijden van rechtszaken voor de rechtsbijstandverzekeraar hebben we aan de hand van een achtergrondgesprek met drie juristen van DAS Rechtsbijstand in kaart gebracht.

Juristen van rechtsbijstandverzekeraars mogen alleen dan procederen als de zaak bij de sector kanton dient. Anders wordt de zaak bij de gang naar de rechter overgedragen aan een advocaat. Het meeste werk voor een rechtszaak wordt echter vaak in de fase vóór de rechtszaak en in het

begin van de rechtszaak verzet waardoor een substantieel deel van het werk door juristen van de rechtsbijstandverzekeraar kan worden verricht.

Onze gesprekspartners vertellen dan ook het volgende: “Tegenwoordig moet veel meer verwerkt worden in de dagvaarding. Als een zaak langer duurt, kost het niet veel meer werk.”

De inleeskosten zijn volgens de juristen beperkt. “Je hebt zo’n 130-150 dossiers in de kast – je hebt het in je hoofd.”

In vergelijking tot advocaten heeft een rechtsbijstandverzekeraar geen baat bij lange procedures. Een advocaat vindt het vaak minder erg om lang te procederen omdat ze per uur betaald worden. Mocht een langere doorlooptijd tot meerwerk leiden, dan kunnen advocaten dat aan hun cliënten declareren, terwijl een rechtsbijstandverzekeraar dit risico zelf draagt. Een uitzondering hierop zijn uiteraard zaken die op basis van toevoeging worden uitgevoerd.

Lange doorlooptijden kunnen verder misschien nog lastig zijn voor rechtsbijstandverzekeraars in verband met een eventuele personeelwisseling. Soms gaan medewerkers weg en in dat geval moeten dossiers overgedragen worden. Hoe langer zaken duren hoe hoger de kans dat een overdracht plaats moet vinden. Een overdracht kost tijd en dus geld. Hoe hoog overdrachtskosten precies zijn, hangt af van in welke fase een dossier wordt overgedragen. Is het een verse zaak waar nog veel aan moet gebeuren, dan kost een overdracht relatief veel tijd. Moet er nog comparitie gedaan worden, dan kost een overdracht veel tijd. Is het alleen wachten op de uitslag? Dan zijn er geen kosten verbonden aan een overdracht.

Een overdracht van een dossier kan overigens zelf tot vertraging leiden: als een dossier nieuw is voor de medewerker dan is de kans dat die uitstel vraagt groter, dan bij een eigen dossier waar de inhoud al bekend is.

Volgens onze gesprekspartners hoef je als een zaak langer duurt niet perse vaker te communiceren. Dit hangt ook af van de instructies die je de cliënt geeft.

Ten slotte ondervinden rechtsbijstandverzekeraars een specifiek financieel effect van een lange doorlooptijd. Voor een zaak bij de rechtbank wordt een potje voor de zaak gereserveerd. Reservering is verplicht, het is een liquiditeitskwestie bij een rechtsbijstandverzekeraar. Reservering betekent dat het geld niet anders ingezet kan worden.

De effecten voor de klant volgens de rechtsbijstandverzekeraar

Onze gesprekspartners bij DAS Rechtsbijstand noemen verder nog de volgende punten voor wat betreft de gevolgen voor hun cliënten:

- Bij kleine bedrijven zijn de effecten van een langlopende procedure groter. De éénpitter is emotioneel. Grotere bedrijven boeken het af. Of nog sterker, grote bedrijven gaan om de tafel.
- Er is een verschil tussen eiser en gedaagde. Ben je eiser, dan wacht je op je geld (en hang je dus sneller aan de telefoon). Investeringsbeslissingen moeten eventueel uitgesteld worden. Ben je gedaagde, dan mag het voor jou lang gaan duren, je bent toch niet van plan om te betalen. Gedaagden gaan ook niet snel aan de telefoon hangen.
- In sommige gevallen kan een langere doorlooptijd ook voor een gedaagde negatieve gevolgen hebben. Hierbij valt met name te denken aan de emotionele belasting voor een gedaagde, met name wanneer een eventueel vonnis voor gedaagde als een gevoelsmatig zwaard van Damocles boven zijn hoofd hangt.

- Zaken over duurovereenkomsten vormen een bijzondere situatie. Het gaat hier bijvoorbeeld om zaken over de stilzwijgende verlenging van een contract. “Mocht de rechter vinden dat het contract nog steeds geldt, dan moet je opeens twee jaar abonnementskosten achteraf betalen.” In dergelijke zaken met dergelijke uitspraken is de doorlooptijd wel degelijk van belang. Een voorbeeld voor type duurovereenkomsten is automatiseringscontracten.
- “Er is een duidelijk gewinningseffect. Na zes maanden belt een cliënt minder. Bevlogenheid en emotie verdwijnen na tijd. Een zaak is niet zo interessant meer na twee jaar.”
- De effecten van een zaak hangen ook af van in welke sfeer de zaak speelt. Stel dat de zaak speelt in een sector met weinig aanbieders waar marktpartijen elkaar vaak nodig hebben. “Een voorbeeld hiervoor is de IT wereld. Het is vaak een gespecialiseerde niche sector waar je elkaar vaker nodig hebt. Daar wil je nog wel eens procederen over een contract als het een paar maanden duurt, maar niet als het twee jaar duurt. Eiser en gedaagde hebben elkaar misschien binnenkort nodig. Een zakelijk geschil bij de rechtbank schaadt de reputatie (naar derden) en de onderlinge relatie.”
- Soms is de lange duur van een zaak onmogelijk voor een (klein) bedrijf. Het kan zo zijn dat een bedrijf dat twee jaar moet wachten op de uitslag dan failliet is. Wil je dat voorkomen dan is een veel kortere doorlooptijd nodig. Nu moet je daarvoor soms een schikking nastreven.
- Een bedrijf dat nog moet betalen kan de lange doorlooptijd gebruiken om de zaak leeg te halen (sterfhuisconstructie).

4.7 Samenvatting (koopzaken)

Mogelijke effecten van doorlooptijd in koopzaken

In tabel 4.6 worden de effecten van lange doorlooptijden samengevat die bij zaken wat betreft koop tussen bedrijven kunnen optreden.

Tabel 4.6 Mogelijke effecten van doorlooptijden van koopzaken

	Eiser	Advocaat eiser	Gedaagde	Advocaat gedaagde	Maat- sch.	Recht- bank	Krediet- of r.b.verze- keraar	Totaal
<i>Individuele effecten</i>								
Meerwerk	0/-	0/-	0/-	0/-		0/-	0/-	0/-
Meer tijd om taken te vervullen		0		0				0
Emotionele gevolgen	0/-	0/-	0/-	0/-				0/-
Gevolgen van vertraging uitspraak	0/-	0/-	+0/-	0/-				?
Overige individuele gevolgen	0/-	0/-	0/-	0/-			+	?
Kwaliteit uitspraak	0/-		0/-			0/-		0/-
<i>Indirecte of externe effecten</i>								
Uitstralingseffecten					-	?		?
Verlies vertrouwen	0/-				-	-		0/-
Overige indirecte/externe effecten					-		0	-
Totaal	0/-	0/-	?	0/-	-	?	?	?

Meerwerk

Advocaten

Een zaak kan langer duren doordat vaak uitstel wordt gevraagd of omdat het plannen van een zitting lastig is. Dit kost de advocaat meer tijd omdat hij/zij brieven aan de rechtbank en de wederpartij moet sturen en zijn/haar cliënt moet inlichten. Sommige geïnterviewden geven aan dat dit soort correspondentie niet overschat moet worden omdat het veelal standaardbrieven betreft. Andere geïnterviewden delen deze mening niet. Mogelijk speelt hier een verschil in perceptie een rol (wat de een veel vindt, vindt de andere meevallen).

Een lange duur kan verder invloed hebben op de inleestijd. Dit effect zal niet altijd optreden. Sommige advocaten geven aan dat als een zaak 3 maanden stil ligt in plaats van 2 weken, het ze dan 1,5 uur meer voorbereidingstijd kost, omdat ze alle stukken weer moeten doornemen om de details weer precies paraat te hebben (ter vergelijking: de gehele zaak kost 20 uur). Als de zaak dan nog langer stil ligt, dan kost het dan ook niet meer inleeswerk dan de opgegeven 1,5 uur. De genoemde stelling is van toepassing op periodes waarin een zaak stil ligt en niet direct op doorlooptijden. Economisch gezien kan de stelling vertaald worden in het volgende: de marginale kosten van tijd in een periode dat de zaak stil ligt zijn positief voor de kortere periodes, maar vlakken snel af tot nul.

Als van rechter wordt gewisseld dan moet de nieuwe rechter weer inlezen en moet tijdens zittingen herhaald worden wat reeds eerder was uiteengezet. Dit kost de procederende partijen (en de rechterlijke macht) meer tijd.

Eiser, gedaagde of advocaat

Wie de kosten van meerwerk betaalt, hangt af van de situatie. Advocaten zijn over het algemeen in staat deze meerkosten door te declareren aan hun cliënten. Deze kosten worden dus in eerste instantie door de partijen betaald. De rechter kan echter oordelen dat de verliezende partij ook (een deel van) de kosten van de winnende partij moet dragen.

Uiteraard, indien de zaak gedekt wordt door een rechtsbijstandverzekering of een kredietverzekering, dan worden de kosten (deels of geheel) door de verzekeraar gedragen.

Eiser en gedaagde

Een lange doorlooptijd kan ook voor de procederende partijen het gevolg hebben dat zij meer tijd kwijt zijn aan de voorbereiding van de zaak, al zeggen de meeste procederende partijen dat de inleestijd meevalt.

Meer ruimte om taken te vervullen

Als een zaak langer duurt, bij een gegeven aantal processtappen, dan hebben partijen en hun advocaten meer tijd om de werkzaamheden in te plannen. Advocaten hebben meerdere zaken en geven soms aan dat als de doorlooptijd verkort zou worden ze soms te grote pieken in het werk zullen krijgen. Bij te korte doorlooptijden zullen ze vaker moeten overwerken.

Emotionele gevolgen

Eiser en gedaagde

Zolang een zaak loopt verkeren de procederende partijen in onzekerheid over de uitkomst. Onzekerheid is iets dat mensen niet leuk vinden, men slaapt er slecht van en het leidt af, kost energie. Of dit soort emotionele gevolgen spelen en in welke mate hangt van veel factoren af. De belangrijkste factor is de grootte van de onderneming. Indien het om een bedrijf gaat waar eigenaar en directeur een en dezelfde zijn, dan staat de rechtszaak dichtbij het privé-leven en zijn de emotionele effecten flink. Gaat het om een groter bedrijf, waar de rechtszaak behandeld wordt door een werknemer in loondienst, dan zijn de effecten miniem. Daarnaast speelt de verhouding van het betwiste bedrag en de financiële kracht van het bedrijf een rol. Hoe groter het bedrag van de vordering (in verhouding tot bijvoorbeeld de omzet) hoe hoger de emotionele gevolgen kunnen zijn.

Belangrijk is verder volgens een aantal gesprekspartners dat procederende partijen stress ondervinden in de aanloop naar een bepaalde stap in de zaak. Procederende partijen leven toe naar een bepaalde datum. Als dan uitstel wordt verleend of het vonnis wordt vertraagd, dan treedt stress opnieuw op.

Behalve de onzekerheid over de uitkomst en stress bij (verwachte) stappen, kan ook frustratie over de gang van zaken spelen. Voor partijen kan het erg frustrerend zijn als een eenvoudige zaak erg lang duurt. Veel bedrijven zijn gewend om te handelen naar de wensen van de klanten en zijn gewend om snel te leveren (anders doet de concurrent het). Bij het recht duurt het erg lang voor er een uitspraak is. Dit komt onprofessioneel over (zoals een van de geïnterviewden het formuleerde ‘als wij als bedrijf zo traag waren, waren we al lang failliet’).

Advocaten

De lange doorlooptijd kan ook bij de advocaat frustratie opleveren. Dit speelt vooral als de doorlooptijd steeds langer wordt en de advocaat dit vooraf niet kon inschatten. Dit kan bijvoorbeeld optreden als een vonnis door de rechter steeds wordt uitgesteld. De advocaat die dat zijn cliënt voor de zoveelste keer moet medelen, heeft het gevoel als onprofessioneel over te komen omdat hij dit niet kon inschatten, voorkomen, noch uitleggen.

Gevolgen van late uitvoering van de uitspraak

Een langere doorlooptijd leidt er toe dat later betaald wordt. Deze latere betaling kan een aantal gevolgen hebben.

- Liquiditeitsproblemen eiser gedurende de periode van de rechtszaak: Als een zaak langer duurt, duurt het langer voordat eiser haar geld krijgt. Afhankelijk van het geclaimde bedrag, de omvang en de financiële gezondheid van het bedrijf, kan dat invloed hebben op de liquiditeit (en zelfs het bestaan) van dat bedrijf. De liquiditeitsproblemen kunnen zo groot zijn dat de te ontvangen rente over de vordering niet opweegt tegen de geleden schade.
- Liquiditeitsvoordelen gedaagde gedurende de periode van de rechtszaak: Zolang er geen uitspraak is, hoeft de gedaagde niet te betalen. Uitstel in betaling kan heel aantrekkelijk zijn. De voordelen van uitstel in betaling kunnen heel goed groter zijn dan de verschuldigde rente over de vordering na uitspraak.
- Ruimte voor strategisch gedrag (door slachtoffers aangeduid als legale oplichting): Door alle legale middelen te gebruiken (uitstel van reacties, het vaak niet kunnen bij het opgeven van de verhinderdata, enzovoorts) om de zaak te rekken, en ondertussen de boedel leeg te halen kan een partij ervoor zorgen dat de uitspraak van de rechter niet meer uit te voeren valt. Dit heeft niet alleen financiële schade tot gevolg, maar ook frustratie, emotionele schade en het gevoel dat er geen recht is geschied.
- De onzekerheid over de uitkomst kan leiden tot economische gevolgen: Zolang een zaak loopt zijn partijen onzeker over hun toekomst. Beslissingen die hun toekomst betreft zijn daardoor moeilijker te nemen, en is het mogelijk dat partijen een andere beslissing nemen dan wanneer de zaak niet meer zou lopen.
- Bij zaken over de stilzwijgende verlenging van duurovereenkomsten kan de doorlooptijd een grote impact hebben op de hoogte van de vordering: mocht de rechter beslissen dat de overeenkomst nog geldig is, dan moeten de ‘abonnementskosten’ over de hele periode inclusief de doorlooptijd van de zaak worden betaald.

Overige individuele gevolgen

Voor koopzaken zijn vier soorten overige individuele gevolgen genoemd:

- Door de lange doorlooptijd kunnen cliënten gefrustreerd raken dat ten koste gaat van het contact tussen cliënt en advocaat.
- Bij een lange doorlooptijd is cliënt minder bij de les wat door een advocaat als ongunstig wordt gezien.
- Mocht eiser een kredietverzekering hebben, dan heeft de kredietverzekeraar een pervers belang bij de zaak: als eiser failliet gaat nog voordat er een uitspraak is, dan hoeft de verzekeraar niet uit te keren. Een kredietverzekeraar kan dus baat hebben bij een lange doorlooptijd.

Kwaliteit van de uitspraak

De doorlooptijd kan op een aantal manieren van invloed zijn op de kwaliteit van de uitspraak:

- Hoe langer een zaak duurt hoe moeilijker het is voor betrokkenen om de toedracht van een zaak correct weer te geven. Het geheugen vervormt, en delen worden vergeten. Hierdoor wordt de uitspraak mogelijk beïnvloed. Dit kan leiden tot kosten (van inaccurate informatie) die in het geval van snellere doorlooptijden niet gemaakt hadden hoeven te worden.

- Als de doorlooptijd langer wordt dan wordt het lastiger voor de partijen om ‘getuigen’ te vinden. Omdat mensen van baan wisselen, of overlijden, is het na verloop van tijd steeds moeilijker om binnen de betrokken bedrijven mensen te vinden die weten waar de zaak over gaat. Het vinden van getuigen of contactpersonen wordt hierdoor ook bemoeilijkt.
- Als de doorlooptijd langer wordt dan wisselt het aantal rechters dat zich met de zaak bezig houdt vaker. De indruk bestaat dat als van rechter wordt gewisseld rechters minder gemotiveerd zijn, waardoor een vonnis mogelijk minder goed is of summierder gemotiveerd wordt. Het summierder motiveren van een vonnis kan ervoor zorgen dat de indruk ontstaat dat het vonnis minder goed is, ook als dit niet zo is.
- Door een lange doorlooptijd krijgen criminele (of minder goedwillende) mensen de mogelijkheid om hun bedrijf leeg te halen voordat ze moeten betalen. Ook al geeft de rechter een eiser gelijk, tot betaling komt het dan niet. De vraag is uiteraard of een verkorting van de doorlooptijd met enkele maanden tot een significante verbetering zou leiden in de ‘naleving’ van de uitspraak.
- Een lange doorlooptijd kan echter ook de kwaliteit van de uitspraak ook ten goede komen. Dit is dan een voortvloeisel uit de tijdsruimte die voor advocaten en rechters ontstaat om taken beter te vervullen.

Uitstralingseffecten

Als zaken lang duren, dan wordt het oplossen ervan via de rechtbank minder aantrekkelijk. Hierdoor zullen minder zaken bij de rechtbank worden aangebracht. Partijen kunnen in plaats daarvan hun zaken schikken, of besluiten om de zaak te laten rusten. De keuze tussen wachten bij de rechtbank, buitengerechtelijke geschilbeslechting, schikken en laten rusten zal afhangen van het belang dat partijen hebben bij een uitspraak, de mogelijkheid om tot een schikking te komen en de mogelijkheid om de uitspraak af te wachten. Hieronder bespreken we twee mogelijkheden:

- Als er geschikt wordt in plaats van dat op een rechterlijke uitspraak wordt gewacht, dan ontstaat een positief effect. De opvatting bestaat dat een schikking een betere uitkomst kan bieden omdat de partijen er meer achter staan, en naleving is beter dan bij een rechterlijke uitspraak.
- Als partijen er vanwege de lange doorlooptijden van afzien om een zaak aan te brengen en niet tot een schikking komen dan is er sprake van een verslechtering ten opzichte van de korte doorlooptijden. Dit kan gebeuren als een partij door het geschil in ernstige liquiditeitsproblemen komt en de uitspraak niet kan afwachten, maar voor die tijd failliet is, terwijl dit niet zou gebeuren bij een snelle uitspraak.

Het uitstralingseffect is een indirect of extern effect: het gaat om de effecten van een zaak op andere toekomstige geschillen van de betrokkenen maar ook anderen. De casestudies geven dus onvoldoende aangrijpingspunten om een indicatie te geven van de omvang van dit effect. Er zijn echter aanwijzingen dat de negatieve gevolgen van het uitstralingseffect domineren.

Verlies vertrouwen in de rechtspraak

Een lange doorlooptijd kan ertoe leiden dat eiser zijn/haar vordering later of niet krijgt. Een lange doorlooptijd kan hierdoor leiden tot een verlies van vertrouwen in de rechtspraak.

Een lange doorlooptijd die ertoe leidt dat eiser zijn/haar vordering later of niet krijgt kan ook het vertrouwen schaden in het zaken doen. Hierdoor zullen bedrijven voorzichtiger worden in het

doen van zaken. Ze zullen bijvoorbeeld vaker afspraken vastleggen op papier, vooraf betaling eisen, een kredietverzekering afsluiten of de kredietwaardigheid van klanten op een andere manier toetsen. Dit gebrek aan vertrouwen en de aanpassing van de manier waarop partijen zaken doen hindert de ondernemers. Dit vormt een reële kostenpost. Echter deze kostenpost (het verlies in het vertrouwen in het zakendoen) wordt vooral veroorzaakt door de rechtszaak zelf (en wat daaraan voorafging) en in mindere mate door de lange doorlooptijd.

Overige indirecte of externe effecten

Door een lange doorlooptijd in een individuele zaak wordt de verwachte doorlooptijd in andere toekomstige zaken bijgesteld. Indien een lange doorlooptijd tot meerwerk leidt, dan worden de verwachte kosten van een procedure bij de rechtsbijstandverzekeraar bijgesteld, met als gevolg dat de premies van rechtsbijstandverzekeringen stijgen.

Indicatie relevantie en omvang van de mogelijke effecten

Als we de hierboven geschetste lijst met mogelijke effecten afzetten tegen de effecten die we in de individuele cases hebben gevonden, dan kunnen we het volgende stellen.

Zowel bij gewone als langdurende zaken hebben we effecten gevonden die in verband staan met de doorlooptijd. Een effect dat bij alle door ons onderzochte zaken genoemd wordt is meerwerk door advocaten als gevolg van de doorlooptijd. Meerwerk wordt met name veroorzaakt door communicatie tussen advocaat, rechtbank, de tegenpartij en eigen cliënt over uitstel.

Emotionele effecten van lange doorlooptijden hebben we ook gevonden bij alle door ons onderzochte zaken. Alle gesprekspartners van middelgrote en kleine ondernemingen hebben emotionele effecten ondervonden: onzekerheid, stress bij stappen en frustratie over de gang van zaken. Ook een advocaat heeft aangegeven dat hij emotionele last (frustratie) had van veelvuldig uitstel.

De gevolgen van late uitvoering van uitspraken zijn wederom bij alle zaken genoemd. Eisers zijn gebaat bij een snelle betaling, en gedaagden lijken baat te hebben bij een vertraging in de betaling. De wettelijke rente die bedoeld is als compensatie voor de vertraging lijkt geen invloed te hebben op de belangen. Wat wel invloed lijkt te hebben is de grootte van de vordering ten opzichte van de financiële kracht van het bedrijf. Hoe groter de vordering, hoe groter de kans op liquiditeitsproblemen aan de kant van eiser en hoe groter het liquiditeitsvoordeel aan de kant van gedaagde.

Het belangrijkste effect van doorlooptijd in de langlopende zaak in onze steekproef was dat de doorlooptijd benut was om de zaak leeg te halen waardoor de uitspraak niet meer uit te voeren viel. Dit effect is niet opgetreden in de door ons onderzochte zaken met een gewone doorlooptijd.

Strikt genomen hebben we in onze steekproef niet waargenomen dat de kwaliteit van de uitspraak onder de doorlooptijd zou lijden, al deed het laatstgenoemde effect (het strategisch gebruik van de doorlooptijd) de kwaliteit van de uitspraak teniet in de ogen van de eiser in de zaak. In deze zaak is ook het vertrouwen van eiser in de rechtspraak ernstig geschaad.

Bovenstaande effecten doen zich soms wel voor, soms niet. Tegelijk verschilt de omvang van een effect heel sterk afhankelijk van bedrijfskenmerken, persoonlijkheid van de betrokkenen, enzovoorts. Daarom is het lastig dit samen te vatten in één getal. Om een stap dichterbij een waardering te komen hebben we de verschillende actoren een zogenaamd willingness-to-pay vraag voorgelegd. De belangrijkste bevindingen zijn als volgt:

- De advocaten geven aan dat het hun geen of weinig extra tijd kost als een zaak lang duurt. Deze extra tijd wordt deels in rekening gebracht bij cliënten, waardoor de nadelige gevolgen voor advocaten verder beperkt blijven.
- Alle gedaagden hebben voordeel van de lange doorlooptijd gehad, omdat ze pas na afloop moesten betalen. Ondanks dit voordeel, geven de twee gedaagden die we hebben gesproken aan dat zij per saldo schade hebben geleden van de doorlooptijd. Beide gedaagden noemen een bedrag van € 2.000 tot € 3.000 dat ze bereid waren om te betalen als de rechtszaak half zo lang had geduurd. Het voordeel van de late betaling weegt dus niet op tegen de overige negatieve effecten van lange doorlooptijden.
- Twee van de drie eisers die we hebben gesproken geven aan dat zij schade hebben geleden van de doorlooptijd. Het zijn bedrijven van een kleine of middelgrote omvang. De eiser die een groot bedrijf betrof gaf aan geen gevolgen te hebben gehad van de lengte van de doorlooptijd (het was een zaak van gewone doorlooptijd waarbij advocaatkosten van eiser door de tegenpartij betaald moesten worden).

Mogelijk kwantitatief vervolgonderzoek

Bij koopzaken hebben we sterke aanwijzingen gevonden dat de lengte van de doorlooptijd grote negatieve gevolgen kan hebben voor kleine en middelgrote ondernemingen. De voortvarendheid in procedures wordt uiteraard door alle betrokken partijen in een proces beïnvloed (alook hun procesvertegenwoordigers en de rechtbank). Om strategische redenen kan een partij uit zijn op vertraging/uitstel. Merkwaardig hierbij is dat zelfs partijen die zelf (deels) verantwoordelijk zijn voor de vertraging, achteraf per saldo negatieve gevolgen van de lange doorlooptijd rapporteren.

Het analysekader en de gevonden effecten geven aangrijpingspunten om de effecten van doorlooptijden in een enquête onder bedrijven verder te onderzoeken.

Een belangrijk punt hierbij is in hoeverre de verwachte doorlooptijd van een procedure een rol speelt bij de keuze om een zaak te beginnen, te laten rusten of op een andere manier op te lossen. Voor bedrijven die voor een gerechtelijke procedure kiezen is de vraag wat de effecten zijn van de lengte van de rechtszaak op de liquiditeitspositie van (met name kleine en middelgrote) bedrijven.

Een ander specifiek punt is de uitvoering of naleving van de uitspraak. Bij alle drie bestudeerde zaken was sprake van problemen met de uitvoering van de uitspraak (of waren zorgen erover). Het is uiteraard te vroeg om over niet-betaling te praten: de uitspraken zijn nog geen jaar oud. Bij onderzoeken over naleving is het gebruikelijk om op een termijn van drie jaar te kijken in hoeverre de uitspraak van de rechter nageleefd wordt. Onze casestudies zijn dus niet geschikt om hierover uitspraken te doen. Dit is echter een zeer belangrijk punt: behalve de zeer ingrijpende individuele gevolgen wordt hierdoor ook het vertrouwen in de rechtspraak geschaad. Verder onderzoek naar de gevolgen van doorlooptijden op naleving en uitvoering is dus zeer wenselijk.

5 Omgangsregelingen

5.1 Uitleg zaakstype en de procedure

Het derde zaakstype waarvoor in het kader van dit onderzoek veldwerk is gedaan betreft zaken over omgangsregelingen na echtscheiding. Voordat we met de casebeschrijvingen beginnen, volgt weer eerst uitleg over om wat voor zaken het hier gaat en over de procedure bij deze zaken.

In een omgangsregeling worden de afspraken vastgelegd over het contact tussen het kind en de ouder bij wie het kind niet woont. Onder omgang wordt bezoek, maar ook telefonisch en schriftelijk of emailcontact verstaan. De gebruikelijke omgang is dat het kind eenmaal in de twee weken en de helft van de vakanties en feestdagen bij de andere ouder verblijft. De specifieke afspraken in de omgangsregeling kunnen hiervan afwijken. Een omgangsregeling kan heel gedetailleerd zijn, maar dat hoeft niet.

Bij de meeste scheidingen levert het regelen van de omgang geen grote problemen op. Een van de ouders, meestal de moeder, neemt de dagelijkse zorg voor de kinderen op zich en met de andere ouder, meestal de vader, wordt een omgangsregeling afgesproken. In gevallen waar de ouders in goed onderling overleg de omgang weten te regelen, wordt de zaak informeel of via een mediator opgelost. Ook komt het voor dat bij de echtscheiding is afgesproken dat de omgangsregeling in een rechterlijke beschikking zal worden vastgelegd, waarbij blijkt dat van een conflict hieromtrent geen sprake is. De ouders kunnen bijvoorbeeld onderling een omgangsregeling vaststellen en de rechter vragen om de afspraken in een officiële omgangsregeling vast te leggen. Dergelijke procedures zijn logischerwijs erg kort, maar ze vormen slechts een gering aandeel in het totaal aantal zaken dat bij de rechtbank binnenkomt.

In ongeveer een kwart van de scheidingen blijkt het moeilijk om een omgangsregeling af te spreken of uit te voeren.^{15,16} Ook zijn er omgangsregelingzaken waar de problemen met het uitvoeren van een omgangsregeling pas later ontstaan. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren bij de komst van nieuwe partners. In dit geval dient een van de ouders een verzoek in bij de rechter om de omgang vast te stellen.

De zaken waarbij onenigheid is tussen ouders over de omgang vormen het gros van de omgangsregelingprocedures. De meeste omgangsregelingprocedures (en zeker de langer durende procedures) betreffen een complexe en vaak geëscaleerde situatie tussen echtgenoten/partners. In verreweg de meeste gevallen is er tijdelijk geen contact tussen kinderen en één der ouders.

Concreet gebeurt het vaststellen van de omgangsregelingen met betrekking tot de kinderen door de Arrondissementsrechter binnen de sector Civiel in een verzoekschriftprocedure. Het omgangsrecht is vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek 1, Titel 15, Artikel 377a:

1. Het kind en de niet met het gezag belaste ouder hebben recht op omgang met elkaar.

---

¹⁵ Volgens informatie verkregen bij het Juridisch Loket.

¹⁶ Omgangsregelingen kunnen ook worden afgesproken na het uit elkaar gaan van niet getrouwde partners. Om redenen van leesbaarheid wordt hier gesproken van echtscheiding.

2. De rechter stelt op verzoek van de ouders of van één van hen, al dan niet voor bepaalde tijd, een regeling inzake de uitoefening van het omgangsrecht vast dan wel ontzegt, al dan niet voor bepaalde tijd, het recht op omgang.
3. De rechter ontzegt het recht op omgang slechts, indien:
  - a. Omgang ernstig nadeel zou opleveren voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind, of
  - b. De ouder kennelijk ongeschikt of kennelijk niet in staat moet worden geacht tot omgang, of
  - c. Het kind dat twaalf jaren of ouder is, bij zijn verhoor van ernstige bezwaren tegen omgang met zijn ouder heeft doen blijken, of
  - d. Omgang anderszins in strijd is met zwaarwegende belangen van het kind.

De procedure die wordt gevolgd is de normale verzoekschriftprocedure van artikel 261 e.v. van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Deze vangt aan met een verzoekschrift van één van de ouders, of van beide ouders gezamenlijk. Nadat de rechtbank het verzoekschrift ontvangen heeft, wordt hiervan een kopie gezonden aan de andere ouder (wanneer het geen gezamenlijk verzoek betreft). De andere ouder wordt in de gelegenheid gesteld schriftelijk te reageren. Tevens wordt een zittingsdatum bepaald. In de meeste gevallen verloopt de procedure als volgt.

Op de zitting zijn beide ouders, bijgestaan door een advocaat, aanwezig. Ook zijn aanwezig de rechter, de griffier en (soms) een vertegenwoordiger van de Raad voor de kindbescherming. Op de zitting kunnen partijen hun standpunt nog eens toelichten, en wordt geprobeerd tot overeenstemming te komen. Wanneer die overeenstemming bereikt wordt, wordt het verzoekschrift geacht aldus aangepast te zijn, en wordt een en ander vastgelegd in een beschikking. Wanneer partijen niet tot overeenstemming komen beslist de rechter. In beide gevallen kan een eindbeschikking met daarin een definitieve omgangsregeling worden gegeven, of een voorlopige regeling, waarbij proefomgang wordt afgesproken. Deze is meestal beperkt in omvang (er vindt minder en korter contact plaats dan in een reguliere omgangsregeling) en aan voorwaarden gebonden: zo kan er verplicht *begeleiding* zijn, door bijvoorbeeld een familielid, en kan bepaald worden dat omgang *op een bepaalde plaats* moet plaatsvinden.

Wanneer een proefomgang is vastgesteld, wordt een nieuwe zittingsdatum bepaald; daar wordt geëvalueerd hoe de proefomgang is verlopen, en wordt opnieuw beslist over hoe door te gaan: met een nieuwe proefomgangsregeling of met een definitieve regeling. Vanzelfsprekend kan, als er een proefomgangsregeling wordt afgesproken, of zelfs meerdere proefomgangsregelingen worden vastgesteld, de procedure lang duren.

Gedurende de hele procedure kunnen partijen ook onderling tot overeenstemming komen. Advocaten kunnen buiten de zitting met elkaar corresponderen om tot overeenstemming te komen. Partijen kunnen tijdens of direct na de zitting proberen tot overeenstemming te komen. Soms gebeurt dit op aandringen van de rechter: advocaten spreken van ‘door de rechter de gang opgestuurd worden.’ Als overeenstemming tussentijds wordt bereikt, kunnen partijen het verzoekschrift laten wijzigen in een gezamenlijk verzoekschrift, en kan de rechter op basis van het dossier een beschikking afgeven.

Bij omgangsregelingen speelt vaak ook de Raad voor de kindbescherming een prominente rol. De rechter kan de Raad voor de kindbescherming vragen om *raadsondersteuning ter zitting* en/of *onderzoek en advies*. De Raad wordt jaarlijks gemiddeld 500 keer per jaar gevraagd om

*raadsondersteuning ter zitting*¹⁷: een raadsonderzoeker ‘ondersteunt’ ouders tijdens een schorsing van de zitting - vaak bij voorlopige voorzieningen – in het komen tot gezamenlijke afspraken. De Raad wordt jaarlijks bij gemiddeld 3000 zaken om *onderzoek en advies* gevraagd.¹⁸ In deze onderzoeken staat (de ontwikkeling van) het kind centraal. Door o.a. het toepassen van mediation is het aantal verzoeken voor bemoeienis van de Raad afgenomen. In 2006 heeft de rechter 378 keer om raadsondersteuning ter zitting en in 2852 zaken om onderzoek en advies gevraagd.

De betrokkenheid van de Raad voor de kindbescherming neemt uiteraard tijd in beslag. Uit informatie van de Raad voor de kindbescherming weten we dat de gemiddelde wachttijd van de Raad in 2006 56 dagen was, waarbij wachttijd wordt geteld van binnenkomst verzoek onderzoek tot het eerste contact van de raadsonderzoeker met betrokkenen. De gemiddelde onderzoekstijd in 2006 was vervolgens 88 dagen. Dit betekent dat ‘onderzoek en advies’ totaal ruim vier maanden in beslag neemt. Dan is de rechtszaak uiteraard nog niet afgelopen, maar de Raad heeft een rapport met advies uitgebracht. Als de Raad een rapport heeft uitgebracht, gaat een medewerker van de Raad ook naar de zitting.

Procedures over omgangsregelingen kunnen zeer verschillen in lengte. Dit is onder andere afhankelijk van het aantal en type procedurestappen. Het aantal procedurestappen hangt veelal samen met de complexiteit van de onderliggende problematiek. Omdat die onderliggende problematiek in een aantal gevallen niet los te zien is van de psychologische effecten die een rechtszaak heeft op mensen, dient het verloop van de procedure meegenomen te worden in een analyse van de effecten van (de duur van) die procedure. Dit geldt voor omgangsregelingen nog meer dan voor de andere twee onderzochte zaakstypen. Daarom is besloten om in de hier besproken procedures de stappen prominenter mee te nemen in de beschrijving.

5.2 Doorlooptijden en de steekproef

In 2006 zijn door alle rechtbanken in Nederland in totaal 718 eindbeschikkingen in omgangsregelingzaken vastgesteld. De gemiddelde doorlooptijd is landelijk 341 dagen, de mediaan ligt op 215 dagen en het negende deciel op 806 dagen. In maanden is de gemiddelde doorlooptijd ruim 11 maanden, de mediane doorlooptijd is 7 maanden en het negende deciel ruim 26 maanden.

De in dit hoofdstuk besproken cases zijn geselecteerd uit de omgangsregelingzaken die in het arrondissement Arnhem in 2006 zijn afgehandeld. In dit arrondissement zijn in de onderzoeksperiode 121 omgangsregelingen vastgesteld. De gemiddelde doorlooptijd in Arnhem is 350 dagen en wijkt daarmee niet significant af van het landelijke gemiddelde. De mediaan van de doorlooptijd in Arnhem is 240 dagen en het negende deciel 819 dagen.

---

¹⁷ Informatie uit gesprek met de heer Verweij, adviseur beleid Landelijk Bureau Raad voor de kindbescherming

¹⁸ Informatie uit gesprek met de heer Verweij, adviseur beleid Landelijk Bureau Raad voor de kindbescherming

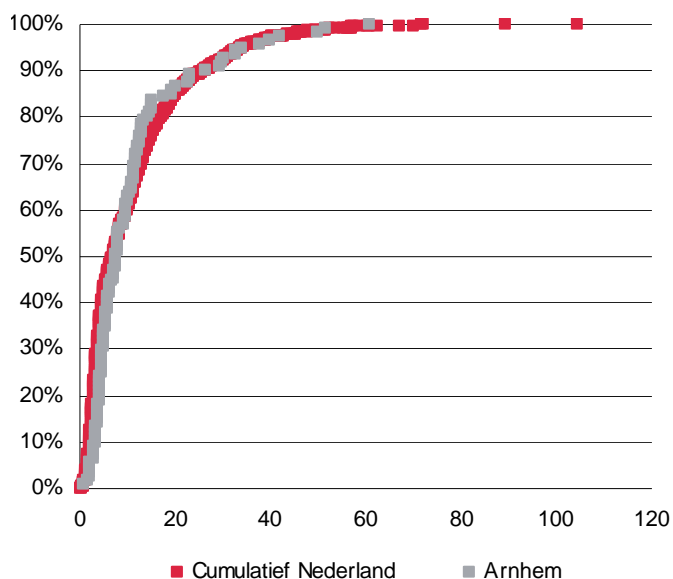
Tabel 5.1 Enkele statistieken over de doorlooptijden van omgangsregelingzaken in Nederland en in Arnhem

Omgangsregelingzaken	Nederland	Arnhem
Aantal zaken	718	121
<i>Doorlooptijden</i>		
Gemiddeld	341 dagen	350 dagen
Mediaan	215 dagen	240 dagen
9 ^e deciel	806 dagen	819 dagen
<i>% zaken dat afgedaan wordt binnen tijdsduur</i>		
Binnen 3 maanden	20,3%	8,3%
Binnen 6 maanden	45,5%	41,3%
Binnen 1 jaar	66,8%	71,9%
Binnen 1,5 jaar	81%	84,3%
Binnen 2 jaar	88,6%	89,3%

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Een preciezere weergave van de ontwikkelingen van doorlooptijden op landelijk niveau en in Arnhem wordt in Figuur 5.1 weergegeven. Uit de figuur valt af te leiden dat doorlooptijden in Arnhem niet veel afwijken van de landelijke ontwikkeling. Daarmee is Arnhem een verantwoorde keuze voor de steekproeftrekking.

Figuur 5.1 Afdoeningstermijnen omgangsregelingen (in maanden)

Bron: Raad voor de rechtspraak, bewerking SEO.

Uit het totale bestand van zaken met betrekking tot omgangsregelingen in Arnhem is een steekproef getrokken: zes zaken zijn geselecteerd met een doorlooptijd rond de mediaan en zes zaken rond het negende deciel. Er zijn alleen zaken op tegenspraak gekozen.

De cases worden in de paragrafen 5.3 tot en met 5.7 beschreven.

Tabel 5.2 Overzicht cases, looptijden en respondenten

Case	Doorlooptijd	Respondenten
Case A	6 maanden	• advocaat vader • moeder • advocaat moeder
Case B	11 maanden	• moeder • advocaat moeder • vader • advocaat vader
Case C	24 maanden	• advocaat vader
Case D	24 maanden	• moeder • advocaat moeder
Case E	27 maanden	• vader • advocaat moeder • advocaat vader

5.3 Case A (6 maanden)

Beschikbaar materiaal:

- dossier;
- interview advocaat vader;
- interview moeder.

De ouders zijn al enkele jaren geleden gescheiden. Ze hebben twee kinderen, een dochter van 13 en een zoon van 10. Het echtscheidingsconvenant bevatte een omgangsregeling. Begin 2006 vraagt de moeder een nieuwe omgangsregeling, die slechts op details afwijkt van hetgeen bij convenant was afgesproken, maar waarin een en ander wat meer gedetailleerd wordt vastgelegd. Aanleiding is wrevel over het eenzijdige bepalen van breng- en haaltijden van de vader, en gebrekkige communicatie. Partijen komen (op aandringen van de advocaten) onderling tot overeenstemming vóór de eerste zitting (die drie maanden na het indienen van het verzoekschrift gepland was), die dan ook wordt afgelast. Het verzoekschrift wordt aangepast, en drie maanden later volgt een beschikking conform het verzoekschrift.

Tegelijk met het verzoekschrift voor de omgangsregeling heeft de vrouw een verzoekschrift ter verbodiging van de kinderalimentatie ingediend. Deze kwestie is uiteindelijk onderling geregeld.

Gevolgen voor moeder

Over de aanleiding vertelt de moeder het volgende. Het reguliere contact verliep goed, maar het conflict ontstond omdat de vader het in de vakanties liet afweten: de kinderen konden dan niet bij hem terecht. Op een zeker moment moest moeder naar het ziekenhuis; toen de vader gebeld werd of hij de kinderen op kon vangen zei hij dat hij niet kon. Dit was voor moeder de druppel die de emmer deed overlopen. Ze is toen naar een advocaat gegaan die alles in gang heeft gezet. Zij heeft toen - met de advocaat - een voorstel gedaan, en dit is direct geaccepteerd door de vader. De moeder stelt dat zij altijd geruzie heeft willen voorkomen in het belang van de kinderen, en ook nu een heel redelijk voorstel deed, vandaar dat het direct geaccepteerd werd.

Ze vermoedt dat de advocaat van de vader daar veel mee te maken heeft gehad. Zij vermoedt dat de advocaat gezegd heeft dat het een alleszins redelijk voorstel was, en dat daardoor bij de vader 'het kwartje viel'. Uiteindelijk meent ze dat het er vooral om ging dat een gezaghebbende derde - in dit geval de advocaat - en wellicht de dreiging van een rechterlijke beschikking de man tot meegaandheid heeft bewogen.

Inmiddels zijn de verhoudingen tussen partijen genormaliseerd. De ouders communiceren weer en in goed onderling overleg wordt alles - conform de omgangsregeling - geregeld. De vader kan ook weer gewoon koffie komen drinken bij het ophalen en terugbrengen, en zij kunnen zaken als de school en sportclubs van de kinderen bespreken. Voorheen bleef hij in zijn auto zitten en stond hij op de stoep te toeteren als hij de kinderen op kwam halen.

De nieuw afgesproken haal- en brengtijden zijn meteen ingegaan toen de afspraken waren gemaakt: er is dus niet gewacht totdat de beschikking (drie maanden later) werd afgegeven. Met de vakanties is het anders gegaan, de vader kon dat op korte termijn niet regelen op zijn werk. Begin 2007 heeft hij de vakanties voor het hele jaar vast laten leggen bij zijn werkgever, en dat is nu naar tevredenheid van beiden geregeld.

Volgens de moeder heeft de procedure als zodanig een zeer positieve uitwerking gehad, het heeft gefungeerd als breekijzer, zodat ouders weer aan het communiceren kwamen, en de situatie is nu veel beter dan voor de procedure. Zij is daar heel positief over.

De moeder is echter wel bitter dat het op zo'n kostbare manier heeft moeten gaan. De hele zaak heeft alleen maar voordelen gehad, maar het heeft te veel gekost. Zij had een advocaat op basis van toevoeging, maar moest een eigen bijdrage betalen van €700 voor de omgangsregelingprocedure en de alimentatieprocedure samen.¹⁹ De moeder heeft er maanden over gedaan voor ze de advocaat kon betalen. Verder heeft ze geen kosten gehad.

Tegelijk met het verzoekschrift voor de omgangsregeling heeft de vrouw een verzoekschrift ter verhoging van de kinderalimentatie ingediend. De kwestie die speelde was volgens haar dat bij de berekening van alimentatie het basisinkomen wordt meegerekend, terwijl vader een groot deel van zijn inkomen heeft uit onregelmatigheidstoelagen. Hij kon dus meer betalen. De man wilde dat niet. Ook hier speelt bitterheid van mevrouw een rol: ze noemt bijvoorbeeld dat de vader dure kleren aan heeft wanneer hij de kinderen op komt halen, maar niet wil meebetalen aan jassen en schoenen voor de kinderen wanneer zij daarom vraagt. Uiteindelijk heeft zij gezegd: "als jij niet meer wilt betalen dan moet je gaan sparen voor de kinderen." Dat is gebeurd, en zo is de zaak ook geschikt.

Gevolgen voor de advocaat van de vader

Toen de advocaat van de vader het verzoekschrift onder ogen kreeg vond hij het wat overtrokken om daarmee naar de rechter te gaan, hij vond dat dit onderling geregeld kon worden. Hij heeft de advocaat van de moeder gebeld en gezegd "met een beetje sturing van onze kant komen we hier onderling wel uit, ze zien ons aankomen bij de rechtbank". Later in het gesprek komt hij hierop terug, en zegt dat het vaker zo gaat: "dan zit je een uur in de trein, zit je daar, zegt zo'n rechter: 'zo, u wilt dit, u wilt dat, zullen we het dan maar halverwege doen?' en dan hobbelt je met zijn allen weer terug naar het station. Op basis van je ervaring zie je van tevoren aankomen dat het zo zal gaan." In zijn perceptie zijn de bij deze zaak betrokken advocaten onderling tot een compromis gekomen.

---

¹⁹ Aangezien de alimentatieprocedure ongeveer hetzelfde verliep, snel en zonder zitting, kan ervan uitgegaan worden dat de eigen bijdrage voor omgangsregeling ongeveer € 350,- was.

De advocaat geeft uitleg waarom de zaak alsnog zes maanden heeft geduurd. De enige vertragende factor die er lijkt te zijn is de late bevestiging van de gemaakte afspraken door hemzelf. Het is niet helemaal duidelijk hoe de gang van zaken hier precies is geweest, waarschijnlijk een vergissing in de communicatie. De advocaat van de moeder heeft een brief opgesteld waarin de afspraken waren vastgelegd, en na akkoord van de advocaat van de vader de brief naar de rechtbank gestuurd met het verzoek het verzoekschrift aldus aan te passen en een beschikking af te geven. Drie maanden later kreeg de advocaat van de vader een brief van de rechtbank dat hij de afspraken niet bevestigd had. Toen heeft hij alsnog een briefje gestuurd. De beschikking is vrij snel daarna afgegeven. Dat het fout is gegaan komt volgens hem misschien doordat (de secretaresse van) de advocaat van de wederpartij niet de voor akkoord getekende en terug gefaxte conceptbrief naar de rechtbank heeft gestuurd, maar een opnieuw uitgetypt exemplaar. Het kan ook zijn dat de rechtbank het simpelweg niet heeft geaccepteerd als bevestiging.

De advocaat heeft voor de zaak de standaard toevoeging gekregen. Hij heeft geprobeerd de kosten voor zijn cliënt laag te houden. Wanneer hij formeel had geopereerd, had hij procureur moeten stellen bij de rechtbank Arnhem. Zijn cliënt had dan waarschijnlijk griffierecht moeten betalen. Om die reden heeft hij niet alleen geprobeerd het onderling op te lossen vóór de zitting, zodat deze niet door hoefde te gaan, maar hij heeft ook de Arnhemse advocaat van de wederpartij de afspraken laten vastleggen. Overigens is voor de latere bevestigingsbrief ook geen procureurstelling of griffierecht gevraagd hoewel de rechtbank dat formeel wel had kunnen eisen. De advocaat zegt dat hij hier zelf ook belang bij heeft: hij moet het griffierecht voorschieten en maar zien of hij het op zijn cliënt kan verhalen.

Tegelijk met het verzoekschrift voor de omgangsregeling heeft de vrouw een verzoekschrift ter verhoging van de kinderalimentatie ingediend. Volgens de advocaat van de vader heeft hij in eerste instantie uitgelegd dat en waarom de vader niet meer kon betalen. Gedurende de procedure ging de vader samenwonen met zijn nieuwe vriendin waardoor hij meer financiële ruimte kreeg. De alimentatiekwestie is uiteindelijk onderling opgelost, de advocaat weet niet of de omgangsregeling daarbij een rol heeft gespeeld.

De advocaat heeft geen aanwijzing dat de ene procedure begonnen is om in de andere druk uit te oefenen. Hij heeft zich niet echt met de alimentatiekwestie bemoeid. In het algemeen beïnvloeden de twee elkaar wel. Meestal is de houding als volgt: “als je de kinderen wilt zien moet je ervoor betalen”.

De advocaat merkt verder op dat hij alimentatie en omgangsregeling ook gescheiden wil houden. Bij omgangsregelingen neemt hij de rol van de bemiddelaar aan. Echter als het om alimentatie gaat dan neemt hij de rol van bemiddelaar niet aan, omdat de belangen hier anders liggen: het is meestal in het belang van het kind “eruit te slepen wat eruit te slepen valt”. Dat geldt natuurlijk in het geval er opgetreden wordt voor de verzorgende ouder.

Gevolgen voor vader

De advocaat van de vader werkte op basis van toevoeging. Onduidelijk is of vader hierbij een eigen bijdrage moest leveren. Moeder vermoedt dat vader meer financiële consequenties had van de twee zaken dan zijzelf (€ 700,- eigen bijdrage), aangezien die meer inkomen had dan zij.

Volgens de advocaat van de vader heeft de vertraging in de uitspraak (door waarschijnlijk een miscommunicatie) geen extra kosten opgeleverd in deze zaak, in financiële noch in emotionele zin.

Gevolgen voor advocaat moeder

De advocaat van de moeder werkte op basis van toevoeging, waarbij de moeder een eigen bijdrage heeft moeten betalen. We hebben geen aanwijzingen gevonden dat de doorlooptijd van de procedure gevolgen zou hebben gehad voor de advocaat van de moeder.

Gevolgen voor de kinderen

Volgens de moeder heeft de zaak voor de kinderen positief uitgedrukt: zij vonden het ook niet leuk dat ze zo weinig bij vader waren. Moeder merkt nog op dat kinderen over het algemeen veel incasseringsvermogen hebben, en wel tegen een stootje kunnen.

Volgens de advocaat van de vader was dit geen bijzonder emotionele zaak, meer een kwestie van wrijving en prestige. De kinderen hebben weinig van alles meegekregen, aldus de advocaat. Het betrof vooral een conflict tussen de ouders, waar de kinderen eigenlijk niet veel mee van doen hadden en weinig van meegekregen zullen hebben. De advocaat heeft de kinderen overigens nooit gezien.

Uit de interviews is niet gebleken dat de duur van de zaak een effect zou hebben gehad op de kinderen. Het ging hier om een zaak met een normale doorlooptijd waarin de partijen onderling tot een oplossing zijn gekomen. Zodra de afspraken waren gemaakt ging de nieuwe regeling (in hoofdlijnen) in, er werd niet gewacht op de eindbeschikking.

In deze zaak lijkt de doorlooptijd geen rol gespeeld te hebben: het analysekader zoals weergegeven in tabel 5.2 blijft leeg.

Tabel 5.2 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case A – gewone doorlooptijd

	Moeder	Advocaat moeder	Vader	Advocaat vader	Kinderen	Totaal
Geen effecten						0
Totaal	0	0	0	0	0	0

5.4 Case B (11 maanden)

Beschikbaar materiaal:

- dossier;
- interview moeder;
- interview advocaat moeder;
- interview vader;
- interview advocaat vader.

In deze zaak wil de moeder een omgangsregeling met de jongste van haar twee minderjarige dochters (een meisje van 11 en een meisje van 14 jaar). Bij de echtscheidingsbeschikking is een proefomgangsregeling vastgesteld: de jongste dochter is de komende vier maanden één weekend per maand en elke woensdagmiddag bij haar moeder. De

definitieve omgangsregeling wordt vier maanden aangehouden. Vier maanden later volgt een 'beschikking na echtscheiding' waarbij de definitieve beslissing over de omgangsregeling wordt aangehouden en een verwijzing plaatsvindt naar de kinderrechter. De zitting bij de kinderrechter vindt plaats zes maanden na de echtscheidingsbeschikking. Er wordt een 'voorlopige omgangsregeling' vastgesteld. Het rapport van de Raad voor de kinderbescherming komt drie maanden later. De definitieve vaststelling van de regeling komt 11 maanden na de echtscheiding tot stand.

Er liep ook een alimentatiezaak.

Gevolgen vader

De vader is erg terughoudend met het geven van zijn visie op het hele verhaal. "Waar wou u naar toe met dit gesprek, het verandert er toch allemaal niet door." De kinderen zijn al sinds de echtscheiding bij hem. "Inmiddels is de oudste al 15, dus de langste tijd voor een regeling hebben we al gehad" - zo luidt zijn commentaar. De procedure heeft wel lang geduurd, maar dat maakt hem eigenlijk niet zo veel uit. Er loopt nog steeds een zaak over partneralimentatie. Daar baalt hij van: "zij zit maar op haar luie kont op de bank, ze werkt niet en ik maar betalen".

Hij weet niet, en het interesseert hem ook niet, hoe het komt dat de procedure zo lang heeft geduurd als hij duurde: of de advocaat de zaak liet liggen of de rechtbank.

De advocate van de vader heeft de indruk dat de vader vrij nuchter is en niet veel te lijden heeft gehad van de lengte van de procedure. Zijn (eigen) bedrijf ging ook gewoon door.

Maar zoals bij elke procedure was ook hier sprake van stress. "Het is natuurlijk wel zo dat als een procedure een half jaar korter duurt, er ook een half jaar minder stress is. Pas als de zaak is afgesloten kan je verder."

De advocate van vader stelt wat betreft de financiële kant van de zaak dat de vader het meest heeft geleden onder de nota's van de advocaat, al ging het hier om een gemiddelde prijs. Vader heeft zich echter door de kosten niet laten weerhouden om in beroep te gaan tegen de alimentatiebeslissing.

Volgens de advocate heeft vader geen andere financiële gevolgen van de zaak dan de advocaatkosten. Hij heeft geen financiële beslissingen genomen die anders waren geweest als de procedure korter had geduurd.

Gevolgen moeder

De moeder wil wel haar ervaringen vertellen: "als ik iets kan betekenen ter ondersteuning van anderen, dan wil ik dat wel doen". Zij vertelt dat het uitsluitend gaat om de omgangsregeling met de jongste dochter. De oudste dochter was al 12 toen vader en moeder uit elkaar gingen en zij had zelf de keuze. Zij was papa's kindje, de jongste trok meer naar moeder. De kinderen hadden al het een en ander meegemaakt rond de scheiding. Moeder is in de psychiatrische zorg beland en heeft in de periode voor de echtscheiding maandenlang therapie gehad. Toen het op een gegeven moment "weer mega uit de hand gelopen was", vertrok ze bij haar echtgenoot. Omdat de kinderen al zoveel hadden meegemaakt, ze niet wist waar ze naar toe moest en geen eigen inkomen had, heeft ze de kinderen bij haar man gelaten. De uitkering die ze aanvraagde werd pas enkele maanden later verstrekt. Toen pas kon ze de APK-keuring betalen en haar kind weer zien. Niet veel later is ze gaan werken als schoonmaakster.

De moeder vindt dat de zaak veel te lang geduurd heeft. Ze denkt dat haar ex de procedure heeft opgehouden doordat de vader "allerlei vuile was over haar buiten hing bij de rechter en de Raad".

De Raad heeft de zaak niet vertraagd: daar konden ze al een week na de zitting terecht. De rechtbank heeft dus wel geprobeerd om partijen te laten communiceren, om een opening te vinden voor een regeling. Na het tweede gesprek bij de Raad is haar ex echter afgehaakt. Hij stelde zich voortdurend op als ‘de gebeten hond’ en als degene die alleen maar alimentatie moest betalen. Zij wilde wel serieus contact, want ‘het gaat om de kinderen’.

Moeder vindt dat zij en vader in de periode van de rechtszaak niet dichterbij elkaar zijn gekomen. Ze waren al ver verwijderd van elkaar voor de procedure, tijdens de procedure zijn ze nog verder uit elkaar gegroeid. “Als het idee van de rechtbank is dat de tijd ervoor zorgt dat de scherpe kantjes van de verstoorde relatie van de ouders eraf gaan en dat ze weer met elkaar gaan praten, dan moet de rechtbank dat toch sneller vaststellen dan na maanden. Het kan namelijk ook dat de relatie alleen maar verslechtert.”

Ook het werk van moeder heeft geleden onder de procedure. Op haar werk was ze wel eens afwezig als er een zitting aan zat te komen, maar ze heeft er ook veel begrip ervaren.

Zij moest ook steeds vrij nemen als ze naar de rechtbank of Raad moest. Ze moest dat regelen met haar chef en het was altijd onbetaald verlof. Als de procedure sneller was gegaan, dan had ze minder vaak vrij hoeven nemen (nu: ongeveer zes keer). Ze heeft verder geen financiële uitgaven gedaan, want ze had gewoon niks. Bij de boedelscheiding koos moeder voor de auto met het oog op de kinderen: zo kon ze de kinderen bezoeken.

Over de overige financiële gevolgen vertelde moeder dat ze ‘een advocaat van onvermogen’ had en dus alleen een eigen bijdrage betaalde.

Tijdens de procedure had ze ook veel stress. Als de procedure korter had geduurd zou er minder stress zijn geweest. Zij zou niet zo mager zijn geworden als nu het geval is. “Toen de procedure was afgerond was iedereen heel opgelucht.”

Over de uitspraak is moeder tevreden. Volgens haar gaat het nu goed. Haar ex had er wel moeite mee het jongste kind naar haar toe te laten gaan. Hij houdt zich wel aan de afspraken, maar er is absoluut geen sprake van een harmonieuze situatie. Hij wil niets met zijn ex te maken hebben. Ze blijft in de auto zitten tot het kind naar buiten komt. Zijn nieuwe partner sms’t wel eens als er iets moet met het kind. Het zint vader niet dat de jongste wel definitief naar moeder zou willen. Misschien heeft dat te maken met het feit dat hij dan meer moet gaan betalen.

Na de procedure was er rust. De jongste wil nu zelfs bij moeder wonen. Moeder heeft tegen de jongste gezegd dat zodra ze een eigen woning heeft toegewezen gekregen, het meisje kan komen. Zo nodig stapt ze naar de rechter om dat voor elkaar te krijgen.

Ook de oudste, die buiten de omgangsregeling valt, belt en sms’t wel eens. Ze is zelfs al een weekendje bij haar geweest, maar moeder wil niets forceren.

De advocate van moeder vindt ook dat de zaak lang heeft geduurd. De alimentatiezaak leverde veel druk op voor de omgangsregeling. Op een gegeven moment zijn die zaken gescheiden. Vanaf toen ging het beter. “Partijen zijn net kempfanen en ze koppelden financiële zaken steeds aan omgang.” Dat gebeurt in veel omgangszaken en advocaten spreken dan ook onderling wel van ‘Kijk- en luistergeld’: als je als ouder je kind wil zien, zul je er ook voor moeten betalen.

Toen de Raad werd ingeschakeld bij deze zaak kwam de omgangsregeling in een stroomversnelling. Volgens de advocate van de moeder is de kloof tussen de ex-echtelingen in de loop van de tijd niet groter geworden. Wel voelde haar cliënte, die heel veel heeft meegemaakt, zich in de loop van de tijd méér gesterkt in haar streven naar een goede regeling. Doordat het allemaal langzaam ging is de pijn van de echtscheiding verminderd. De advocate heeft niet vastgesteld dat het expliciet beleid zou zijn van de rechtbank om procedures om

omgangsregelingen langzaam te laten gaan. Ze vindt het wel frustrerend dat de rechtbank de zaak pas twee tot drie maanden na het advies van de Raad op zitting bracht. Dat gaf de nieuwe partner van vader de gelegenheid om zich ermee te gaan bemoeien. De hele toestand heeft 'gevreten' aan de moeder. De jongste dochter heeft daar heel wat van meegemaakt. Dat leverde veel spanning op.

Financieel waren er volgens de advocate van moeder niet veel gevolgen: de moeder gaf wel eens cadeautjes aan het kind om het leed te verzachten. Ze had ook een huisdier bij moeder. Verder waren er geen financiële uitgaven mogelijk. De advocaat van moeder is van mening dat het in deze zaak niet beter was geweest als de procedure korter had geduurd. Juist doordat het wat langer heeft geduurd, is er wat rust gekomen. De omgangsregeling loopt nu goed. Er is goed over gepraat en het is goed dat de Raad is ingeschakeld. De tijd hielp om zaken te kunnen verwerken. Ze hoopt dat de Raad het vol kan houden om snel na de zitting in actie te komen. In het arrondissement waar ze de meeste zaken doet, moeten mensen soms drie à vier maanden wachten en dan zijn ze soms al weer vergeten wat ze hadden afgesproken bij de rechter.

Gevolgen voor de kinderen

Volgens moeder is het voor de kinderen niet goed als de zaak lang duurt: "trek zo'n zaak niet te lang, want daar pak je de kinderen het hardst mee". Haar kinderen hadden er ook last van, al vond zij bijvoorbeeld dat het met het jongste kind wel goed ging op school. Wat moeder zorgen baarde was dat het kind af en toe opmerkingen maakte dat ze voor papa moest kiezen. Moeder heeft haar toen gerustgesteld en gezegd dat ze niet voor papa of voor mama moest kiezen, maar voor zichzelf. Op het oudste kind, een binnenvettertje, had ze niet zoveel zicht.

De advocate van vader vindt dat de vaststelling van de omgangsregeling wel lang heeft geduurd, maar in dit geval niet te lang. Over het algemeen vindt ze dat je er niet te lang over moet doen een regeling vast te stellen, in verband met de vervreemding die kan optreden tussen kind en ouder. In dit geval was het wel goed dat de procedure wat langer duurde. De moeder had veel problemen en de vader zag het niet zitten dat zij de kinderen kreeg.

Daarnaast vindt ze het van groot belang dat er tussentijds omgang is geweest. Ook vindt ze belangrijk dat - als de rechter op zitting afsprekt dat partijen naar de Raad gaan - een afspraak bij de Raad ook spoedig daarna gerealiseerd kan worden. In dit geval lukte dat ook binnen een week. Haar advies is: maak de omgangsregeling los van het andere gedoe rond echtscheiding en kom snel met een tussenbeschikking. Ze vindt dat advocaten tot taak hebben daarin met creatieve oplossingen te komen.

Uiteraard hebben de kinderen in deze zaak last gehad van de hele gang van zaken. Toch verwijst deze advocate naar een gunstige ontwikkeling tijdens de zaak. De oudste dochter wilde eerst niet echt naar de moeder, maar de moeder drong daar ook niet op aan. In de loop van de tijd is de relatie tussen moeder en de oudste dochter wat bijgetrokken.

Gevolgen voor advocate vader

Volgens de advocate van vader is de hoeveelheid werk voor de advocaat afhankelijk van het aantal zittingen, producties etc., maar in de regel zijn er geen grote variaties bij omgangsregelingen. De advocate van de vader kon haar uren bij vader declareren. Ondanks de relatief lange duur van deze procedure ging het uiteindelijk om een gemiddelde declaratie. Als een zaak bijvoorbeeld maanden bij de Raad ligt, dan doet de advocaat ook maanden niets in de zaak.

Verder vertelt zij dat de kosten rond de omgangsregeling vaak niet duidelijk worden onderscheiden van andere kosten rond echtscheiding. Zij stuurt zelf iedere maand nota's zodat mensen nog weten wat de advocaat gedaan heeft.

Verder vertelt de advocate het volgende. Over het algemeen duren procedures om omgangsregelingen lang omdat ze meelopen in het totaalpakket van echtscheiding, alimentatie e.d. Het is vaak een soort *package-deal* die wordt gesloten. De advocaat vindt het zonde dat de omgangsregeling zo zit 'ingepakt' en zij is er voorstander van dat zo snel mogelijk omgang wordt vastgelegd in een voorlopige regeling. Dan ligt er iets vast en de omgang loopt. Zij vindt het ook een taak van de advocaat om daarin creatief te zijn. Als een ouder huiverig is voor omgang met de andere ouder dan kan je regelen dat er altijd een derde bij aanwezig is of dat de omgang plaatsvindt in een omgangshuis. Zodra de Raad erbij betrokken wordt gaat het vaak lang duren.

Gevolgen voor advocate moeder

De advocate heeft geen gevolgen opgegeven die op haarzelf van betrekking waren. Zij werkte op basis van toevoeging. Voor zover ze meerwerk had door de langere doorlooptijd heeft zij daarvoor geen vergoeding gehad.

De gevolgen voor betrokkenen in deze zaak zijn in Tabel 5.3 samengevat.

Tabel 5.2 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case B – gewone doorlooptijd

	Moeder	Advocaat moeder	Vader	Advocaat vader	Kinderen	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk	0	0	0	0		0
Meer ruimte om taken vervullen	+ ¹					+
Emotionele gevolgen	- ² 0 ³			0	0/- ² 0 ³	?
Overige individuele gevolgen	- ⁴					0/-
Totaal	?	0	0	0	0/-	?

¹ Wellicht meer rust en tijd om een en ander te verwerken. Meer gesterkt in haar streven naar een goede regeling.

² Stress.

³ Vervreemding: speelde hier niet, er is tussentijds omgang geweest.

⁴ Op werk afwezig (letterlijk en figuurlijk).

5.5 Case C (24 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview advocaat vader.

Niet lang nadat vader en moeder uit elkaar zijn gegaan is het contact tussen de vader en de tweejarige dochter verbroken. Drie jaar later wil vader het contact weer herstellen. Het verzoekschrift wordt drie en een half jaar na de breuk ingediend. De voorgeschiedenis van de ouders is problematisch, de vader heeft psychische problemen gehad en de directe aanleiding voor het verbreken van de relatie was een situatie van huiselijk geweld. Wanneer het verzoekschrift wordt ingediend lijkt de vader zijn leven weer op de rails te hebben, mede met begeleiding door de reclassering. Hij woont samen met een partner met zes kinderen.

Nadere uitleg over de zaak

De advocaat van de vader, de enige respondent in deze zaak, geeft uitgebreid uitleg over de zaak. De eerste en voornaamste oorzaak van de lange doorlooptijd is het grote aantal proceshandelingen: drie zittingen, twee tussenbeschikkingen. Deze staan niet op zichzelf, maar hangen samen met de problematische situatie aan het begin van de procedure.

Deze advocaat was niet de eerste advocaat die door vader is benaderd. De vader is bij zijn vorige advocaat weggegaan omdat er 'geen schot in de zaak zat'. Dit is voor deze advocaat de reden om te stellen dat het met de vader goed ging en dat deze wist wat hij wilde: hij zette immers consequent door. Hij diende daarom het verzoekschrift in.

Gedurende de procedure blijft de moeder de vader wantrouwen en de communicatie blijft lang slecht. De moeder zegt mee te willen werken aan een omgangsregeling, maar in de loop van de twee jaar lijkt zij toch het liefst zo min mogelijk omgang te willen, ook omdat de situatie rond vader niet helemaal duidelijk is. De reden dat de moeder de omgang tussen vader en kind heeft stopgezet, was dat de vader ook tegenover de nieuwe partner geweld had gebruikt. Ook heeft de vader zelfmoordpogingen gedaan.

Drie maanden na het verzoekschrift vindt de eerste zitting plaats. Het gaat goed met de vader en zijn nieuwe partner. Er wordt ter plekke een proefomgangsregeling overeengekomen, waarbij voorlopig omgang tussen vader en kind onder begeleiding van de moeder van vader (de oma van het kind dus) en bij haar thuis plaats moet vinden. De tussenbeschikking waarbij de begeleide proefomgangsregeling wordt vastgelegd volgt drie maanden na de zitting. Een half jaar later loopt het proefverlof vast: de vader en zijn moeder (oma dus, die de omgang zou moeten begeleiden) raken gebrouilleerd, zodat de afgesproken begeleiding niet gerealiseerd kan worden. Moeder beschuldigt de vader opnieuw van huiselijk geweld, terwijl de vader stelt dat het om ruziënde kinderen ging.

Een jaar na de eerste zitting volgt daarom een tweede zitting. De rechtbank is volgens de advocaat van de vader in eerste instantie te veel met de moeder meegegaan. Op verzoek van de advocaat is voor de tweede zitting een andere rechter op de zaak gekomen. Deze zitting duurt lang en er is zowel van de zijde van advocaten, als van de rechter en de vertegenwoordiger van de Raad voor de kindbescherming veel sturing en aandringen op het bereiken van overeenstemming. De advocaat stelt dat het de rol van de advocaat is om je cliënt een zetje te geven een bepaalde kant op, maar de cliënt van de wederpartij moet dat natuurlijk ook doen. Maar soms lukt het niet en dan moet de rechter ook kordaat optreden. Vandaar dat een nieuwe rechter is gevraagd in deze zaak, de eerste deed dat niet. Met de tweede rechter kwam er schot in de zaak. De nieuwe rechter heeft resoluut knopen doorgehakt.

Overigens blijkt ook tijdens deze zitting er nog veel wantrouwen te zijn, maar dat er een omgangsregeling moet komen is voor alle partijen duidelijk. Ook is duidelijk dat het kind graag omgang wil. Er wordt ter plekke een oplossing gezocht, en de begeleiding wordt ondergebracht bij de zus van de vader. De tussenbeschikking volgt ditmaal snel: na drie weken. Hierin worden vier proefmiddagen vastgelegd, waarna opnieuw een zitting zal komen. Die zitting, gepland voor drie maanden na de tweede zitting (en 18 maanden na het verzoekschrift), wordt echter uitgesteld met nog eens drie maanden omdat de moeder dan hoogzwanger is.

Bij de derde zitting blijkt dat de moeder weinig vertrouwen blijft hebben in de vader. De rechter en een vertegenwoordiger van de Raad voor de kindbescherming proberen vertrouwen te wekken. De vader is zeer open over zijn persoonlijke voorgeschiedenis en de huidige situatie. Toch wil de moeder eigenlijk nooit meer dan één keer in de vier weken omgang. De rechter en

Raad geven aan dat dat niet goed is voor het kind. Beide partijen geven aan geen zin meer te hebben in w er een tussenbeschikking, en vragen een eindbeschikking. Die volgt uiteindelijk dan ook: er wordt een opbouwregeling afgesproken, die daarna overgaat in een reguliere omgangsregeling. Volgens de advocaat van de vader is die omgang inmiddels tot stand gekomen en verloopt hij naar ieders tevredenheid. De begeleiding is al enige tijd geleden gestaakt.

Volgens de advocaat van vader was er eigenlijk geen sprake van een probleem aan de kant van de vader en had omgang direct kunnen starten. Het dossier laat zien dat het wantrouwen van de moeder wellicht achteraf gezien niet nodig was geweest, maar op het moment dat het verzoekschrift werd ingediend door de feiten en omstandigheden werd gerechtvaardigd. Opvallend is verder dat de Raad voor de kindbescherming in deze zaak niet nodig werd geacht.

Gevolgen voor vader

Emotionele kosten en baten van de lange doorlooptijd zijn voor zover de advocaat van de vader kan overzien beperkt gebleven. De advocaat van de wederpartij heeft daar ook veel aan bijgedragen, aan beide zijden is de cli ent gekneed zodat er een werkbaar compromis uitkwam.

Gevolgen voor de kinderen

De advocaat stelt dat kinderen in het algemeen veel incasseringsvermogen hebben. Ook als er bijvoorbeeld  en of anderhalf jaar geen omgang is komt het meestal wel goed, als het eenmaal weer opgebouwd is. De advocaat van de vader gelooft dat de blijvende schade op kinderen vaak overdreven wordt. Het hangt natuurlijk ook van de feitelijke toestand af: wanneer er duidelijk contra-indicaties zijn dient geen omgang tot stand te komen.

De effecten voor het kind waren in dit geval beperkt, het was duidelijk dat het kind graag omgang wilde. In dit geval hielp het ook dat er in het nieuwe gezin van de vader kinderen waren, het kind komt dan in een leukere situatie terecht en aardt gemakkelijker. Ook de nieuwe partner van de vader steunde hem volledig, zij is bijvoorbeeld naar alle zittingen meegekomen met de vader. Omdat iedereen zag dat er hoe dan ook een omgangsregeling zou komen, is er door alle partijen constructief meegewerkt en is de schade beperkt gebleven.

Gevolgen voor de advocaat van de vader

Een advocaat heeft tijd nodig om zijn werk te kunnen verrichten. De advocaat van de vader spreekt over verschillende fasen: die van de “contramine”, die van “laissez faire” en die van “zich eigen gemaakt dat het noodzaak is”. De advocaat van vader zegt meestal niet blij te zijn met een snelle reactie van de rechtbank: als een zaak te snel op zitting komt hebben de advocaten geen tijd hun cli ent te ‘kneden’. Hij ervaart voortvarendheid van de rechtbank soms eerder als ‘afraffelen’ dan als adequaat optreden.

Deze zaak was voor de advocaat van de vader een bewerkelijke toevoegingzaak. Dat betekent dat hij er niet zo heel veel aan heeft overgehouden. Het kantoor ‘draait niet op omgangsregelingen’ en betalende zaken bij de omgangsregelingen komen niet vaak voor. Maar hij vindt ook dat je moet afmaken waar je aan begonnen bent, en dat betekent ten eerste dat als je een echtscheiding doet je ook de erbij horende zaken doet, zoals over een omgangsregeling. Ook doe je gewoon de bewerkelijke zaken. Je weet van tevoren ook vaak niet hoeveel werk ergens in gaat zitten. In een extreem geval heeft de advocaat eens uitgerekend dat hij uiteindelijk 24 cent per uur had verdiend. Hij zegt dat de toevoeging voor omgangsregelingzaken te laag is: “men heeft niet in de gaten hoe bewerkelijk dat is.” Het is geen gewone procedure, omdat er veel tijd gaat zitten in het

bewerken van de cliënt: die moet ervan overtuigd worden dat het om het belang van het kind gaat, en wat in het belang van het kind is. Het komt er uiteindelijk op neer dat bij betalende cliënten een omgangsregeling de cliënt veel kost, en bij toevoegingzaken het de advocaat veel kost.

Over het effect van doorlooptijden op het werk van de advocaat zegt hij: “Dat je efficiënter zou kunnen organiseren wanneer de doorlooptijd langer is, is onzin. Je werkt wanneer er iets in de zaak gebeurt, niet als het je uitkomt. Je wordt gestuurd door het dossier, niet door je behoefte aan efficiëntie. Je kunt ook moeilijk vier weken van tevoren een zitting voorbereiden. Dan ben je het weer vergeten tegen de tijd dat de zitting plaatsheeft. En uiteindelijk zit je toch vaak ‘s avonds of in het weekend te werken, los van of dat uitkomt.”

Dat het extra tijd kost als een zaak langer duurt, klopt wel volgens deze advocaat. Je moet vaak opnieuw het dossier doornemen, om dingen terug te halen. Dat kost steeds extra tijd, en natuurlijk ook omdat het dossier steeds dikker wordt.

Het analysekader voor deze zaak is voor zo ver mogelijk ingevuld aan de hand van de voorhanden zijnde informatie. De resultaten zijn in tabel 5.4 weergegeven.

Tabel 5.4 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case C – lange doorlooptijd

	Vader	Advocaat vader	Moeder	Advocaat moeder	Kinderen	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk		- ¹		- ¹		-
Meer ruimte om taken vervullen		+ ²		+ ²		+
Emotionele gevolgen	0		? ³		0	?
Totaal	0	?	?	?	0	?

¹ Het was een bewerkelijke zaak op basis van toevoeging.

² Meer tijd om te 'kneden'.

³ Geen informatie over.

5.6 Case D (24 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview moeder;
- interview advocaat moeder.

Vader en moeder gaan uit elkaar als dochter één jaar oud is. Na zes jaar afwezigheid vraagt vader omgang. Elf maanden na het verzoekschrift adviseert de Raad voor de kindbescherming tegen omgang. Vader en moeder worden gevraagd om reactie. Moeder stemt in met het advies. Vader reageert niet (en blijkt onvindbaar). Ruim een jaar na het advies van de Raad (en twee jaar na het verzoekschrift) komt de eindbeschikking: geen omgang.

Gevolgen voor moeder

De moeder, verhuisd en inmiddels hertrouwd, geeft kernachtig haar samenvatting van de procedure: ‘het was slopend’.

Ze kreeg eind 2004 een brief van de advocaat van de vader over een omgangsregeling met haar dochter, die op dat moment acht jaar was. De ouders gingen uit elkaar toen het meisje één jaar oud was. Dochter was er destijds getuige van dat vader moeder in elkaar sloeg. Met vader ging het niet goed, hij was aan de drugs en zonder werk. Dochter wilde absoluut niet naar haar vader toen deze na zes jaar afwezigheid daarom vroeg. Vaders advocaat diende daarom een verzoekschrift in.

De rechter heeft de Raad voor de kindbescherming om onderzoek en advies gevraagd. Het duurde vier maanden voordat de Raad het verzoek in behandeling nam. Moeder vindt wel dat zij daar heel goed geholpen is. Bij de Raad ontmoetten moeder en dochter de vader. Vader was tijdens die ontmoetingen heel opdringerig en rook naar alcohol. Op een keer had dochter alléén een gesprek met iemand van de Raad. Moeder weet niet wat het meisje daar verteld heeft, maar de Raad adviseerde naar aanleiding van dat gesprek dat het meisje niet naar haar vader hoefde. Na het advies van de Raad kwam er een brief van de rechtbank, waarin moeder werd gevraagd te reageren op het advies van de Raad dat het meisje niet bij haar vader op bezoek hoefde.

Ze antwoordde de volgende dag dat ze daar helemaal mee akkoord was. Vervolgens hoorde ze vier maanden niets. “Ik had gewoon mijn mond kunnen houden en denken zolang ik niets hoor hoeft ze niet naar de vader.” Dat vond ze niet goed omdat ze zekerheid wilde voor zichzelf en voor het meisje. Na vier maanden stilte benaderde ze haar advocaat, die contact opnam met de advocaat van de vader. De vader bleek op dat moment onvindbaar. Zij durfde haar advocaat niet steeds te bellen, maar na nog eens vier maanden wachten, belde ze de advocaat weer. De advocaat besloot een brief te sturen naar de rechtbank. Dan duurt het nog enkele maanden totdat de rechtbank met een eindbeschikking komt.

Momenteel is er geen omgang. De moeder vindt dat niet zij maar haar dochter zelf moet beslissen als ze op enig moment wél omgang wil. Als vader er om vraagt en dochter wil niet, dan zal moeder de beslissing van de rechtbank inroepen. Tot dusverre is er geen contact, met uitzondering van af en toe een kaartje van de vader. Moeder censureert dat en als er nare dingen instaan (bijvoorbeeld: ‘je moeder houdt helemaal niet van je’) dan gooit ze de kaart weg. Is de tekst niet belastend dan krijgt het kind de kaart gewoon.

Overduidelijk is dat de zaak een grote emotionele last was voor moeder. “In die tijd ging alles heel raar en moeizaam”, vertelt zij. Zij was gestresst en het kind ook. De zaak was slopend voor haar, maar ook voor haar dochter en nieuwe partner. Het wachten was kwellend. Waar ze geen begrip voor heeft is dat zij binnen zes weken moest reageren op de brief van de rechtbank waarin haar reactie werd gevraagd over het advies van de Raad voor de kindbescherming en de vader daar absoluut niet aan gehouden werd. Zij vindt dat de rechtbank niet al die tijd op een reactie van de vader had hoeven wachten.

Toen de procedure was beëindigd was ze eerst weliswaar opgelucht over de uitkomst, maar twee weken later is ze geheel ingestort. Zij is sinds die tijd zwaar overspannen thuis en gebruikt antidepressiva. Moeder is ervan overtuigd dat de duur van de procedure een rol speelde bij haar ziekte: “het was allemaal niet zo erg geweest als de procedure korter had geduurd.”

Haar ziekte heeft ook (potentiële) financiële gevolgen. Moeder kan nog steeds niet werken, maar vooralsnog krijgt zij haar volledige salaris uitbetaald. Wel is het zo dat ze extra ziektekosten heeft: de antidepressiva worden wel vergoed, maar door de hoge kosten krijgt ze niet de teruggave van € 255 no-claim vergoeding van de verzekering.

Behalve de emotionele gevolgen van de langdurende procedure waren er ook andere consequenties met al dan niet een financieel aspect. Moeder vertelt dat ze vakanties hebben

‘tegengehouden’ vanwege de onzekerheid. Daartegenover staat dat ze veel extra’s hebben gedaan om dochter op te beuren: dagje naar de dierentuin, uit eten gaan en allerlei leuke uitstapjes. Dat kost veel geld.

Moeder heeft een paar honderd euro moeten betalen voor de advocaat. Zij kreeg de rekening van de advocaat toen de Raad onderzoek had gedaan. Daarna heeft ze geen rekening meer van hem gehad. Ze denkt dat er misschien nog ooit een rekening komt vanwege de telefoontjes die nog gepleegd zijn.

De advocaat van de moeder is van mening dat deze zaak een grote belasting is geweest voor zijn cliënte. Een ‘adempauze’ was hier absoluut niet op zijn plaats vindt hij. De ouders hadden immers al jaren geen contact.

De advocaat van moeder kan niets bedenken op het vlak van financiën, dat beïnvloed is door de lengte van de procedure. Hij weet wel dat de moeder de maximale eigen bijdrage heeft moeten betalen voor de advocaat, maar die is onafhankelijk van de duur van de procedure.

Gevolgen voor het kind

Wat betreft het kind merkt moeder op dat het tijdens de procedure heel slecht met haar ging. Ze was teruggetrokken en gestresst. Ook uit gesprekken op school bleek dat het kind erg onder de procedure leed. Na de beslissing is het maar heel geleidelijk beter met haar gegaan. Eigenlijk pas de laatste tijd kan de moeder zeggen dat het kind weer kind kan zijn. Het gaat dus beter nu. Het zou voor het kind goed zijn geweest als er eerder duidelijkheid was gekomen.

Gevolgen voor advocaat moeder

De advocaat vindt dat deze zaak extreem lang heeft geduurd. In het algemeen vindt hij dat er binnen redelijke termijn een beschikking komt, al heeft hij pas de laatste twee jaren ervaring met omgangsregelingszaken. Dat deze zaak zo lang heeft geduurd ligt volgens hem aan een samenloop van omstandigheden, namelijk de trage behandeling door de rechtbank én door de advocaat van de vader in combinatie met het feit dat de vader wellicht onvindbaar was. Hij heeft van de griffie begrepen dat het heel lang heeft geduurd voordat de advocaat van vader reageerde op het rapport van de Raad. De rechtbank is kennelijk ook passief geweest. De advocaat wil in eerste instantie niet de Raad als schuldige aanwijzen. Het is bekend dat de Raad vaak een wachtlijst heeft.

De advocaat merkt op dat er in het algemeen een voorkeur is om partijen er zelf uit te laten komen. Dat wordt niet altijd bevorderd door tijdsverloop. Zeker niet in dit geval, waar drugs, mishandeling en zwerfgedrag aan de orde waren. Overhaasting is volgens hem ook niet goed, dan heb je geen ruimte voor creatieve oplossingen.

In deze zaak was er overigens niet veel ruimte voor ‘een creatieve oplossing’. Hij heeft dan ook alleen gereageerd op vragen van de moeder over de voortgang. Hij had niet het idee dat er op stel en sprong iets moest gebeuren. Hij heeft zelf ervaren dat je als advocaat ‘niet zoveel kunt’ in deze zaken. Dit soort zaken zijn in het algemeen niet bewerkelijk voor advocaten, zo vertelt hij.

De advocaat is verder van mening dat meer voortvarendheid bereikt kan worden door procedures uit elkaar te trekken. In de praktijk blijkt dat alimentatieprocedures redelijk eenvoudig zijn. De boedelverdeling sukkelt vaak heel lang door. Veelal wordt geprobeerd partijen daar zelf uit te laten komen, lukt dat niet, dan moeten partijen alsnog naar de advocaat en gaat het geheel erg lang duren.

Daarnaast vindt hij dat er te weinig gelegenheid is voor begeleide omgang. Hij vindt het echter meer op de weg van het maatschappelijk werk liggen om daarvoor te zorgen.

Gevolgen voor advocaat vader

We hebben daar geen informatie over kunnen achterhalen.

Gevolgen voor vader

We hebben daar geen informatie over kunnen achterhalen.

Het analysekader voor deze zaak is voor zover mogelijk ingevuld aan de hand van de voor handen zijnde informatie. De resultaten zijn in tabel 5.5 weergegeven.

Tabel 5.5 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case D – lange doorlooptijd

	Vader	Advocaat vader	Moeder	Advocaat moeder	Kind	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk		? ¹		0		0
Meer ruimte taken vervullen	0	0	0	0		0
Emotionele gevolgen	? ¹		- ²		-	?
Gevolgen vertraging vonnis	?		- ³			?
Overige individuele effecten	?		- ⁴			?
Totaal	?	?	-	0	-	?

¹ Geen informatie over.

² Grote emotionele overlast, na vonnis overspannen geraakt.

³ Door onzekerheid niet met vakantie gegaan.

⁴ (Potentiële) financiële effecten van overspannen zijn: gevolgen van (langdurig) ziek zijn.

5.7 Case E (27 maanden)

Beschikbaar materiaal voor casus:

- dossier;
- interview vader;
- interview advocaat moeder;
- interview advocaat vader.

De ouders scheiden als de zoontjes 7 en 5 jaar oud zijn. Bij de scheiding is co-ouderschap afgesproken, maar dit heeft in de praktijk nooit gefunctioneerd. Tussen ouders bestaat een langlopend conflict. Kern van het conflict is dat één van de twee kinderen slecht wordt opgenomen in het nieuwe gezin van de vader (een nieuwe partner en het kind uit haar eerdere huwelijk). Het andere kind kan wel aarden in het nieuwe gezin van de vader. Wanneer de moeder een nieuwe omgangsregeling aanvraagt, blijkt dat de vader graag twee aparte omgangsregelingen wil, zodat hij de kinderen apart kan zien. De moeder vindt dat de jongens samen hun vader moeten bezoeken en streeft dus naar één gezamenlijke omgangsregeling.

Er volgt een procedure waarbij de Raad voor de kindbescherming wordt betrokken voor een bemiddelingspoging. Tevens wordt een psychologisch onderzoek uitgevoerd. Er worden ook twee langlopende proefomgangsregelingen afgesproken. Al die tijd komen partijen geen stap dicht bij elkaar. Uiteindelijk vraagt de moeder een

eindbeschikking omdat praten geen zin meer heeft. De eindbeschikking bevat een omgangsregeling die inhoudt dat de jongens één keer in de drie weken een weekend naar de vader gaan en de vakanties voor de helft bij vader doorbrengen. De gezamenlijke omgang wordt in het belang van de kinderen geacht. Als ouders daarnaast nog contact willen met de kinderen apart dan kunnen ouders daarover samen afspraken maken. De procedure loopt in totaal ruim twee jaar.

Gevolgen voor vader

De lange duur van de procedure wijt de vader vooral aan twee oorzaken: de Raad voor de kindbescherming “ging zich ermee bemoeien” en het heeft lang geduurd voordat deze verslag heeft uitgebracht. Daarnaast hebben de proefomgangsregelingen in zijn ogen lang geduurd. Hij zegt daarover: “achteraf gezien heb ik er niks aan gehad: ik heb namelijk uiteindelijk niet gekregen wat ik gevraagd heb. Maar in de gedachte van het eerst een flinke tijd proberen voor je het definitief op papier zet, daar kan ik me wel in vinden.” De vader vond het bovendien vreemd dat het twee van de drie keer erg lang duurde voordat de rechtbank een beschikking gaf. Alles afwegende had hij achteraf toch de voorkeur gegeven aan een korte maar krachtige procedure. Vader vond het vooral vervelend dat de eindbeschikking zo lang op zich liet wachten na de laatste zitting. Bij de zittingen daarvóór werd steeds een proefregeling afgesproken, waarmee hij het weliswaar niet eens was, maar waar hij zich op in kon stellen. Bij de laatste zitting had hij het idee dat de rechter ‘wat meer op zijn hand’ was, maar toen eindelijk de beschikking werd gegeven, bleek dat de rechter toch iets anders gedaan had dan hij verwachtte.

De kosten van de procedure weet vader niet precies. Hij heeft de bedragen nooit opgeteld. Gedurende de procedure kreeg hij af en toe een rekening van de advocaat en die betaalde hij dan ‘zoals je rekeningen betaalt’. Hij schat dat het totaalbedrag tussen de twee- en de drieduizend euro was. Hij kwam niet in aanmerking voor een toevoeging en heeft dus alles zelf moeten betalen. Het kan hem ook niet zo veel schelen, het ging niet om geld, en hij kon de rekening gemakkelijk betalen. Het is duidelijk dat de kosten hoger werden naarmate de zaak langer duurde. Dat lag natuurlijk aan de extra procedurestappen, maar ook aan het feit dat er vaker met de advocaat overlegd moest worden, dat kost natuurlijk ook geld.

Andere kosten heeft hij niet gehad. Hij heeft ook geen financiële beslissingen genomen die anders waren als er geen omgangsregelingzaak was.

Hem moet wel nog van het hart dat hij het idee kreeg dat de rechters vooral op de hand van zijn ex-vrouw waren, en niet naar de vader luisterden.

Wat betreft de emotionele gevolgen voor de vader geeft zijn advocate aan dat volgens haar de man niet extra geleden heeft door de lange duur. “Hij was altijd wel *cool* en rustig.”

Financieel gezien is het zo dat haar cliënt wel extra advocaatkosten heeft moeten maken door het grote aantal zittingen en haar extra verrichtingen. Zij weet verder niet van financiële beslissingen van haar cliënt waarop de lengte van de procedure van invloed was.

Gevolgen voor de kinderen

Volgens de vader heeft de lange duur van de procedure weinig effect gehad voor de kinderen. Het ging – en gaat – slecht met zijn jongste zoon in het nieuwe gezin. Dat was ook de reden dat hij de omgangsregeling anders wilde. Maar hij denkt niet dat de procedure of de lengte daarvan daarop enige invloed heeft gehad: het is een geheel op zichzelf staand probleem, en het had voor zijn zoon niets uitgemaakt wanneer de procedure korter had geduurd.

Dat het slecht ging met de kinderen, wordt door beide advocaten onderschreven. In tegenstelling tot de vader zien beide advocaten een link tussen de effecten van de lange doorlooptijd van de zaak en de problemen met de kinderen.

De advocaat van de vader vertelt het volgende: “Het gaat met de kinderen ook slechter buiten de omgangsregeling, zij hebben er duidelijk onder te lijden. De ouders verwijten dit elkaar. Vader wilde professionele gedragshulp voor de jongste.”

De advocaat van de moeder geeft het volgende aan: “Omdat de twee jongens verschillend behandeld werden, lagen ze voortdurend met elkaar in de clinch. Het jongste kind is vastgelopen en heeft uiteindelijk hulp gezocht. De moeder zag geen heil in praten met haar ex, ze wilde duidelijkheid. Toen de eindbeslissing kwam, kwam er ook een eind aan de strijd, aldus de advocaat.

Gevolgen voor moeder

De advocaat van de moeder geeft aan dat de moeder niet tevreden was over de duur van de procedure. De einduitkomst was in het voordeel van haar cliënte, daar is ze wel tevreden over.

De advocaat van moeder merkt op over de emotionele kosten, dat het heel zwaar was voor haar cliënte.

Wat betreft de financiële kosten is de advocate van moeder van mening dat er méér kosten zijn geweest voor haar cliënte door de lange looptijd, dan er geweest zouden zijn bij een normale duur. Doordat er méér zittingen zijn geweest, waren de advocaatkosten hoger. Moeder was een betalende cliënte.

Voor het overige is de advocate niet bekend met eventuele financiële consequenties van de lange duur voor haar cliënte.

Gevolgen voor advocate moeder

De advocaat van moeder vindt dat de lange duur te maken heeft met de tussenkomst van de Raad voor de kindbescherming. Er heeft een aantal zittingen plaatsgevonden, maar partijen kwamen er niet uit. Het breekpunt was dat de vader méér omgang wilde met het ene kind dan met het andere. Het was een lastige zaak omdat het voor veel mensen moeilijk is te begrijpen dat vader de kinderen apart wilde zien. Hij bekeek de problemen alleen van zijn kant en van de kant van zijn nieuwe partner. Het boterde niet tussen de partner en het jongste kind. Vader zag niet in dat het moeilijke gedrag van het kind aan hem en zijn partner te wijten was. Al met al is de lange duur te verklaren uit een samenloop van factoren:

- het standpunt van vader (hakken in het zand);
- de Raad had ook moeite met partijen; en
- partijen hebben geprobeerd met behulp van derden tot een oplossing te komen, maar dat lukte niet.

Er is ruim een jaar na het verzoekschrift een tussenbeschikking genomen. Toen al had moeder liever een eindbeschikking gezien, maar de rechter vond dat ze eerst weer samen moesten proberen tot een oplossing te komen. De advocaat vindt dat moeder echt haar best had gedaan om er met haar ex uit te komen. Toen dat niet lukte had de knoop doorgemaakt moeten worden door de rechter, omdat verder praten toch geen zin meer had.

Samenvattend is de advocaat van moeder van mening dat het beter was geweest wanneer de procedure korter had geduurd. Vooral de emotionele gevolgen voor de kinderen, de vrouw en haar nieuwe partner hadden dan beperkter kunnen zijn. Hoewel het voor een gedeelte aan henzelf heeft gelegen, had er veel leed voorkomen kunnen worden wanneer er eerder duidelijkheid was gekomen.

Gevolgen voor advocate vader

Advocate van de vader meent dat de procedure zo lang heeft geduurd omdat er een aantal keren een Raadsrapport is gekomen en er ook tijd nodig was om een bepaalde regeling uit te proberen. Haar ervaring is voorts dat wanneer je een andere zittingsdatum wil, het maanden duurt voordat je een nieuwe datum hebt. “Voordat je het weet ben je drie maanden verder.” Bij de Raad is er dan ook nog eens wachttijd. Dan zit je al gauw op 4,5 maand voor je verder kan. Zij vindt dat *alle* zaken te lang duren.

Verder vertelt ze het volgende. Als de rechtbank als beleid hanteert dat de tijd ervoor kan zorgen dat partijen zelf tot een oplossing komen en daarom de zaak wat afremt, dan vindt ze dat de slechtst mogelijke beleidsoverweging van de rechtbank. ‘Hoe eerder je erbij bent, hoe beter’. Het tijdsverloop maakt dat de verhouding verhardt en dat is ook heel slecht voor de kinderen. Een tussenbeschikking duurt vaak ook al te lang. Zij vindt ‘uiteraard’ dat het beter was geweest wanneer deze procedure korter had geduurd, omdat mensen graag zo snel mogelijk duidelijkheid willen hebben. Een periode van een half jaar voor de omgangsregeling vindt ze acceptabel. Als je naar de rechtbank moet om een omgangsregeling vast te laten stellen dan betekent dat, dat er al heel veel stuk is in de relatie. Lang procederen heeft geen meerwaarde. Begeleiding van partijen en (poging tot) mediation kosten uiteraard veel tijd, maar de wachttijden tussendoor vormen een erg groot struikelblok.

In deze zaak zijn partijen ondanks de vele pogingen en de lange procedure zeker niet dichterbij elkaar gekomen. De rechter heeft op een gegeven moment de knoop doorgemaakt. Er is wel mediation voorgesteld, maar dat is niets geworden.

De advocate van vader vindt dat er wel meer zaken zijn die lang duren, dat is niets bijzonders. Het specifieke van deze zaak is wel dat het verzoek om omgangsregeling enige tijd na de echtscheiding (begin 2000) kwam.

Verder is van belang dat zij op enig moment om een andere rechter heeft gevraagd. Niet officieel gewraakt, maar gebeld naar de rechtbank en te horen gekregen wie de zaak deed en vervolgens gevraagd of een andere rechter de zaak kon behandelen.

Tabel 5.5 vat de effecten van doorlooptijd samen in deze zaak.

Tabel 5.5 Case specifieke effecten van de doorlooptijd: case E – lange doorlooptijd

	Vader	Advocaat vader	Moeder	Advocaat moeder	Kinderen	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk	⁻¹	^{0¹}	⁻¹	^{0¹}		-
Emotionele gevolgen	⁰		⁻		^{0/-²}	-
Totaal	-	0	-	0	0/-	-

¹ Meerwerk advocaten, kosten gedragen door cliënten.

² Vader ziet geen effect van doorlooptijd op kinderen, de advocaten zien die effecten wel

5.8 Aanvullende informatie

Behalve de interviews met betrokkenen bij de geselecteerde zaken hebben wij een aantal achtergrondgesprekken gehouden met advocaten die een familiepraktijk voeren, de Raad voor de kindbescherming en medewerkers van rechtbanken. Hieronder worden de belangrijkste punten uit deze gesprekken samengevat.

Oorzaken lange doorlooptijden

Advocaten geven aan dat de meeste zaken over omgang complexe situaties betreffen. De complexiteit speelt een rol bij de lange duur van sommige procedures. De voornaamste factoren die volgens advocaten tot langdurige procedures leiden zijn:

- tussentijdse vrijwillige mediation of forensische mediation die op zich tijd kost;
- proefomgangsregelingen waarbij een bepaalde regeling over een periode uitgetoetst wordt alvorens die wordt vastgelegd in een eindbeschikking; bij sommige zaken worden meerdere proefomgangsregelingen uitgetoetst waardoor de zaak vanzelfsprekend lang gaat duren; en
- een rapportage van Raad voor de kindbescherming impliceert ook automatisch een uitloop van een aantal maanden. De gemiddelde wachttijd alvorens de Raad een dossier in behandeling kan nemen is 56 dagen. De gemiddelde onderzoekstijd is 88 dagen. Vooral de wachttijd wordt door de advocaten als een groot probleem ervaren.
- de rechtbanken zelf worden door de advocaten die we voor het achtergrondgesprek hebben benaderd als snel ervaren: daar treedt geen vertraging op.²⁰

De heer Verweij, adviseur beleid Landelijk Bureau Raad voor de kindbescherming vult de al genoemde verklarende factoren voor lange doorlooptijd aan met het volgende. Hij vertelt dat de meeste scheidende ouders er zelf of met hulp van een mediator wel uitkomen. Er zijn echter grote verschillen tussen de arrondissementen wat betreft de beschikbaarheid van mediators en het hulpaanbod (op het gebied van scheiding en omgang) voor ouders en kinderen. Daar waar veel mediators ingezet worden komen veel minder zaken bij de Raad voor de kindbescherming

²⁰ Dit klopt met het beeld in Arnhem op basis van de dossiers: de rechtbank reageert doorgaans binnen twee weken op nieuwe ontwikkelingen. Volgens de woordvoerder aldaar is dat vooral ook een kwestie van veranderend beleid binnen de rechtbank.

binnen De Raad wordt immers alleen betrokken bij een zaak (1) als mensen er niet zelf uitkomen en (2) mediation ook niet helpt en (3) de rechter de Raad om onderzoek en advies vraagt. Landelijk gezien komt het er op neer dat de Raad bij ongeveer twaalf procent van de scheidingen wordt betrokken. Maar er zijn regionale verschillen in dit percentage.

Verder vertelt de heer Verweij dat de zaken die bij de Raad binnenkomen per definitie de meest complexe gevallen zijn. “In sommige echtscheidingen is het gewoon oorlog.” Vaak zijn het situaties waar veel meer speelt dan onenigheid over de omgang: ernstige conflicten, huiselijk geweld, incest, psychiatrische problemen etc. Er is een link tussen de complexiteit van de zaak en de duur van de procedure.

Situatie waaraan kind gewend is geraakt

Bij een van de beschreven cases (case A) vertelt een advocaat dat in zijn ervaring omgang meestal goed komt als het contact eenmaal weer opgebouwd is, ook al is er één of anderhalf jaar geen omgang geweest. Toch is het zeer relevant dat omgang tussen ouder en kind zo snel mogelijk weer hersteld wordt en blijft doorgaan tijdens de procedure. In de praktijk lijken de rechter en Raad voor de kindbescherming met name te kijken naar de situatie waaraan het kind gewend is geraakt. Als er lange tijd geen omgang is geweest kan het moeilijk worden om weer een omgangsregeling tot stand te brengen.

De omgekeerde situatie

Bij omgangsregelingen gaat het vaak om situaties waarin kinderen bij de moeder blijven, de vader contact wil herstellen c.q. omgang wil en de moeder dit frustreert. Soms blijven de kinderen bij vader en is het de moeder die omgang wil (herstellen). Van deze twee situaties hebben we voorbeelden geschetst bij de casebeschrijvingen. Advocaten wijzen vervolgens nog op een derde situatie die wel eens voorkomt: de kinderen blijven bij de moeder, deze wil graag dat contact tussen kinderen en de vader blijft bestaan, maar de vader laat het afweten. Hij komt niet opdagen, hij komt te laat of komt beloftes niet na. Omdat juridische middelen om omgang feitelijk af te dwingen beperkt zijn, komen deze situaties minder snel bij een advocaat en nog minder vaak bij de rechter. Het kan aan de orde komen als de moeder, op grond van dergelijk gedrag van de vader, omgang helemaal wil stopzetten. Het motto is dan ‘alles of niets’.²¹

Veranderende houding advocaten en rechters

De advocaten signaleren sinds ongeveer vijf à tien jaar een veranderende houding bij zowel advocaten als rechters. Die veranderende houding kenmerkt zich door meer aandacht voor andere dan partijbelangen, en een ‘voor alle partijen redelijke’ opstelling. Bij advocaten leidt dat er toe dat zij tegen hun (vrouwelijke) cliënt(e) ingaan wanneer deze wil dat alle omgang tussen vader en kind wordt stopgezet of de vrouw niet mee wil werken aan een omgangsregeling. Ook proberen advocaten hun cliënten te overtuigen van wat een voor alle partijen redelijke oplossing

---

²¹ Hiervan zijn voorbeelden aangetroffen in de dossiers bij de rechtbank Arnhem.

is en, vooral, wat voor de kinderen het beste is. Advocaten voeren niet uit ‘wat de cliënt wil.’ Eén advocaat zegt: ‘ik voed mijn cliënten op’.

Alle advocaten van het kantoor met wie we het achtergrondgesprek hebben gevoerd werken vanuit deze houding; zij signaleren dat er steeds meer advocaten zo gaan werken, maar dat er ook nog advocaten zijn die ‘alles doen wat de cliënt wil.’

Ook rechters laten zich steeds meer leiden door het beginsel dat beide ouders omgang dienen te hebben, en door het belang van de kinderen. Het voorbeeld wordt gegeven dat tien jaar geleden door rechtbanken nog wel eens beargumenteerd werd dat de vader geen omgang kreeg met de kinderen, omdat de moeder het contact met de vader ‘niet aankon’, en een instabiele/emotionele moeder niet in het belang van de kinderen werd geacht. Een dergelijke redenering achten de advocaten nu ondenkbaar. In dit verband is relevant een wetswijziging uit 1998: vanaf dat moment is in de wet opgenomen dat er recht is op omgang voor beide ouders, tenzij er contra-indicaties zijn.

Adempauze

De vraag of een langere doorlooptijd mogelijk een positief effect heeft doordat partijen dan meer tijd hebben om emoties te verwerken is hiervoor al aan bod gekomen. In de literatuur wordt wel aangenomen dat een dergelijke ‘adempauze’ de emoties kan temperen, en daardoor een positief effect heeft op de uitkomst van de procedure: partijen komen dichterbij elkaar. Zonnenberg (2006, p.15-20.) stelt dat de advocaat die werkzaam is in het familierecht zich in een bijzondere positie bevindt, een positie die hij ontleent aan zijn cliëntèle. ‘Anders dan in vele andere rechtsgebieden, dient de familierechtadvocaat bij uitstek te dealen met emoties (...) Soms moet de scheidingsbemiddelaar gewoon een aantal maanden rust inbouwen, opdat in de tussentijd gewerkt kan worden aan de emotionele verwerking van het probleem.’ De emoties lopen soms zo hoog op dat niet aan een oplossing gewerkt kán worden: ‘Blind van woede geven beide partijen liever hun hele vermogen uit aan de rechtsstrijd dan dat zij de ander ook maar iets gunnen. En moeten daar de kinderen voor worden ingezet, dan is dat geen enkel probleem.’ De bemiddelaar heeft dan tijd nodig om de verhouding zo ver te normaliseren dat er weer gepraat kan worden: ‘De emotionele blokkade van partijen blijkt te groot te zijn, althans (...) op dat moment! Wat zou het jammer zijn als partijen dan maar besluiten de rechter op te zoeken (...) Pas wanneer beide partijen het keerpunt voorbij zijn, heeft het zin te onderhandelen over de gevolgen van de scheiding’ (p. 20).

Door respondenten in dit onderzoek wordt deze visie bestreden. Zowel advocaten als cliënten ervaren niet dat door het verloop van de tijd de verhoudingen normaliseren. Een verklaring daarvoor kan zijn dat bemiddeling en procedure zich in een andere fase afspelen: De zaken die we hebben bestudeerd hebben een doorlooptijd van minstens een half jaar die overeenkomt met de mediaan van doorlooptijden. Hierbij komt dat de meeste zaken pas enige tijd na de scheiding spelen, althans in onze steekproef. Een gunstige werking van een adempauze is daardoor niet meer aan de orde. Die aanname wordt bevestigd door de praktijk bij de Rechtbank Arnhem. Daar is het enige tijd beleid geweest om omgangsregelingprocedures “de tijd te geven”. Dit beleid bleek niet te werken en het beleid is inmiddels verlaten. Uit oogpunt van kwaliteitsbeleid wordt nu een striktere beheersing en controle van doorlooptijden nagestreefd.²²

---

²² Informatie van een woordvoerder van de rechtbank ter gelegenheid van het dossieronderzoek.

5.9 Samenvatting (omgangszaken)

Mogelijke effecten van doorlooptijd in omgangszaken

Voor omgangsregelingen geldt dat de procedure en de duur ervan een heel ander functie heeft dan de doorlooptijd bij de andere onderzochte zaakstypen. Bij omgangsregelingen is de duur van de procedure grotendeels van het resultaat van het aantal stappen, en met name (het aantal) proefregelingen dat wordt uitgetoetst voor een bepaalde periode. Hierdoor is het hier nog lastiger om de effecten van de doorlooptijd te onderscheiden van de effecten van de procedure. De effecten die in verband te brengen zijn met de doorlooptijd voor wat betreft omgangsregelingen worden in tabel 5.6 samengevat en hieronder besproken.

Tabel 5.6 Mogelijke effecten van een lange doorlooptijd bij omgangszaken

	Moeder	Advocaat moeder	Vader	Advocaat vader	Kinderen	Totaal
<i>Individuele effecten</i>						
Meerwerk	0/-	0/-	0/-	0/-		0/-
Meer ruimte taken vervullen	+/0	+/0	+/0	+/0		+/0
Emotionele gevolgen	0/-		0/-		0/-	0/-
Gevolgen vertraging uitspraak	0/-		0/-		0/-	0/-
Overige individuele effecten	0/-		0/-			0/-
Totaal	?	?	?	?	0/-	?

Meerwerk

Advocaten

Advocaten maken soms extra kosten als gevolg van langere doorlooptijden, ook wanneer er in die periode niets gebeurt. Die kosten bestaan ten eerste uit het feit dat door de advocaat aanmaningsbrieven verzonden en telefoontjes gepleegd worden. Ook moet een advocaat zijn cliënt, die na verloop van tijd contact opneemt om informatie te krijgen over de voortgang, te woord staan. Daarnaast kan het nodig zijn dat de advocaat zich na verloop van tijd opnieuw in moet lezen in het dossier.

Advocaat of cliënt

Ingeval de advocaat op basis van toevoeging werkt, komen deze kosten geheel voor rekening van de advocaat, omdat dergelijke kosten in de berekening van de toevoeging niet worden meegenomen. Wanneer het om een betalende cliënt gaat, worden de kosten deels of geheel afgewenteld op de cliënt.²³

Meer ruimte om taken te vervullen

Advocaten

Bij de hypothese dat lange doorlooptijden de advocaat ook baten opleveren, omdat er meer zaken tegelijk in behandeling kunnen zijn, waardoor efficiënter gewerkt kan worden, kunnen de

²³ Het is overigens niet eenvoudig om de advocaatkosten van de omgangsregelingprocedure uitgesplitst te zien van de verschillende procedures die rond een scheiding kunnen spelen.

geïnterviewde advocaten zich iets voorstellen. Er vallen geen gaten in de agenda, er is altijd wat te doen. Dit leidt tot efficiëntere tijdsbesteding en dus hogere omzet. De meeste advocaten achten dit echter van zeer gering belang.

Meer tijdsruimte kan verder gunstig zijn om cliënten te ‘kneden’ en aan te sturen op een creatieve oplossing. Dit gebeurt tijdens de hele procedure, maar de grootste baten van een maand extra doorlooptijd worden in het begin van de procedure behaald. Naarmate de zaak langer gaat duren zijn de marginale baten van meer tijdsruimte om te ‘kneden’ en bemiddelen steeds kleiner.

Ouders

Een langere doorlooptijd kan (theoretisch) ook de betrokken partijen (de ouders) meer tijdsruimte bieden om een en ander te verwerken. Volgens onze gesprekspartners heeft de omgangsregelingprocedure echter weinig effect als ‘afkoelingsperiode’ of ‘tijd om te berusten’ na een echtscheiding. Die tijd zit vrijwel altijd vóór de omgangsregelingprocedure bij de rechtbank.

Emotionele gevolgen

De ouders

Dát er zowel tijdens als na de procedure emotionele *kosten* zijn staat niet ter discussie. Gedurende de procedure ervaren betrokkenen stress (met daarbij minder goed maatschappelijk functioneren) en er is vaak sprake van een verstoorde omgang tussen ouders en kinderen.

- **Stresseffect:** Hoe langer een procedure duurt, hoe langer de stresssituatie bestaat. Soms uit stress tijdens de procedure zich in gezondheidsklachten na de procedure.
- **Vervreemdingseffect:** Wanneer tijdens de procedure geen omgang plaatsvindt tussen een van de ouders en het kind, dan kan ook vervreemding optreden. Hoe langer geen omgang plaatsvindt, hoe groter de kans dat het moeilijk wordt het contact weer te herstellen. Als er geen omgang is tussen ouder en kind tijdens de procedure, dan kan bijvoorbeeld een lange wachttijd bij Raad voor de kindbescherming negatieve gevolgen hebben.²⁴ Let op, dit effect kan alleen dan als een kost gezien worden als bij een kortere wachttijd wel (of een grotere) kans is om de contacten te herstellen. Als ondanks een lange wachttijd bij de Raad het contact weer (of niet moeilijker) hersteld kan worden, dan treedt dit effect niet op. Dit laat onverlet, dat de lange wachttijd bij de Raad tot de eerdergenoemde stresseffecten kan leiden. Een vergelijkbare situatie is als aan het einde van de procedure het contact tussen de ouders nog steeds problematisch is, en de eindbeschikking lang op zich laat wachten. Dit kan tot gevolg hebben dat de daadwerkelijke omgang conform de omgangsregeling later aanvangt. Dit kan stress veroorzaken of tot vervreemding leiden. Vervreemding kan alleen dan gezien worden als effect van de doorlooptijd het contact tussen ouder en kind moeilijker is om te herstellen dan als de eindbeschikking eerder was afgegeven. Het kan ook zijn dat de ouders niet wachten op een eindbeschikking, maar dat een overeengekomen omgangsregeling al ingaat zodra de ouders overeenstemming hebben bereikt. In dit geval heeft het uitblijven van het afgeven van de eindbeschikking geen effect.

Het causaal verband tussen de duur van de procedure en de omvang van de emotionele kosten is niet eenduidig. Voor een deel hebben de duur en deze kosten dezelfde onderliggende oorzaak, namelijk de complexe situatie na echtscheiding. Deze kosten zijn dus voor een groot deel géén gevolg van de doorlooptijd.

---

²⁴ De gemiddelde wachttijd bij de Raad is 56 dagen, al is de (regionale) spreiding waarschijnlijk groot.

Emotionele schade en een verstoorde ouder-/kindrelatie zijn dus vaak niet direct het gevolg van de omgangsregelingprocedure als zodanig. De procedure is soms juist de aanleiding voor het herstellen van contact door bijvoorbeeld een proefcontact. In dergelijke gevallen kunnen emoties afnemen tijdens de procedure, maar dat ligt niet zozeer aan enkel het tijdsverloop, als wel aan het feit dat de procedure als breekijzer kan fungeren om mensen aan het praten te krijgen. Deze positieve effecten treden meestal op in situaties die relatief minder problematisch zijn.

Het kind

Het maken van duidelijke afspraken over omgang is met name in het belang van het kind. Het kind moet erop kunnen vertrouwen dat die afspraken ook worden nagekomen. Echter als we twee situaties met elkaar vergelijken met gelijke stappen, gelijke uitkomst en gelijke naleving, dan is de langere procedure minder goed voor het kind. Een langere procedure betekent langer onzekerheid voor het kind voor wat betreft het eindresultaat. In die zin zijn kortere procedures (en dus kortere onzekerheid) beter voor het kind. Een lange wachttijd bij de Raad voor de kindbescherming of lang wachten op de eindbeschikking kan dus nadelig zijn voor het kind.

Gevolgen vertraging uitspraak

De onzekerheid over de definitieve regeling kan ertoe leiden dat bepaalde beslissingen of activiteiten uitgesteld worden tot na de uitspraak.

Overige individuele effecten

De eerdergenoemde directe individuele effecten kunnen leiden tot allerlei overige individuele effecten. Stress over de zaak kan ertoe leiden dat men minder goed functioneert op werk. Langdurige stress kan bijvoorbeeld een langdurige ziekte veroorzaken hetgeen allerlei financiële gevolgen met zich mee kan brengen (bijvoorbeeld de kosten van medicatie, hogere premies van allerlei verzekeringen).

Indicatie relevantie en omvang van de gevonden effecten

Als we de mogelijke effecten afzetten tegen de effecten die we werkelijk hebben gevonden in de geselecteerde cases, dan kunnen we het volgende stellen.

De advocaten die betrokken waren bij de zaken met een gewone doorlooptijd hebben geen meerwerk gerapporteerd als gevolg van de lange doorlooptijd. Bij twee (van de drie) langlopende zaken hebben advocaten aangegeven dat zij meer werk moesten verrichten dan bij een doorsnee zaak. Over de omvang van het meerwerk hebben we geen indicatie kunnen verkrijgen. Bij één van de twee zaken werkten de advocaten op basis van toevoeging en hebben dus de advocaten zelf de kosten van meerwerk gedragen. Bij de andere zaak kwamen de kosten van meerwerk voor rekening van de cliënten.

De doorlooptijd heeft ook positieve gevolgen gehad in één van de gewone en één van de langdurende zaken. Bij de zaak met de gewone doorlooptijd kon de ruimte benut worden doordat moeder meer rust had, een en ander kon verwerken en uiteindelijk meer gesterkt was in haar streven tot een goede oplossing, dan bij een kortere doorlooptijd het geval was. In één van de langlopende zaken hadden de advocaten meer tijd gehad om cliënten te 'kneden'.

Bij een van de zaken met een gewone doorlooptijd en twee van de langdurige zaken zijn emotionele gevolgen gerapporteerd. Het ging in alle gevallen om stress voor één of beide ouders en kinderen. Als specifiek oorzaak van stress naar aanleiding van de procedure, worden de wachttijden bij de Raad voor de kindbescherming en het lang wachten op de eindbeschikking genoemd. Bij één van de langdurende zaken heeft stress geleid tot langdurige ziekte (overspannen zijn) na de procedure.

Verder blijkt uit de cases dat stress uiteraard mede een gevolg is van andere factoren dan de doorlooptijd: de situatie tussen ouders zoals die aan het begin van de procedure nu eenmaal is en de mate waarin zij te beïnvloeden zijn door de overige betrokkenen (de advocaten, de rechter en de Raad voor de kindbescherming). Weliswaar zijn er diverse aanwijzingen gevonden dat er zich bij zaken met een lange doorlooptijd effecten voordoen die zich minder voordoen bij korter durende zaken, maar deze worden niet veroorzaakt door de lange duur van de zaak op zich. Dat laat onverlet dat respondenten het over het algemeen wel vervelend vonden dat hun zaak zo lang duurde.

Vervreemding als gevolg van de lange doorlooptijd is in onze cases niet aangetoond: of is er (in enige vorm) omgang geweest tijdens de procedure of had een kortere procedure ook niet tot minder vervreemding geleid.

De onzekerheid over de definitieve regeling heeft in één van de langdurende zaken als gevolg gehad dat vakantie uitgesteld werd tot na de uitspraak. Verder hebben we geen concrete aanwijzingen gevonden voor mogelijk uitstel van (belangrijke) beslissingen of activiteiten.

Wat overige individuele gevolgen betreft is in één van de zaken (met een gewone doorlooptijd) minder goed functioneren op het werk gesignaleerd. In de langdurige zaak waar stress tot langdurige ziekte heeft geleid, zijn indirecte financiële gevolgen van die ziekte gerapporteerd: kosten medicatie en potentieel verlies van inkomsten in de toekomst.

6 Conclusies

6.1 Doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om de economische en maatschappelijke gevolgen die gepaard gaan met (lange) doorlooptijden in het civiele en het bestuursrecht inzichtelijk te maken aan de hand van de bestudering van enkele zaakstypen. Het gaat dan om de gevolgen voor betrokken partijen, hun procesvertegenwoordigers en eventuele derden.

Bij de selectie van zaakscategorieën was het uitgangspunt dat drie verschillende partijconstellaties aan bod komen: een zaakscategorie waarbij een natuurlijk persoon tegen de overheid procedeert, een andere waarbij twee rechtspersonen tegenover elkaar staan en een derde categorie waarbij een natuurlijk persoon tegen een ander natuurlijk persoon procedeert. Voor deze studie zijn uiteindelijk de volgende zaakstypen geselecteerd:

- Sector bestuur: zaken op het terrein van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (4 cases)
- Sector civiel: bijzondere overeenkomsten, koop anderszins (3 cases)
- Sector civiel: omgangsregelingen (5 cases).

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de (proces)partijen en andere relevante betrokkenen?
2. Wat kan bij de geselecteerde zaakstypen worden gezegd over de relevante belangen?
3. Hoe wordt de lengte van de afdoening van deze zaken gepercipieerd door de betrokkenen?
4. Hoe kunnen economische kosten en maatschappelijke gevolgen van (te) lange doorlooptijden voor de geselecteerde zaakstypen worden beschreven of gedefinieerd?
5. Hoe kunnen deze kosten en gevolgen in geld worden gewaardeerd?
6. Wat kan worden gezegd over de relatie tussen de lengte van de doorlooptijden en de economische en maatschappelijke gevolgen van de onderzochte zaken?

Bij aanvang van het onderzoek is de keuze gemaakt om op individuele gevolgen te focussen. Dit impliceert dat de genoemde onderzoeksvragen op microniveau worden beantwoord: we kijken naar de (micro-)economische en niet-economische (maatschappelijke) gevolgen van een zaak voor het individu dat betrokken is bij de zaak als partij of als procesvertegenwoordiger. Uit de casestudieaanpak met de focus op effecten op microniveau volgt dat gegeneraliseerde uitspraken wat betreft de totale omvang van de effecten niet goed te maken zijn. Het gaat om een inventarisatie van de mogelijke effecten voor individuen.

Wel is getracht om een indicatie te geven van de relevantie van de gevonden mogelijke effecten. Zo geven we per case aan welke gevolgen zijn opgetreden (en of het een positieve of een negatieve uitwerking heeft gehad voor de actoren). Effecten die vaak voorkomen zijn indicatief voor wat de belangrijkste effecten kunnen zijn van lange doorlooptijden. Ook de individuele waardering van de tijd geeft een indicatie van de omvang van het totaaleffect en een indicatie voor de beantwoording van de vraag welke effecten zwaarder wegen dan anderen (althans in de

zaak in kwestie). Op basis van deze observaties hebben we een algemene indruk kunnen verkrijgen over de effecten van langere doorlooptijden voor de drie bestudeerde zaakstypen.

6.2 Worden de doorlooptijden zoals ze nu zijn als een probleem ervaren?

Uit de casestudies blijkt dat sommige effecten van lang(er)e doorlooptijden bij alle zaakstypen optreden: meerwerk door procesvertegenwoordigers, of minder prettig contact tussen procesvertegenwoordiger en cliënt doordat irritatie ontstaat vanwege de lange duur, zijn bij alle zaakstypen gesignaleerd als mogelijk gevolg van een lange doorlooptijd.

Meerwerk is waarschijnlijk een belangrijk gevolg van een lange procedure. Meerwerk wordt veroorzaakt doordat meer voorbereiding- of inleestijd nodig is of door de communicatie over de vertraging. Dit meerwerk kan zowel bij de betrokken partijen, bij hun procesvertegenwoordigers als bij de rechtbank optreden. Een langere doorlooptijd kan voorts tot meerwerk leiden doordat hiermee de kans op personeelwisseling (en daarmee overdrachtkosten bij betrokkenen, rechtsbijstandverleners of rechtbank) hoger is. Voor alle drie zaakstypen hebben we indicaties gevonden dat meerwerk naar aanleiding van een langere doorlooptijd optreedt.

We hebben procesvertegenwoordigers gevraagd of zij een inschatting kunnen geven wat betreft de omvang van dit effect. De weinige respondenten die een inschatting hebben kunnen geven van de effecten van de doorlooptijd in een WAO-zaak denken dat een half jaar langere doorlooptijd ongeveer een halve dag (4 uur) meerwerk betekent. Ter vergelijking, een standaard WAO-zaak wordt inclusief reistijd op 12 uur tijdsbesteding geschat voor een procesvertegenwoordiger. Deze schatting impliceert dat een lange doorlooptijd tot 30% meerwerk kan leiden, waarbij het dus gaat om onproductief werk: deze tijdsbesteding wordt opgeslokt door activiteiten die inhoudelijk niets toevoegen.

Een standaard koopzaak wordt geschat op ongeveer 20 uur werk voor een procesvertegenwoordiger. Het aantal uren bij een langlopende zaak kan hoger uitvallen, voornamelijk veroorzaakt door communicatie tussen advocaat, rechtbank, de tegenpartij en cliënt over uitstel. Over de extra benodigde tijd van dergelijke communicatie lopen de meningen uiteen. Het aantal stappen en met name het aantal keren dat sprake is van uitstel is hierbij van belang. Ook inleestijd speelt een rol bij meerwerk. Hierbij is echter niet zozeer de totale doorlooptijd van belang, maar de lengte van de periode dat een zaak stil ligt. Een aantal advocaten geeft aan dat als een zaak 3 maanden stil ligt in plaats van 2 weken, het ze 1,5 uur meer voorbereidingstijd kost.

De kosten van meerwerk gemaakt door de procesvertegenwoordigers worden gedragen door de procesvertegenwoordiger of door de cliënt. Als het meerwerk gedeclareerd kan worden aan de cliënt, dan worden deze kosten uiteraard door de cliënt gedragen. Anders (bijvoorbeeld als de procesvertegenwoordiger op basis van toevoeging werkt, of als de kosten onder een rechtsbijstandverzekering vallen) worden de kosten van meerwerk gedragen door de aanbieder.

Afgezien van meerwerk en minder prettig cliëntencontact, zijn er aanzienlijke verschillen tussen de drie zaakstypen wat betreft de set van mogelijke effecten en de mate waarin deze als een probleem worden ervaren door betrokkenen. Hieronder geven we een beschouwing van de algemene indruk die we hebben verkregen over de effecten van langere doorlooptijden voor de drie bestudeerde zaakstypen.

WAO-zaken: Een WAO-zaak heeft allerlei negatieve gevolgen voor betrokkenen: zowel in financiële als in emotionele zin. De doorlooptijd van de zaak lijkt hier - in onze steekproef - weinig invloed op te hebben. Merk hierbij op dat onze steekproef alleen beroepszaken bevatte die uiteindelijk ongegrond werden verklaard en in geen van de zaken had eiser psychische problemen. Met goede voorlichting over de verwachte duur van de zaak waren de emotionele effecten van de duur van de procedure beperkt.

Wat met een casestudieaanpak niet goed valt te achterhalen, maar wat een potentieel economisch effect heeft buiten het justitiële domein, zijn de effecten van lange WAO-zaken op de intensiteit en slagingskans waarmee men de arbeidsmarkt betreedt. Langere doorlooptijden zorgen dus mogelijk voor minder snelle en minder goede reïntegratie.

Koopzaken: Bij koopzaken hebben we sterke aanwijzingen gevonden dat de lengte van de doorlooptijd van een procedure grote negatieve gevolgen kan hebben voor met name de eiser indien het om een vordering gaat die groot is ten opzichte van de financiële kracht van het bedrijf. Dit betekent dat vooral kleine en middelgrote ondernemingen getroffen worden door lange doorlooptijden. Soms betekent een lange duur van een procedure de ondergang van een (relatief) klein bedrijf. De verwachtingen omtrent de duur van de procedure kan (kleine) bedrijven tegenhouden om een procedure te starten. Soms is het van tevoren duidelijk dat eiser het zo lang niet gaat redden. Dan is betrokkene, gelet op de verwachte doorlooptijd, genoodzaakt om een voor hem ongunstige schikking na te streven. De toegang tot het recht komt hierdoor in gevaar.

De voortvarendheid in procedures wordt uiteraard door alle betrokken partijen in een proces beïnvloed (alook hun procesvertegenwoordigers en de rechtbank). Om strategische redenen kan een partij uit zijn op vertraging of uitstel. Opvallend hierbij is dat zelfs partijen die zelf (deels) verantwoordelijk zijn voor de vertraging, achteraf per saldo negatieve gevolgen van de lange doorlooptijd rapporteren.

De ergernis over veelvuldig uitstel en vertraging is groot. In de aanloop naar een bepaalde stap in een procedure loopt de stress bij partijen op, eiser en gedaagde leven toe naar een bepaalde datum. Als dan uitstel wordt verleend of het vonnis wordt vertraagd, dan treedt stress opnieuw op. De emotionele effecten zijn vooral groot indien het om een relatief klein bedrijf gaat waar eigenaar en directeur een en dezelfde persoon zijn.

Omgangsregelingen: Bij omgangsregelingen speelt (de lengte van) de doorlooptijd een heel andere rol dan bij de andere twee zaakstypen. Bij omgangsregelingen is de duur van de procedure grotendeels het resultaat van het aantal stappen en met name het aantal proefregelingen dat wordt uitgetoetst voor een bepaalde periode. Door een moeilijke situatie tussen de ouders onderling en tussen het kind en de ouder die omgang vraagt, wordt de procedure soms langer en soms juist korter. De link is niet eenduidig. De effecten die partijen bij een omgangszaak ervaren zijn vooral afhankelijk van de achterliggende situatie. Het is dus niet goed mogelijk om de effecten van doorlooptijden te achterhalen.

Het effect waarvoor in het algemeen gevreesd wordt is dat er vervreemding ontstaat tussen ouder en kind. Een mogelijke hypothese is dat een lange procedure over de omgangsregeling een rol speelt bij vervreemding. Met begeleide omgang en het uitproberen van verschillende proefomgangsregelingen (waardoor een procedure langer wordt) wordt echter juist gepoogd om vervreemding te voorkomen. Vervreemding is vooral een gevaar als er geen omgang plaatsvindt.

Dit kan de situatie zijn bij het wachten op de Raad voor de kindbescherming of bij het wachten op de eindbeschikking.

Vanwege de genoemde punten lijkt ons wat omgangsregelingen betreft een beter uitgangspunt om de effecten van wachttijden bij de Raad en/of op de eindbeschikking te onderzoeken in plaats van de effecten van de doorlooptijd. De uitkomsten van dit onderzoek geven echter aan dat het hier met name gaat om stress en irritatie. Vervreemding als gevolg van de wachttijd bij de Raad voor de kindbescherming of als gevolg van het wachten op de eindbeschikking is in dit onderzoek niet aangetoond.

De keuze om omgangsregelingen als voorbeeld te nemen voor procedures van een natuurlijk persoon versus een ander natuurlijk persoon is achteraf gezien minder gelukkig geweest. Alternatieven zijn bijvoorbeeld verdeling van (huwelijks)gemeenschap of koop van onroerende zaken.

6.3 Lessen voor vervolgonderzoek

Zoals hierboven aangegeven zijn er aanzienlijke verschillen tussen de effecten in de verschillende zaakstypen. Het is dus raadzaam om ook vervolgonderzoek toe te spitsen op bepaalde zaakstypen.

Verder is natuurlijk de vraag hoe de gevolgen van lange procedures op een meer macroniveau gekwantificeerd kunnen worden. Om te kunnen generaliseren, dient men uiteraard in eerste instantie meerdere waarnemingen te hebben dan het beperkte aantal in onze studie. In dit opzicht is de vraag wat we uit de gevoerde gesprekken hebben geleerd over de belevingswereld van betrokkenen rond een rechtszaak en over de mate waarin direct betrokkenen vragen over de effecten van de duur van de procedure kunnen beantwoorden. De volgende lessen voor vervolgonderzoek kunnen worden genoemd:

- Eisers en gedaagden vinden het vaak moeilijk om de effecten van de duur van de procedure te onderscheiden van de effecten van het hebben van een geschil. Het werkt over het algemeen verhelderend als eerst naar de effecten van de procedure wordt gevraagd en vervolgens naar de rol van de duur van de procedure hierbij.
- Voor betrokkenen is het vaak moeilijk om de duur van de procedure te onderscheiden van de aanloop naar en de periode na de afloop van een procedure.
- De doorlooptijd van een procedure is een moeilijk concept. De hypothetische vragen moeten zo eenvoudig mogelijk geformuleerd worden. Respondenten hebben nog wel ideeën of iets meer of minder had gespeeld als de zaak in algemene zin korter of langer had geduurd. Het is voor geïnterviewden echter vaak te moeilijk om aan te geven wat een verschil is tussen een hypothetische situatie waarbij de zaak drie maanden korter had geduurd dan wel zes maanden korter had geduurd. Dit suggereert ook dat liever meer waarnemingen en veel variatie in de doorlooptijden in de steekproef moeten worden opgenomen, dan veel vragen aan één respondent.
- In dit onderzoek hebben we geprobeerd om de effecten op individueel niveau te waarderen door de betalingsbereidheid van betrokkenen te achterhalen om de rechtszaak met een aantal maanden te versnellen. Door deze vraag te stellen wordt iemand gevraagd de effecten die hij/zij ervaren heeft zelf te wegen en waarderen en aan te geven of hij/zij netto schade heeft geleden van de uitloop van de procedure, dan wel baat/voordeel heeft bij de langere duur. Impliciet geeft een respondent dus aan welke effecten belangrijker zijn dan andere effecten.

Zo blijkt uit de antwoorden van gedaagden in koopzaken dat zij per saldo schade hebben geleden van de lengte van de doorlooptijd, ondanks dat zij in bepaalde opzichten voordelen hadden van het rekken van de zaak vanwege latere betaling. De overweging die een respondent heeft bij de beantwoording van de willingness-to-pay vraag, is achteraf toch iets anders dan wat een respondent tijdens een procedure ervaart. Achteraf is de uitspraak bekend. De zekerheid over de uitslag beïnvloedt de waardering: als het toch al zo moet, dan had het net zo goed sneller gekund. Tijdens een procedure zijn andere belangen doorslaggevend. Dan is het rekken van tijd een manier om liquiditeit zo lang mogelijk te behouden. Het moment waarop respondent wordt benaderd (tijdens of na de procedure) is dus waarschijnlijk van invloed op de individuele waardering van tijd.

- Bij WAO-zaken is een ander aandachtspunt voor wat betreft de willingness-to-pay vraag. Voor WAO-zaken heeft geen enkele respondent geld ervoor over gehad om de zaak met zes maanden te verkorten²⁵. De beperkte betalingsbereidheid spooft met de algemene indruk dat de negatieve gevolgen van doorlooptijd (bij goede voorlichting over de te verwachten duur) voor hen beperkt zijn. Respondenten geven echter aan dat zij de lengte van de doorlooptijd als enigszins vervelend ervaren. De beperkte betalingsbereidheid ligt waarschijnlijk dan ook deels ook aan de inkomenspositie van de respondenten.
- Voor omgangsregelingen is de willingness-to-pay vraag niet goed toepasbaar. Dit ligt deels aan het feit dat de doorlooptijd van een omgangszaak met name wordt bepaald door het aantal proefregelingen dat voor een periode wordt uitgeprobeerd. Daarnaast ligt het onderwerp van het geschil (de omgang met het kind) te gevoelig om tot een weloverwogen antwoord te kunnen komen.
- Willingness-to-pay vragen zijn dus met name toepasbaar voor zakelijke geschillen. Zoals eerder aangegeven is het moment van de bevraging van belang. Daarnaast is het raadzaam om controlevragen in te bouwen. Er is kans op ‘driftige antwoorden’ waarbij bijvoorbeeld alle schade die iemand heeft geleden tijdens een procedure aan de doorlooptijd wordt toegeschreven.
- Zoals eerder aangegeven is de doorlooptijd van een procedure een moeilijk concept voor respondenten. Bij een eventueel vervolgonderzoek is het verstandig om nog eens te overwegen wat het onderwerp is van de studie: de doorlooptijd van de procedure, de wachttijd bij een bepaalde stap en eventueel de frequentie en consequenties van uitstel. In dit onderzoek hebben we naar doorlooptijden gekeken. Dit heeft goed uitgepakt voor wat betreft WAO-zaken. Bij koopzaken hadden respondenten steeds de neiging om in te zoomen op (de effecten van) de duur van bepaalde stappen, de frequentie van uitstel en de reden van de vertraging. Voor koopzaken is het dus raadzaam om ook naar het aantal stappen en het daarbij behorende tijdsbestek te kijken. Bij omgangsregelingen is de duur van een procedure grotendeels het resultaat van het aantal stappen. Voor wat betreft omgangsregelingen lijkt ons een beter uitgangspunt om de effecten van de wachttijden bij de Raad voor de kindbescherming of het wachten op de eindbeschikking te onderzoeken in plaats van de effecten van de doorlooptijd.

---

²⁵ Let op, de steekproef bevatte alleen zaken die ongegrond zijn verklaard! De betalingsbereidheid kan anders zijn voor eisers van wie het beroep gegrond wordt verklaard.

Literatuur

Acemoglu, D., S. Johnson & J. Robinson (2004). Institutions as the fundamental cause of long-run growth. In: P. Aghion and S. Durlauf (eds.) *Handbook of Economic Growth*.

Eijgenraam, C. J. J., C.C. Koopmans, P.J.G. Tang, & A.C.P. Verster (2000). *Evaluatie van infrastructuurprojecten: leidraad voor kosten-baten analyse* (Centraal Planbureau - Nederlands Economisch Instituut). Den Haag: SDU.

Knack, S & P. Keefer (1997) Does social capital have an economic payoff? A cross country investigation, *Quarterly Journal of Economics*, vol 117, pp.1252 -1288.

Mauro, P. (1995) Corruption and growth, *Quarterly Journal of Economics*, vol 110, pp. 681-712.

Velthoven, B.J.C. van (2005). *De waarde van de juridische infrastructuur voor de Nederlandse economie*. Research Memoranda 1, 1. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.

Website Juridisch loket: <http://www.juridischloket.nl/>, Onderwerpen over familiezaken en uitkeringen, geraadpleegd in januari 2007.

Zonnenberg, L.H.M (2004). *Scheidingsbemiddeling*. 4e druk. Den Haag: SDU Uitgevers.

Zonnenberg, L.H.M (2006?). De familierechtelijke clientèle p. 15-20 In: ... *over cliënten: Recht vanuit de praktijk*.

Leden van de begeleidingscommissie

Voorzitter:

Prof dr J.G.A. van Mierlo, Universiteit Maastricht

Leden:

De heer G.H.W. Eman, ministerie van Justitie, DIRR

De heer drs R.J.J. Eshuis, ministerie van Justitie, WODC

Mevrouw mr W.M. de Jongste, ministerie van Justitie, WODC

De heer dr B.C.J. van Velthoven, Universiteit Leiden

De heer drs J. Visser, Raad voor de rechtspraak

De heer dr. A. Klijn, Raad voor de rechtspraak (agendalid)

Geïnterviewden/praktijkdeskundigen die commentaar leverden op conceptteksten

WAO-zaken

Achtergrondgesprekken gehouden met:

- De heer mr. O.W. Wagenaar, mevrouw mr. M. Koolhaven, mevrouw mr. A.C.M. Peperkamp, en dhr. mr. W.J.A. Vis, allen van Das Rechtsbijstand.
- De heer C.R.J. Brent, UWV Afdeling Bezwaar en Beroep.

Hoofdstuk ter commentaar voorgelegd aan:

- De heer C.R.J. Brent, UWV, Afdeling Bezwaar en Beroep.
- Mevrouw mr. M. Koolhaven, mevrouw mr. A.C.M. Peperkamp, dhr. mr. W.J.A. Vis en de heer mr. O.W. Wagenaar, allen van DAS Rechtsbijstand.
- Mevrouw B.E. Willemsen, Rechtbank Haarlem, coördinerend secretaris Afdeling bestuurszaken.
- Mr. B.J.M. de Leest, Orde van Advocaten, secretaris van de Specialisatievereniging Sociaal Zekerheidsrecht Advocaten.

Koop anderszins

Achtergrondgesprekken gehouden met:

- De heer mr. M.J. Bos, dhr. mr. J.H. Kolenbrander, dhr. mr. M.K. Sterk en dhr. mr. O.W. Wagenaar, allen DAS Rechtsbijstand.
- De heer R. van Rooij, Access2Justice.
- De heer mr. G. den Haan, MKB Nederland Afdeling Juridische Zaken.

Hoofdstuk ter commentaar voorgelegd aan:

- De heer mr. M.J. Bos, dhr. mr. J.H. Kolenbrander, dhr. mr. M.K. Sterk en dhr. mr. O.W. Wagenaar, allen DAS Rechtsbijstand.
- De heer mr. W.J.M. Sprangers, MKB Nederland, Afdeling Juridische Zaken.
- De heer S.N. Schipper, Rechtbank Haarlem, sectormanager civiele sector.

Omgangsregelingen

Achtergrondgesprekken gehouden met:

- Mr. L. de Haas, mr. H. van Winkel, mr. M. Drenth, mr. J. Cox, mr. E. Kokken, allen advocaten van een Tilburgse advocatenkantoor met een gemengde praktijk.
- De heer G. Verwey, Raad voor de kindbescherming, adviseur beleid Landelijk Bureau Raad voor de kindbescherming.
- Mevrouw mr. J.H.C. Van Ginhoven, Hof Arnhem, raadsheer familiekamer
- E. Krosenbrink, Rechtbank Arnhem, stafmedewerker familiekamer.

Hoofdstuk ter commentaar voorgelegd aan:

- De heer G. Verweij, Raad voor de kindbescherming, adviseur beleid Landelijk Bureau.
- De heer mr. H. van Winkel, advocaat.
- De heer E. Krosenbrink, Rechtbank Arnhem, stafmedewerker familiekamer.

Bijlage A Vragenlijst gesprekken koop-zaken en WAO-zaken

Inleiding

In opdracht van het ministerie van Justitie onderzoekt SEO Economisch Onderzoek de maatschappelijke en economische gevolgen van lange doorlooptijden van procedures bij de rechtbank. Eén van de zaakstypen die daarbij onderzocht wordt, is de koop tussen bedrijven. Voor drie daadwerkelijke zaken proberen we de gevolgen voor de procederende partijen in beeld te brengen. We zijn blij dat u ons hierbij wilt helpen voor dit interview. In ons rapport zullen we geen namen, of tot concrete zaken herleidbare gegevens en uitkomsten opnemen.

We zullen een korte wat geabstraheerde, en geanonimiseerde beschrijving van iedere casus opnemen.

Klopt dat? Hoe kijkt u erop terug en bent u tevreden over de uitspraak?

Volgorde vragen aanpassen aan de geïnterviewde partij.

Het gaat om de gevolgen van de doorlooptijden, niet om de gevolgen van het hebben van een zaak.

- Wat voor gevolgen had het hebben van deze zaak voor u / uw bedrijf? Als er niet spontaan wordt genoemd, noem dan:
  - Financiële gevolgen?
  - Tijdsbesteding
  - Praktische gevolgen (bijvoorbeeld andere keuzes die worden gemaakt; werk zoeken of niet)
  - Emotionele gevolgen (stress)
  -
- Uw zaak heeft @ dagen geduurd, dat is ruim @ maanden. Stel nu dat de zaak half zo lang had geduurd, wat zou dan veranderd zijn aan eerdergenoemde effecten?
- Speelt onzekerheid over de duur van de rechtszaak hierbij een rol?
- Als de effecten groot zijn, vragen waarom de zaak zo lang geduurd heeft. Wachttijden? Speelde verleende uitstel een rol bij deze zaak? Zo ja, waarom is uitstel verleend gezien de nadelige effecten van de langere doorlooptijd.
- Om het toch beter te snappen, nog een lastige vraag. Stel dat het mogelijk zou zijn om te betalen en dat de zaak dan zes maanden korter zou duren (in werkelijkheid zal het kopen van toegang tot het recht vast nooit mogen), zou u dan bereid geweest zijn om te betalen en zo ja hoeveel?

- Wat zijn de gevolgen van lange doorlooptijden voor de advocaat geweest?
  - Planning, met minder verloren uren.
  - Betere (mogelijkheid) tot een gedegen voorbereiding van de zaak
  - Totale uren besteding nemen toe als de doorlooptijd langer wordt (herhaaldelijk inlezen, meer communicatie nodig met cliënt).
  - ...
- Wat zijn de gevolgen voor andere partijen die bij een zaak met lange doorlooptijd betrokken zijn (afgezien van de rechtbank)?
  - Financiële gevolgen?
  - Tijdsbesteding
  - Praktische gevolgen (bijvoorbeeld andere keuzes die worden gemaakt; werk zoeken of niet)
  - Emotionele gevolgen (stress)
  - ...

Bijlage B Vragenlijst omgangsregelingen

B.1 Feitenrelaas

Kunt u het verloop van de procedure beschrijven?

(deze vraag kan zeer kort doorgenomen worden; de info is reeds uit de dossiers bekend. De vraag dient vooral als 'geheugenophaler')

- initiatief
- procedurestappen
  - wie?
  - waarom?
- begin- en einddatum procedure
- uitkomst van de procedure
- omgangsregeling nu nog in stand? Houden partijen zich eraan? Zo niet: hoe lang hebben ze dat wel gedaan? Harmonieuze situatie?

B.2 Perceptie respondent

Hoe kijkt u terug op het verloop van de procedure?

- Vindt u dat het te lang geduurd heeft?
  - Waaraan lag het dat het zo lang duurde?
- Vond u op een bepaald moment dat het te lang duurde?
  - Waarom vond u dat?
  - Wat zijn daarvan de gevolgen geweest?

Uw procedure duurde X maanden. Bent u in die periode nu dichterbij een oplossing gekomen met uw voormalig partner, of bent u juist verder van elkaar verwijderd geraakt? (escalatie, deëscalatie)

- Bent u tevreden dat het zo gelopen is?
- Bent u tevreden over de uitkomst? (NB, gaat het om de juridische uitkomst of hoe de omgang op dit moment feitelijk verloopt?)

B.3 Emotionele kosten en baten

Hoe heeft u zich gedurende de procedure gevoeld? Hoe heeft u de procedure beleefd?

- Heeft dat invloed gehad op uw werk?
- Heeft dat invloed gehad op andere relaties zoals familie etc.?

Is dat veranderd na het einde van de procedure?

Denkt u dat het anders was verlopen wanneer de procedure korter had geduurd?

B.4 Effecten voor de kinderen

Hoe is de procedure voor uw kinderen geweest?

- Hebben ze problemen gehad tijdens de procedure?
- Zijn die problemen na de procedure opgelost?

Zouden die problemen minder zijn geweest wanneer de procedure korter geduurd had?

B.5 Financiële kosten en baten

- Wat heeft de procedure u gekost?(opletten wat de kosten per partij zijn en wat gezamenlijke kosten zijn!)
- Zouden die kosten minder zijn geweest als de procedure korter had geduurd? (NB kan partij dit wel beoordelen? Met advocaat overleggen)
- Welke belangrijke financiële beslissingen heeft u tijdens de procedure genomen? (auto, wonen, pensioen/verzekering, beleggen)
- Had u andere beslissingen genomen als de procedure eerder geëindigd was?
- Heeft de procedure nog andere financiële consequenties gehad?
- Waren die anders geweest wanneer de procedure korter geduurd had?

B.6 Slotvragen

(Controlevragen voor de hoofdthema's van het onderzoek, kunnen eventueel achterwege worden gelaten)

Achteraf terugkijkend, denkt u dat het beter was geweest wanneer de procedure korter had geduurd? Waarom denkt u dat?

Gelet op de situatie zoals die tussen u en uw ex-partner was, zou het mogelijk zijn geweest de procedure sneller af te handelen?

seo economisch onderzoek

Roetersstraat 29 . 1018 WB Amsterdam . T (+31) 20 525 16 30 . F (+31) 20 525 16 86 . www.seo.nl